СУРМАЧ

Лондон 1991 Англія

»СУРМАЧ« — журнал Об'єднання був. Вояків Українців у В. Британії
»SURMACH« — Magazine of the Association of Ukrainian Former Combatants in Great Britain
49 Linden Gardens, London, W2 4HG
ISSN 0 491 6204

Гол. ред. май. д-р С. М. Фостун
Статті підписані прізвищем чи псевдонімом, не завжди відповідають поглядам Редакції. Редакція застерігає собі право скорочувати статті й правити мову.

Обкладинка: **І. Волощак**

ЗМІСТ

СУРМАЧ
Май. д-р Святомир М. Фостун: ТВОРЕЦЬ НОВОЇ ДОБИ В НАШІЙ ІСТОРІЇ 1
Богдан Бора БЕЗСМЕРТНИЙ ЛИЦАР 2
Микола Шумицький: СИМОН ПЕТЛЮРА — ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА 4
Андрій Легіт: ПАМ'ЯТІ С. В. ПЕТЛЮРІ 8
Микола Верес: ЛИЦАРІ БАЗАРУ 9
Яр Славутич: 359 11
Степан Бандера: АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ 12
Левко Ромен: ГИМН 15
Май. д-р Святомир М. Фостун: ЗА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЙ 16
Юрій Бухало: ПОЛЕ НАРОДНОЇ СЛАВИ 19
Полк. Сергій Єфремов: БУРЕМНІ ДНІ В КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ 25
Лев Шанковський: УПА Й ДИВІЗІЯ 29
Микола Муратов: НА ШЛЯХУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ 34
Ярослав Смольський: НОВА ПЕРЕОЦІНКА ЗБРОЙНОГО ПОТЕНЦІЯЛУ 35
М. С.: ВОЄННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС СССР 37
СТАТУТ І ПРОГРАМА КОЗАЦЬКОГО ТОВАРИСТВА КИЇВЩИНИ 39
Микола Француженко: МІТИ І ДІЙСНІСТЬ 44
Іван Боднарук: БАРД СТРІЛЕЦЬКОЇ ПІСНІ 49

Спогади
В. Ґоцький: ТАК ВОНО ПОЧАЛОСЬ 54
Пор. Євген Шипайло: »ВІД'ЇЖДЖАЄМО В ДАЛЕКУ ДОРОГУ 59

Рецензії
Борис Вітошинський: МІЖ СЦІЛЛЕЮ І ХАРИБДОЮ 61
В. Ґоцький: МІРКУВАННЯ ПРО СПОГАДИ »ДИВІЗІЙНИМИ СТЕЖКАМИ« 62

Із скрижалів історії
Ілько Борщак: ШВЕДЧИНА І ФРАНЦУЗЬКА ДИПЛОМАТІЯ 65
ВІДКРИТТЯ І ПОСВЯЧЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА ПОЛЕГЛИМ ВОЇНАМ ДИВІЗІЇ 74-75
З ДІЯЛЬНОСТИ ОбВУ В ПЕРШОМУ ПІВРІЧЧІ 1991 РОКУ 76
ВІДІЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ 95
»ОСА« ч. 29. Рік 29 97
ВИДАННЯ ОбВУ (на внутрішній сторінці обкладинки)

Published by: Association of Ukrainian Former Combatants in Great Britain
49, Linden Gardens, London, W2 4HG. Tel.: 071 229 8392

СУРМАЧ

ОБ'ЄДНАННЯ бувших ВОЯКІВ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

РІК 33 1991 Ч. 1-4 (106-109)

Май. д-р Святомир М. ФОСТУН

ТВОРЕЦЬ НОВОЇ ДОБИ В НАШІЙ ІСТОРІЇ

(До 100-річчя з дня народження полк. Євгена Коновальця)

»Волі українського народу до самостійного життя не знищать ні ворожі тюрми, ні заслання, бо Україна є нездобутим бастіоном героїв і борців«.

Ці слова сл. пам. полк. Євгена Коновальця були й залишились глибокою істиною, підтвердженою повсякчас актуальною історичною дійсністю, зокрема в сучасному двадцятому століттю. Цю істину збагнув глибоко полк. Євген Коновалець, очоливши український націоналістичний рух, який після Визвольних Змагань виявився в організованих формах УВО й ОУН.

Коли закінчився період збройної боротьби й витворилася нова ситуація на українських землях, розпанаханих чужою окупацією, полк. Євген Коновалець проаналізувавши доглибинно існуючу ситуацію, прийшов висновку, що треба діяти по-новому, діяти в зовсім нових обставинах, незвичайно трудних, щоб перемогти моральне заломання, викликане невдачею визвольних змагань українського народу. Адже національна катастрофа була велика. Чотири держави розшматували живий організм українського народу, поділили його територію між собою. Найбільша її частина опинилася знову під владою Москви, тим разом большевицької, яка почала нещадно і брутально здавлювати всі національні прагнення українського свідомого громадянства. Серед української численної тоді еміграції було розгублення, тривали внутрішні чвари і незгода. Це було положення народу, який програв війну і мусив терпіти її прикрі пригноблюючі наслідки. Всі обставини сприяли тоді ворогам України. Невідомо, як пішов би розвиток українського народу між двома війнами, коли б не оформився був організований український націоналізм. Важко собі уявити духовну руїну, що її могли нанести та щораз більш поглиблювати вороги української нації, якби не розгорнувся був могутній націоналістичний рух, який кликав українських патріотів до нової боротьби. Важкої і впертої, щоб вороги не вважали, що ідея української державности це було лише якесь випадкове проминаюче явище, а навпаки, що *боротьба за здійснення української державности продовжується далі в різних її формах і виявах.*

Життєвий шлях полк. Євгена Коновальця — це не тільки шлях українського військовика, командира, але й шлях великого політичного діяча, який у дуже критичному часі для України вказав українським патріотам кудою їм іти *та створив організований націоналістично-революційний рух, який змагаючи до політично-державницького відродження української нації ставив у площині своїх завдань і боротьби поширення національної свідомости, політичного активізму й безкомпромісової боротьби за визволення України.*

Вже в молодих студентських роках Євген Коновалець беручи активну участь у різних гуртках і гартуючи свій характер немовби передбачав що доля поведе його до великих чинів, слави і смерті на стійці провідника — революціонера — борця.

І справді, доля вела полковника бурхливим шляхом почерез грізну революційну стихію, що неслася полум'ям кривавих пожеж і гур-

котом гарматніх пострілів по широких просторах української землі. Він знав, що Україна потребує своєї власної збройної сили, знав, що таку силу треба організувати й такою силою стали його Січові Стрільці. Ставши на службу Україні під командою свого корпусного командира полк. Євгена Коновальця Січові Стрільці намагались зберегти й захистити моральні й державницькі здобутки української національної революції, що їх розтрачували тодішні політичні діячі, які відкидали потребу творення української армії та блукаючи в хаосі соціялістичних доктрин не відважувалися стати рішуче на шлях української суверенної державности.

У своїх «Причинках до історії української революції» полк. Євген Коновалець писав, що представники січового стрілецтва звертали вже тоді рішучу увагу на хаос, який творився і зростав кожного дня, вимагали рішучості і твердості як у внутрішній так і зовнішній політиці української молодої держави.

На жаль, тодішні політичні діячі не прислухалися до закликів полк. Євгена Коновальця, який наголошував гостру потребу творити сильну здисципліновану армію, що й перерішило долю української держави в її некористь.

»Може большевики були б нас і не перемогли, якби ми були слухали порад Коновальця«, — говорив пізніше на еміґрації кол. міністер освіти уряду УНР Олександр Лотоцький.

Після визвольних змагань полк. Євген Коновалець не опустив рук, а навпаки, шукав нових можливостей, нового способу, нової тактики як продовжувати боротьбу з окупантами. З його ініціятиви постала Українська Військова Організація, яка пристосовуючись до нових обставин, продовжувала боротьбу за українську державність. Але УВО була тільки військовою бойовою організацією, а полковник Коновалець бачив потребу *створення однієї сильної націоналістичної організації, яка б мала чітко визначене ідеологічно-політичне обличчя, і змогла стати провідною силою українського народу в його боротьбі за визволення.* Підготовний етап до оформлення українського організованого націоналістичного руху беручи на увагу існування різних націоналістичних груп, тривав доволі довго й аж у 1929 році відбувся Перший Конґрес українських націоналістів, на якому постала Організація Українських Націоналістів (ОУН), а головою Проводу був обраний одноголосно полк. Євген Коновалець.

Таким чином, український націоналістично-революційний рух оформився як ідеологічно-політична сила, яка ставила своїм основним завданням — боротьбу за визволення України. Під прапори цієї організованої сили, яка визначувала чітко не лише самі напрямки й шляхи визвольної боротьби, але й *чіткість національно-державницької концепції,* горнулися українські патріоти, а з кожним роком зростали кадри відважних борців-революціонерів. Це було героїчне покоління позначене духом печаті небуденної індивідуальності, що нею був полк. Євген Коновалець. Глибоко й уважливо вивчаючи політичні тогочасні процеси він правильно передбачав, що світ увійшов *в епоху націоналізмів.* Могутній розвиток азійського й африканського націоналізмів після другої світової війни підтвердив передбачування освовоположника українського націоналізму, а ще більш підтвердило відродження націоналізму в Україні та в країнах імперії СССР у сучасному нам часі.

Йшли роки. . .

ОУН ставала грізною силою і це вельми непокоїло Москву, Польщу і гітлерівську Німеччину.

У в'язничних підвалах, концтаборах, за колючими дротами вмирали замучені, розстріляні борці за волю України — члени СВУ, СУМ, УВО, ОУН, Карпатської Січі.

За полковником Євгеном Коновальцем тінню ходила смерть. Він жив риском, повсякчасною небезпекою, з холоднокровною військовою відвагою. На зауваження своїх найближчих співробітників полковник говорив: »Коли ворожа рука мене має вбити, то ніяка охорона мене не врятує«. . .

На політичному горизонті громадилися чорні хмари нової світової війни. Передбачаючи війну, полк. Євген Коновалець багато плянував, їздив, організував, проводив тонку дипломатичну діяльність, шукав увесь час прихильників українській визвольній боротьбі, одначе завжди при тому зберігав незалежність ОУН від впливів чужосторонніх сил. Розбудовуючи організаційні кадри, готуючи військовиків і втримуючи широкі політичні контакти полковник готував ОУН приспішено до нових дій і завдань в обличчі політичних тогочасних подій, котрі віщували близькість війни в Европі.

В розгарі активної широкогранної діяльности ОУН — прийшла Роттердамська трагедія. Смерть полк. Євгена Коновальця була дуже болючим ударом для українського організованого націоналістичного руху. Немає сумніву, що коли б жив полк. Є. Коновалець уся діяльність ОУН і її роля у дальшій визвольній боротьбі української нації мали б напевно куди більший, ваговіший характер, і хто знає, як могла б розвинутися та яким шляхом піти дальша визвольна боротьба українського організованого націоналістичного руху.

З перспективи проминулого часу ми бачимо, якою великою духовно-політичною особистістю був полк. Євген Коновалець, *який двигнув українську політичну думку з морального заломання після невдач визвольних змагань, натхнув її новим, динамічним і творчим змістом та створив нову добу в історії визвольної боротьби української нації.*

Створив добу, яка не закінчилася з його смертю. Не закінчилася вона теж із смертю сл. пам. генерал-хорунжого Романа Шухевича — Тараса Чупринки, Головного Командира УПА, чи з трагічною смертю Провідника ОУН сл. пам. Степана Бандери.

Не кінчається ця героїчна доба й в наше сьогодення. Вона триває далі. Бо нація живе і бореться, вона терпить і перемагає. І вийшовши на свій державницький шлях вона крокує ним до свого світлого Завтра. Вона переможе, бо за словами полк. Євгена Коновальця вона завжди залишається — *бастіоном нових борців і героїв.*

Богдан БОРА

БЕЗСМЕРТНИЙ ЛИЦАР

(Славн. пам'яті полк.Є. Коновальця)

Він був такий, як кожен з нас, —
Людиною з життям дочасним.
Він жив-горів, але не згас,
Як завтра більшість з нас погасне.

Бо в тілі тім не попіл тлів,
Не іскра сумнівом роздерта,
Не кволість задумів і слів,
А горда райдуга безсмертя.

Бо в тілі тім царем був Дух —
Творець зусиль за царство Волі,
Який стопив народ в обух
Розбити мури стін неволі.

Бо в тілі тім огонь палав,
Як прапор нації крилатий,
Як заграва минулих слав,
Як символ боргу і розплати.

Бо Дух Його, немов граніт,
У грунт вростав і не іржавів.
Недаром ворог динаміт
Вложив під цю скалу держави.

Але. . . Розшарпав тіло-плоть,
А Дух без щерби і руїни
Живе й веде нас до висот,
Як вічний лицар України.

Микола ШУМИЦЬКИЙ

СИМОН ПЕТЛЮРА — ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

З фантастичною скорістю, за один тиждень, російська імперія завалилася, скотилася в безодню гниття. Тимчасовий уряд довго не проіснував. Справді, якщо російські революціонери й були досить підготовлені до боротьби проти монархії, вже напів зруйнованої, то вони були цілковито нездатні до будови нової демократичної держави. Вони були подібні до малої дитини, що зупинилася напроти великої й складної державної машини, не знаючи, як нею керувати.

Тимчасовий уряд, хоч нездатний до керування Росією, ставився цілком вороже до незалежности України, навіть до її автономії.

Яке ж було положення на Україні? Жахливе. Не було українських шкіл, національної і незалежної Церкви. Великі міста зрусифіковані. Але дивна річ: український нарід по селах говорить лише по-українськи і в цьому полягає ця вічна життєвість народу, яку ніяка сила не може знищити.

Побіч Тимчасового уряду постав »Совєт солдатских і рабочих депутатів«, який видає свої накази до війська і нищить дисципліну. Унаслідок цього велика російська армія розвалюється та швидко перетворюється в озброєні банди, що кидають фронт і повертаються додому, крізь Україну, руйнуючи все на їхньому шляху.

У російському війську є мільйони українських воїнів, але, на жаль, вони розпорошені по різних полках. І якщо полякам легко формувати національні полки, то це багато тяжче для українців, які натрапляють на ворожу опозицію з боку росіян. Симон Петлюра, гарячий патріот, цілком свідомий необхідности скорішого заснування української національної армії. Але як це зробити? Найкращий вихід, безумовно, — видати заклик до всіх наших вояків, щоб негайно повертались на Україну. Але це означало б розбиття фронту Антанти.

У цей час Франція, Велика Британія, Румунія й інші нації досить несміливо шукають увійти в стосунки з Україною для збереження фронту. Вони готові навіть визнати Україну »де факто«. Але політика союзників виявляється досить непослідовною і вони доставляють зброю білим арміям Каледіна, Денікіна, щоб за всяку ціну зберегти російський фронт.

Перший Український Військовий З'їзд (травень 1917 р.) схвалив постанову про збереження фронту та про підтримання сили у війську. На ньому був заснований Український Генеральний Військовий Комітет при Українській Центральній Раді. Цікаво зазначити, що на цей З'їзд, незважаючи на заборону російського Тимчасового уряду, приїхали майже тисячу делеґатів, які репрезентували 1.580.700 українських вояків.

Цей перший комітет складався з таких членів, обраних на З'їзді: Симон Петлюра, земський діяч; Ів. Луценко, лікар; Вол. Винниченко, козацького походження; О. Пилькевич і П. Павленко, полковники; Полоз, сотник; Ст. Письменний, матрос; Ів. Іванів, генерал; Крупчинський, урядовець; Арс. Чернявський, сотник; Д. Ровінський, вояк; Апол. Певний, сотник; Ю. Капкан, командир першого полку ім. Богдана Хмельницького; М. Міхновський й Селецький, сотники; Ст. Граждан, козак; В. Поплавко, полковник панцерних авт і В. Потішко, сотник. У склад Бюра комітету ввійшли: С. Петлюра — голова, Пилькевич, Письменний і Винниченко — члени.

Комітет прийняв наступні постанови:

1. Повідомити всі полки, як на фронті так і в резерві й фльоті про заснування Українського Генерального Військового Комітету, який займається організацією українського війська та що всі військові українці повинні звертатися до нього.

2. Вимагати від штабів армії і фльоти поіменні списки українських генералів, старшин і козаків з зазначенням загальної кількости в кожному полку та надіслати їх негайно до Комітету.

3. Дати негайно накази щодо їх транспорту до резервних частин, які знаходяться в центральній Росії. Один дивізіон важких гармат, поповнений легкою батереєю і гірську батерею, що знаходиться в Києві, рахувати за українські. Усі спеціяльні полки — сапери, залізничники Києва — українізувати та передати до ради Комітету.

4. Дати право Комітетові щодо поповнення першого полку Богдана Хмельницького та ін-

ших частин, що знаходяться в Києві та заснувати на фронті три корпуси, складених з українців, під керівництвом Комітету.

5. Вилучити якнайскорше з резервних полків старшин і козаків-українців, залишаючи їх провізорично на місцях, де вони знаходяться.

6. Дати наказ надсилати до полків і штабів, за кошт армії, українські часописи »Нова Рада«, »Робітнича Газета«, »Воля Народа«.

7. Кооптувати до Комітету одного старшину штабу, одного гарматчика, кіннотчика і топографа, козака з Кубані.

8. Вимагати повернути всі старі прапори запорізьких козаків, їх клейноди, булави, бунчуки, щоб покласти їх в Історичному Музеї Києва.

Комітет почав працю з великим запалом. Велика частина ґарнізону Києва була українізована майже негайно. Вислано до Петрограду окрему делеґацію в складі: полковник Пилькевич, сотник Чернявський, матрос Письменний і вояк Ровінський. Делеґація була прийнята головою Ради Міністрів Тимчасового уряду князем Львовом, якому полковник Пилькевич мав відвагу заявити, що у випадку, коли українці не отримають сатисфакції, він буде мати діло з пів мільйоном українського війська. На жаль, наші представники не уявляли собі, що Тимчасовий уряд уже не мав жадної сили й влади.

Унаслідок цього Комітет вирішив скликати Другий Український Військовий З'їзд, з участю трьох тисяч делеґатів від кількох мільйонів вояків. Скликав він його незважаючи на заборону, що її видав міністер Керенський, і на провокації російської військової влади. З'їзд пройшов добре й конструктивно, завдяки Симонові Петлюрі, який уже мав надзвичайний вплив на делеґатів.

Якраз під час цього З'їзду, на якому я був делеґатом, я познайомився з С. Петлюрою. Було це на самому початку З'їзду, коли я зайшов до Генерального Комітету, щоб дістати деякі відомості. Комітет тоді містився в будинку жіночого пансіону Левашової, якраз напроти Центральної Ради, нашого парляменту. В кімнатах було повно військових українців, які іноді нагадували старих Запорожців, було чути дзвеніння острогів... Я розповів деяким військовим про становище у нашій адміністрації військових комунікацій.

— Та ви зайдіть завтра ранком, — сказав мені скромно одягнений у френчі чоловік, без військових ознак. — Побалакаємо про вашу справу.

— А кого мені запитати?

— Та запитайте Петлюру.

Ось так я познайомився з Симоном Петлюрою й ці стосунки скоро перейшли в дружбу, яка тривала до його трагічної смерти.

Після другого З'їзду, Генеральний Комітет був укомплетований і реорганізований під головуванням С. Петлюри і складався з 8 секцій: генеральна і виховна — полковник Пилькевич, генеральна інспекція — генерал Іванів, мобілізаційна й військових комунікацій — полковник Кедровський, дисципліна — полковник Поплавко, спеціяльні війська: інженерні, гарматні — капітан-інженер М. Шумицький, санітарна — доктор Луценко-Одрина, консультативна — генерал Кондратович і комендатура — Ровінський.

Комітетові прийшлося працювати в тяжких умовинах, проти явної ворожости російських старшин.

Але тоді, як це говорив щиро полк. Пилькевич, всі ми були тільки українці і патріоти. Ми не могли зрозуміти і не розуміємо навіть сьогодні цей поділ на партії, коли бачимо розвал нашої єдности і нашого фронту. Як спротив цьому був наш заклик до єднання. З цим заклимом ми, члени Українського Генерального Комітету і Центральної Ради, почали боротьбу в 1917 році на початку нашого відродження, в яке ми твердо вірили і віримо назавжди. Не було в нас негідних, політична

гра нам була невідома, ми не прагнули здобуття посад чи портфелів. Кожен українець був для нас брат. Ми мали одне серце, одну волю і тому численні вороги не були для нас страшні.

Справді, 1917 рік — це був перший запал до волі народу, ще тільки пробудженого, перші зриви до нового життя, перші перешкоди і непорушна віра.

Симон Петлюра вказав на ролю Українського Генерального Військового Комітету на Другому Військовому З'їзді ось так: УГВКомітет — це інституція, заснована українськими вояками на нашій землі для консолідації волі нашого народу. Якщо у діяльності була дезорганізація, то це можна пояснити революцією, яка ще не закінчилася. Ви знаєте, що у кожній революції є краса і сила, лад і хаос. Революція здобуває красу і силу коли лад панує над хаосом. Практика нашої праці нам показала наші хиби. Ми довго міркували, щоб надати належний авторитет Комітетові. Дуже тяжко у цю переходову епоху заснувати сильну організацію, якою повинен стати Комітет, котрий повинен задовольняти всі потреби нашого національного життя. Щоб вирішити це питання, ми покликали до життя комісію військових спеціялістів, аби праця майбутнього Комітету була продуктивна і авторитетна та могла задовольнити наші потреби. Думаємо, що Комітет повинен мати найменше трьох представників при російському штабі, бо ми повинні бути у постійному контакті з вищим військовим керівництвом, як також двох представників при головній квартирі, по одному у штабах усіх фронтів, одного при штабі кубанського війська і двох при штабі фльоти. Ця праця велика — необхідна.

Ми повинні признати, що Симон Петлюра, хоч і не був військовиком, простудіював чудово організацію Комітету. На жаль, Тимчасовий уряд скоро завалився, після кількамісячного існування, а прихід до влади большевиків означав війну.

Ось так Симон Петлюра причинився до створення українського війська, після 150 років неволі; створено його з нічого, зі споминів про Запорозьку Січ, з ентузіязму юнацтва.

Після Другого Військового З'їзду я був кооптований до Українського Генерального Військового Комітету і зайняв пост завідуючого спеціяльними військами. Три дні пізніше я отримав наказ від російського генерала з управи військових комунікацій негайно виїхати на фронт. Я відмовився і був відданий до військового трибуналу. За невиконання військового наказу під час війни грозив розстріл. Треба було енерґійної інтервенції С. Петлюри і Українського Генерального Військового Комітету, щоб примусити військового міністра Керенського видати наказ, що члени цього Комітету військовому суду не підлягають. Пригадую, що С. Петлюра мені тоді сказав: »Тепер я зрозумів, що Тимчасовий уряд більше не має жадної сили«.

Але становище України не було блискуче, вона була оточена з усіх боків ворогами. Російський уряд, ще за царату, заснував з полонених австрійської армії три корпуси війська. Мені здається, що остання ідея Керенського була конче зліквідувати українців за допомогою чехів. На щастя, як член УГВКомітету, я мав тісні зв'язки з робітниками й управлінням південнозахідніх залізниць, де інженером був мій брат (пізніше я був обраний головою залізниць України). Отже, я тримав у руках головний нерв війни — залізниці, і міг затримати рух чеських військ на Київ.

Треба признати, що самі чехи не дуже прагнули до війни з нами. Їхнім бажанням було чимскорше повернутись додому. Отже, після маленьких сутичок, ми підписали з ними угоду. Ми погодилися пропустити їх через Україну і потім їм вдалося пробитись крізь Росію і Сибір аж до Владивостоку.

Україна мала інших ворогів: рештки великої російської армії, яка кидала фронт і поверталася додому, перетворюючись в озброєні банди, що йшли крізь Україну, грабуючи та руйнуючи все на своєму шляху, поляки, румуни, білі армії Денікіна і Вранґеля. Союзники давали їм широку допомогу постачанням, тоді як по відношенні до України застосовано бльокаду. Крім цього, більшість військових, медичних і санітарних заводів знаходилися в Росії.

Правда, союзники — Англія, Франція, Америка — прислали своїх представників, визнаючи Україну де факто (крім Америки), але під умовою збереження фронту, якого ми, звичайно, втримати не мали сил, тим більше тоді, коли російський фронт повністю валився. Коли впав Тимчасовий уряд, у Петрограді засів большевицький уряд Леніна. Для України це означало війну. Чорні хмари насунулися на Україну — армія Муравйова. Становище у Києві було тяжке. Кавярні повні білих російських старшин, що їм Україна необережно відкрила двері і які злорадно чекали приходу червоних... Які наші військові сили? Дуже малі: 500-600 вояків. Населення міста — переважно росіяни, байдужі чи ворожі, втікачі з Росії. А щоб оборонити Київ треба було найменше десять тисяч війська.

Але Симон Петлюра ні на хвилину не втрачав віри у визволення України. Сформувавши Запорізький Кіш, пішов назустріч ворога, на оборону столиці. У той же момент вибухає повстання збольшевичених робітників Арсеналу і Центральна Рада мусила закликати Кіш для оборони Києва. За кілька днів С. Петлюра ліквідував повстання. Одночасно Студентський курінь не міг витримати большевицької навали під Крутами і весь загинув.

Постає питання, чи в час Першого Військового З'їзду, на якому були 700 делеґатів від 1.580.000 вояків з усіх фронтів, не треба було використати колосальне національне піднесення і дати наказ зукраїнізованим частинам повернутись в Україну, покинувши фронт, який все одно розкладався? Цього ми не використали. Під час наступу німців (літом 1917 р.) збольшевизовані частини панічно відступали. Прийшовши до влади, совєтський уряд Леніна підписав перемир'я і розпочав мирові переговори у Бересті Литовському. З наміром не допустити большевиків говорити також від імені України, наш уряд вислав туди українську делеґацію, яка була визнана як рівноправна, самостійна делеґація. У висліді переговорів Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія й Туреччина 9 лютого 1918 р. визнали »де юре« Українську Народню Республіку і заключили з нею мировий договір.

Іншого виходу не було. Надій на побіду совєтської навали власними силами не було. Німці зобов'язалися нам допомогти збройно в заміну за торговельний обмін.

Яке ж було становище у самому Києві? Майже безнадійне. Які були наші сили? Дуже малі: залишки полків Хмельницького, Полуботка, Запорізький Кіш і це все... Лише у цей момент Центральна Рада нарешті звернулася до українців на фронті з закликом повертатися на Україну. Але вже було запізно. Збольшевизовані солдатські комітети (ради) зайняли до українців ворожу поставу, мовляв, вони прагнуть роз'єднання і готують »ніж у спину революції«. Наші козаки примушені з боєм пробиватися на Україну. І так генерал Всеволод Петрів зорганізував Гайдамацький полк ім. Костя Гордієнка і з ним пробився з Білорусії до Києва.

Оборонити Київ проти багатотисячної армії Муравйова було неможливо. Пригадую собі останній день боротьби. Перевтомлений, я прийшов додому трохи відпочити. Розбудив мене козак, якого прислав С. Петлюра з запискою: »Сьогодні вночі відходимо з Києва, від Дехтярівської лікарні«. Так С. Петлюра врятував мені життя.

Пригадую відступ, під час якого все перемішалося: піхота, гармати, кіннота. С. Петлюра, у сірій шинелі, з рушницею за плечима, бадьорий, стискає мою руку, кажучи: »А наша Україна таки буде!«

С. Петлюра був щирий патріот, любив Україну любов'ю серця і вірив у неї непохитною, трагічною вірою. Вірив у її майбутню силу і кінцеву перемогу і тим відрізнявся від великої більшости своїх політичних сучасників. Часто він мені казав: »Це святе божевілля«. Наша героїчна боротьба зробила те, що Україна вийшла назавжди на світову арену. »Втомився я, страшенно втомився«, казав мені в Кам'яниці С. Петлюра наприкінці нашої боротьби. Незважаючи на це, він залишився тоді, коли виїхали інші члени Директорії.

С. Петлюра не був військовим, і незважаючи на це він єдиний зумів створити українське військо. А на чиїй службі була більшість генералів українського роду? Чи пішли б вони на ці пропащі позиції, на які йшов Головний Отаман України? Чи був Петлюра диктатором? І чи кличуть диктаторами тих, хто хоче взяти на себе відповідальність, коли інші не хочуть її взяти? Петлюра не був ні революціонером, ні контрреволюціонером. Він — останній Головний Отаман України. Не дали йому отаманської булави назначенням, а дало йому його військо за провід у бою. І не посоромив тої булави останній батько-отаман. З вірою в серці і з рушницею в руках він вдерся до большевицького Арсеналу, сидів з козаками в шанцях і в останнім оточенім вагоні співав, разом з своєю радою міністрів, пісню »Не пора, не пора, не пора... ми поляжем, щоб славу і волю і честь, рідний краю здобути тобі«.

Все, що робив Симон Петлюра, робив без найменшої користи для себе, робив лише для України. Він, що розпоряджав мільйонами грошей пішов на еміґрацію бідний і залишився собі вірний аж до смерти. Передусім, що робив — добре чи зле, побіда чи поразка, хвалили чи зневажали — за все приймав на себе відповідальність. Не виправдувався, не заперечував, не складав вини на нікого, не пробував скидати з плечей тягару, котрого взяв на себе. Чи багато таких?

На волі чи в неволі — не забуде Мати-Україна свого вірного сина, що в цю люту скруту другої Руїни, в великих боях і у тяжкім упадку, на воронім коні чи в глумі і нарузі, все високо ніс він тяжку булаву Головного Отамана України.

(Симон Петлюра. Збірник, Париж, 1980)

Андрій ЛЕГІТ

ПАМ'ЯТІ С. В. ПЕТЛЮРІ

В краю, на скитанню і біля Амура
Ми духом незламні, хоч дійсність понура,
Ще вічних тираній не знати ніде,
Ще вибухнуть гнівом мільйони грудей.

Ми станем у лави під стягом Петлюри,
Бо ім'я Петлюри зове нас до бурі,
Петлюра наш символ, наш світоч ідей,
Що шлях освітив у майбутній едем.

Під стяг синьо-жовтий ми станемо в лави
Із Стрия, із Хусту, Кубані й Полтави,
Одна в нас вітчизна — ми кревні брати,
Один і тягар нам судилось нести.

Мета наша — вільна Вкраїнська держава,
Не яструб двоглавий, не зірка кривава,
Що нею півсвіту Москва ставрувала,
Як сонце, нам сяє тризуб золотий,
У сяйві його ми йдем до мети.

У грозяні дні, як Вкраїна повстала,
Як гади сповзались, наставивши жала,
Котовський, Деникін, Юденіч, Колчак,
Петлюра був нам, як на морі маяк.

Він звав на мечі переплавити рала
Дихнути вогнем у лице канібалам,
Він соколом линув на штурм арсеналу,
І був у походах, димах контратак
Козак і отаман, отаман і козак.

Хоч кат і для душ не жаліє отрути,
Ми знаємо, хто ми, ким, защо закуті,
На вулиці нашій ще діждемось свят,
Розірве кайдани закований брат.

За рани Петлюри, Базари і Крути,
За хвилі скривавлені Богу й Славути,
За голод, за Вінницю, тюрми й Воркути
Хай Ірод новітній тремтить і Пілат.
Кремлівським катам ми відплатим в стократ.

Наш гимн пролунає в містах й над ланами,
Гордись, Україно, своїми синами,
До волі і слави нестримний наш рух,
У вирах рвучких огняних завірюх.

Петлюра не в гробі, Петлюра із нами,
У книзі, у дії, у пісні, в програмі,
У плоті, у кожнім крові міліграмі,
Петлюрівський дух у серцях є у нас,
Палає незгасним огнем, не погас.

Микола ВЕРЕС

ЛИЦАРІ БАЗАРУ

Історія України впродовж цілого її існування — це історія безперервної і запеклої боротьби за свою волю й незалежність, за суверенне буття. Ця боротьба велася віками, велася непослабно-вперто й не раз набирала характеру кровопроливних воєн з усіми ворогами України, які зазіхали на її самостійність та пробували підкорити собі українські, молоком і медом текучі, землі. Але найбільше таких воєн і напевно найзавзятіших із них Україна вела проти свого північного сусіда й найнепримиреннішого ворога — тиранічної Москви. Тим війнам, тим боям та битвам, здається, немає й кінця. І коли під ударами буремних подій 1917 року трухлява імперія дому Романових завалилася, наче дімок із карт, коли скінчилася безпросвітня ера трисотлітнього панування царської Москви, а Україна піднялася на Великий Зрив, щоб почати своє самостійницько-державне існування, на кін виступив новий, іще лютіший ворог, але вже іншого кольору — червона комуно-большевицька Москва.

Впродовж чотирьох років змагалася героїчна Українська Армія з переважаючими ворожими силами, чотири роки витримувала дошкульні удари армій білих генералів та червоних ленінських орд, аж укінці, знесилена затяжною боротьбою на двох фронтах та здесяткована пошестю тифу, залишила територію України й, перейшовши ріку Збруч, склала свою зброю полякам. Українська держава, як така, перестала існувати, її землі поділили між собою московсько-польські імперіялісти, а українська армія була інтернована на території Польщі й опинилася за дротами.

Вістки про нечувано-жорстокий терор, застосовуваний відділами комуно-большевицької Че-Ка, міліцією та так званими »трудовими« батальйонами по відношенні до мирного українського населення, як також неодноразові повідомлення про численні повстання селянських мас проти існуючого режиму, доходили до таборів інтернованих українських вояків. І тоді в них знову блискали завзяттям очі, знову народжувалося нестримне бажання

Група учасників Другого Зимового Походу в калішському таборі перед своїм відходом в Україну. Зліва направо сидять: третій — полк. Григорій Чижевський — начальник артилерії, п'ятий — підполковник Микола Чижевський, шостий — підполковник Іван Шура-Бура, розстріляний під Базаром

взяти зброю до рук, щоб чинним уділом допомогти братам у їхній боротьбі за свободу й незалежність.

Такі настрої серед українського вояцтва ширилися безупинно й набирали розмаху з кожним новим днем, тому невдовзі Головне Командування Української Армії, йдучи їм назустріч, дало свою згоду на формування спеціяльної повстанчої армії з метою відбуття нею Другого Зимового Походу.

Згадана армія творилася виключно на добровільних засадах, при чому її вояком міг стати лише той, хто почував у собі досить фізичної та моральної сили перенести весь тягар суворого походу й виконати покладені на нього завдання.

А ці завдання були дуже складні й важкі. Армія мусила таємно перейти кордон і, з'явившись несподівано на українській території та використовуючи настрої селянських мас, повинна була підняти в Україні загальне протибольшевицьке повстання, надаючи йому організованої форми. Така акція на Правобережній Україні виглядала неможливою до зреалізування, бо тут були сконцентровані великі ворожі сили — 15 піхотних дивізій, спеціяльний кінний корпус, окрема кінна дивізія Котовського та численні допоміжні відділи. З огляду на це було вирішено не починати на Правообережжі ніяких більших дій, а пройти форсовним маршем відстань від кордону до Дніпра, прорватися на його лівий берег, підняти повстання на Лівобережжі й, закріпившись на Дніпрі, відрізати ворогові всяку можливість відступу до Росії.

Українська Повстанча Армія була поділена на три групи — Волинську, Подільську й Басарабську, — а командував нею генерал-хорунжий Юрко Тютюнник. Пізньої осени 1921 року всі три армійські групи — 1200 українських вояків і старшин — перейшли в різних місцях совєтський кордон та, оминаючи розташування большевицьких формацій, подалися у глиб України.

Басарабська група під командуванням генерала Тулей-Туленка прорвалася з Румунії на українську територію першою, маючи своїм завданням стягти на себе ворожу увагу й улегшити проривні операції двом іншим групам, головним чином Волинській. Одначе, рейд цієї групи зірвався, а її завдання перейшло до Подільської групи, якою командував полковник Палій. Вже після перших боїв на українській території, Подільська група здобула коні і стала кінною частиною, а пізніше, пройшовши бойовим рейдом Проскурівський та Лятичівський повіти, пробилася Любарськими лісами на північ, перетяла Житомирський і Коростенський повіти, звернула на південний схід до міста Малина під Києвом і 17 листопада дійшла до села Гути Катюжинської. Застосовуючи тактику несподівано-блискавичних нападів, ця група знищила в часі свого походу чимало ворожих частин, розігнала совєтські установи, порозстрілювала багато партійців і чекістів, розбила 7 і 8 кавказькі полки червоних, зруйнувала комунікаційні шляхи й поширила велику паніку в цілій Правобережній Україні. На жаль, Подільській групі не вдалося з'єднатися з головною Волинською групою. Вона скерувалася від Києва на захід, дійшла знову до польського кордону і 29 листопада потрапила поновно до таборів інтернованих, пробувши в акції на українських землях несповна один місяць.

Остання Волинська група, сформована в околицях міста Рівного, під командуванням самого генерал-хорунжого Юрка Тютюнника перейшла совєтсько-польський кордон у дні 4 листопада й, ведучи безперервні бої, посунулася на схід аж до міста Коростеня. Коростень — великий залізничний вузол важливого стратегічного значення, а, крім того, у ньому були численні військові склади зі зброєю, амуніцією, одягом та іншим спорядженням, необхідним для повстанців. Вирішивши захопити це місто, генерал Тютюнник розділив свою групу на дві частини й у несподіваній нічній атаці, проведеній одночасно з півночі й півдня, здобув його, звільнив із тюрми всіх політичних в'язнів, зліквідував місцеву чекістську станицю та штаб 133 бриґади, разом з її командиром і начальником штабу, та захопив багато військових трофеїв.

Большевики стягнули до Коростеня великі сили, багатократно переважаючі кількісний стан повстанців, і під їх натиском Волинська група залишила місто, скеровуючись у район Радомишля-Житомира. Ворог переслідував її, атакуючи запекло раз-у-раз та оточуючи своїми військами з усіх сторін. Перстень червоних невпинно звужувався, поки біля села Малі Міньки не замкнувся зовсім.

Укінці прийшло до останнього трагічного бою над річкою Звіздаль, після закінчення якого большевики взяли в полон 359 українських повстанців. Їх перегнали до містечка Базару, де запропонували видати старшин і перейти на службу до червоних. Ніхто з повстанців не погодився на цю підступну пропозицію, й так само ніхто з них не залишився в живих. 359 відважних сміливців і незламних духом героїв були розстріляні під Базаром у ранкових годинах 21 листопада 1921 року.

Вони вмерли — безстрашні й горді — зі словами українського національного славня на устах.

Так закінчилася чотирилітня епопея Визвольних Змагань, почата леґендою Крут, рясно зрошена кров'ю багатьох тисяч борців українського резистансу.

Другий Зимовий Похід не вдався, а його невдачу обумовив у першу чергу той факт, що генерал Юрко Тютюнник, почавши формування Української Повстанчої Армії, переоцінив інформаційні вістки з України й не врахував того, що шаліючий на українських землях терор послабив активність місцевого населення. Воно поставилося до повстанського війська дуже прихильно й допомагало йому, чим тільки могло, але виступити разом і з ним не відважилося.

Отже, успіх загального повстання в Україні треба було обумовлювати не надіями на широку допомогу з боку населення, а базувати передовсім на бойових успіхах Української Повстанчої Армії. А таких успіхів, з огляду на свою малочисленність, недостатнє випосаження й погане озброєння, вона добитися не могла, тому й закінчила свою священну місію в подібний трагічний спосіб.

Але пропам'ятні дні наших Визвольних Змагань та героїчний трагізм Базарців, як їхній епілог, залишилися назавжди великими і світлими подіями, які красномовно і промовисто засвідчили перед цілим світом споконвічно-невмируще прагнення українського народу до волі й незалежности, до здобуття власної суверенної держави.

У сімдесятиліття із дня безприкладно-геройської смерти 359 полум'яних українських патріотів клонимо в пошані голови над святою братською могилою. Вони згинули фізично, але духовно вони з нами завжди, і їхній поривний дух ширяє над Україною, сповняючи її новими спалахами й завзяттям, незламною вірою в перемогу над одвічним ворогом. Український нарід не склав своєї зброї, він змагається за свої священні ідеали далі, змагається безкомпромісово й невідступно та змагатиметься доти, доки відвічна мрія поколінь не зреалізується, не стане дійсністю. Для осягнення нашої завітної мети ми муситимемо бути готові в майбутньому на велетенські зусилля, на нові героїзм і посвяту, на принесення найбільших жертв.

Тому леґенди минулого ми повинні переносити в сучасність і закріплювати їх епос у нашому повсякденному житті, пам'ятаючи, що сучасність бере свої коріння з минулого, а майбутнє народжується із сучасности. Героїзм, як такий, — це не лише одчайдушна смерть за ідеал, це посвята свого життя службі за здобуття священних девіз, це справді найбільша жертва, яку може принести на жертовник своїй Батьківщині той, хто безмірно й віддано її любить. Отож на прикладах героїчних чинів і героїчних смертей треба виховувати нове покоління людей — завзяте, сповнене наснагою, бойове та безкомпромісове, — прищеплюючи йому всі прикмети справжнього героя.

Пройшли десятиліття від часу, коли перестали битися 359 полум'яних сердець. Пройдуть іще літа, але Україна ніколи не забуде своїх вірних синів, які на світанку української волі віддали за неї своє життя. Вона пам'ятатиме про героїв Базару завжди, як пам'ятає про героїв Берестечка, Києва і Крут, а їхні славні подвиги й мученицька смерть стануть стимулом для народження мільйонів нових борців за кращий завтрішній день українського народу, за його волю і права, за УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!

Яр СЛАВУТИЧ

359

Як вийшов гордо і поглянув строго,
Мов скаменівши, вістовий Щербак, —
Загомоніли в голосі розлого
Неподолані подихи атак:
— Поганий кате! Вбивнику жорстокий!
Волію смерть, ніж ниці каяття! —

І, як весни розковані потоки,
Широколунно: — Смерть в ім'я життя! —
І полилось вітально: «Ще не вмерла. . .» —
З гарячих уст незморених борців —
Аж затремтіли смертоносні жерла
Під переможний і безсмертний спів.

Степан БАНДЕРА

АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Коли мова про АКТ 30 червня 1941 р. і дальші події то треба висвітлити головні моменти, щоб усунути різні невірні, свідомо чи несвідомо розповсюджувані шкідливі для української політики інтерпретації.

Революційний провід ОУН рішився на такий шлях ставлення визвольної справи і зв'язку з німецько-большевицькою війною пляново, після всестороннього обміркування.

Було ясно, що гітлерівська Німеччина не думає позитивно ставитися до справи державної самостійности України, а з другого боку, не хоче відразу викликати боротьбу українського народу проти себе. Невиразною політикою, тактикою обіцянок, що не зобов'язують, і проволок, підтримуванням надій на державну самостійність України після закінчення чи то вирішення висліду війни з СССР гітлерівський режим плянував недопустити до того, щоб прагнення українського народу до державної самостійности спрямувалося рішуче проти Німеччини.

Берлін не хотів мати проти себе Україну, намагався втягнути її насамперед у свою війну проти СССР і тим зв'язати її з усією своєю політикою, позбавити можливостей ведення незалежної української політики, використати й у значній мірі виснажити сили України у війні, а далі відомо, яку долю готував Гітлер Україні.

Було ясно, що у відношенні до гітлерівської Німеччини не можна було сподіватися на успішність переговорів, ставлення вимог, переконування тощо. Такі заходи були заздалегідь засуджені на неуспіх і могли мати значіння тільки тактичних прийомів, щоб мати такі атути і, щоб приховати підготовку до дій по іншій лінії. Справжня ж самостійницька політика мусила йти шляхом доконаних фактів, власної ініціятиви, не оглядаючись на політику Німеччини а коли треба, то виразно проти неї. Український народ мусив на початку нової ситуації, створеної воєнними подіями на його землях, виразно і рішуче сказати своє слово, творити своє життя за власною волею, власними рішеннями. І так сталося. Проголошення Народними Зборами у Львові відновлення української держави, створення Тимчасового Державного правління, проведення всенародного плебісциту у формі висловлення волі народу на масових відкритих маніфестаціях, зборах-здвигах на всій українській землі, вільній від большевицької окупації, розгортання державного будівництва у всіх галузях — все це довершилось власною волею і власними силами українського народу, незважаючи на бажання і ставлення німців, проти їхньої волі.

Ми глибоко переконані, що честь нації, історична і політична конечність наказували так поступати. Ми не мали надій на те, що такі довершені факти і так виявлена рішуча воля українського народу вплинуть на зміну політичних плянів Гітлера супроти України. Їх ніщо взагалі не могло змінити. Але тільки рішучі і довершені діла з нашого боку могли створити ясну ситуацію, перекреслити найнебезпечніші для України підступні гітлерівські задуми й зберегти відкритий, чистий шлях для дальшої незалежної визвольної політики.

Такими ділами була передовсім виразно висловлена воля українського народу, що він сам вирішує питання свого життя, завжди змагає до відновлення своєї суверенної держави, а відношення між Україною і сторонніми силами ставить у залежність від їх пошани суверенних прав українського народу, визнання його суверенної держави. З цих позицій Україна не відступає ніколи, в кожній ситуації, і своїх природних прав на державну суверенність не зрікається і під натиском наймогутніших сторонніх сил.

Доконані державнотворчі акти мали вирішне значення для скерування й кристалізації основних внутрішних політичних процесів, які відбувалися в цілому українському народі від літа 1941 р. Вони були виразно спрямовані до державної суверенности. Серед величезних змагань світових потуг могла губитися, приникнути справа української державности. Червень 1941 року запобіг тому і поставив її в центрі політичного розвитку серед воєнної бурі на Сході Европи.

Основна лінія облудно-підступної політики Гітлера супроти України була перекреслена. німці спершу ще намагалися її повернути й утримати, сподіваючись від її успіху дуже багато. Тому вони не виступили відразу з властивою їм безоглядністю, пробували ліквідувати справу тихцем, зам'яти, відсунути. Коли ж стало видно, що це через рішучу й виразну українську поставу не вдається, тоді німецька

Ярослав Стецько —
(19 січня 1912 — † 5 липня 1986)
Голова Українського
Державного Правління

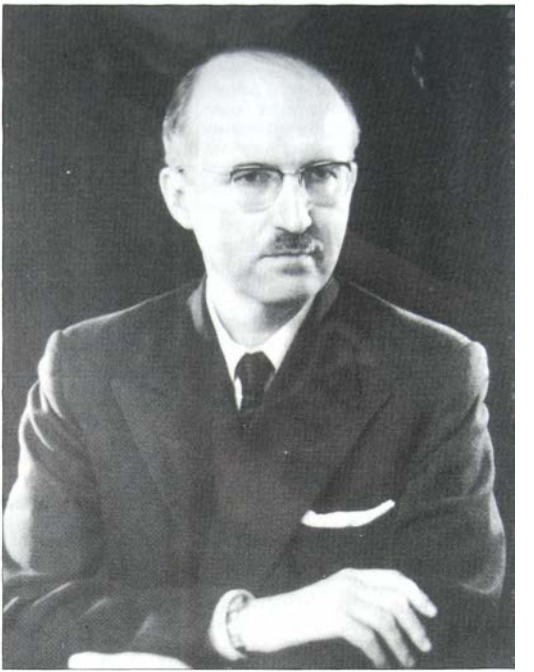

політика була примушена розкрити свої карти, показати дійсне відношення і пляни. Німецькі репресії і курс одвертої ворожо-окупантської політики відкрили очі всім, оголили істоту німецької »остполітік« і створили виразні фронти.

Дехто закидає, що під час Акту 30 червня 1941 р. були вжиті фрази і жести приязного супроти Німеччини тону.

В цій справі пора сказати одверте слово, бо наша правда ясна і чиста, і треба припинити фальшиве змальовання дійсности. Ми обстоюємо завжди незалежність української політики, яка керується тільки українською рацією, а не кокетуванням (безуспішним!) із сторонніми силами. Стоїть питання про основну лінію української політики під час минулої війни, зокрема супроти Німеччини.

Війна Німеччини з іншими державами, доки вона не зачіпала України, вимагала від нас повної невтральности. Україна, поневолена большевицькою Росією, і в стані боротьби з нею за своє самобутнє існування, за державну суверенність не мала змоги, ні рації будь як втручатися в справи чужої війни.

Коли ж напередодні 1939-1940 р. з німецького боку були виявлені намагання на західних окраїнах і в Польщі втягнути українців у війну на заході й вербувати їх до спеціяльних військових частин, призначених на західний фронт Організація і все українство поставилося до цього рішуче неґативно. Це пройшло немов непомітно, бо справа була неголосна, але нею було позначене важливе політичне рішення.

Коли ж Німеччина пішла війною проти Росії, нашого ворога, то Україна не могла прийняти неприхильно цього факту. Але тим ще не розв'язувалося питання взаємин між Україною і Німеччиною. Воно мусило залежати

Уповноваження для Володимира Стахова репрезентувати український уряд в Німеччині

UKRAINISCHE REGIERUNG
№ 8/41

Lamberg, den 4/7 1941

BEVOLLMÄCHTIGUNG

Hiermit wird Herr STACHIW Wladimir ermächtigt, die Ukrainische Staatsregierung in sämtlichen Fragen im DEUTSCHEN REICH zu vertreten.

FÜR DIE UKRAINISCHE STAATSREGIERUNG
/ STEČKO JAROSLAW/
CHEF

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

тільки від одного: як поставиться Німеччина до державної суверенности України, чи буде шанувати українську суверенність, українські інтереси, чи буде шукати в Україні союзника проти большевицької Росії, чи трактуватиме Україну як воєнну здобич і об'єкт своїх цілей. Українська самостійницька політика не могла керуватися тим, що гітлерівська Німеччина така, чи така, отже ми відразу проти неї. Ми мусили і стали на позиції незалежної реалізації наших національних цілей, оборони наших прав і інтересів. А далі мусила сказати своє слово Німеччина.

Коли мало бути розв'язане таке глибоке рішення, згода чи боротьба між Україною і Німеччиною, то тут важили лише історичні великі питання, а не другорядні чи далекі для нас моменти. І ще одно: коли в такій ситуації мала бути боротьба між нами, — то треба було, щоб її не спровоковано, а її виразно спричинила Німеччина потоптанням прав і волі українського народу. Тому наша лінія дії була чітка: невідступне відстоювання справи державної незалежности, а під умовою шанування її — готовність до приязних взаємин і до спільної війни проти большевицької Росії, і тільки проти неї.

Таку політичну лінію ми вважаємо за єдино правильну, її ми намітили, її реалізували і важкими жертвами відстояли — і до неї завжди признаємося. Віримо, що історія її повністю схвалить. А чужий політичний світ також мусить об'єктивно визнати за нами слушність і шанувати нашу поставу.

І ще з одним закидом ми зустрічаємося: чому ОУН так помітно висунулася на перший плян у відношенні державности в 1941 р., чому виразно зазначила свою ініціятиву й на чільні місця у відроджуваному житті висунула своїх членів?

Ті, хто шукають матеріялу для обвинувачень, вбачають за цим амбіції, жадобу влади, перегони, щоб хтось нас не випередив і т.п. — а не хочуть бачити того, що наочно виявилося в живій дійсності. Отже, тут вирішальними були три питання: питання самого проведення пляну, питання відповідальности і питання збереження зайнятих позицій.

Все, що було зроблено в червні — липні 1941 р. можна було провести тільки порядком революційним, захопленням німців розполохом, дуже швидким і рішучим діянням. Це могла і мусила підготовити й організувати сама ОУН. Якби справа була спрямована на рейки спільної міжорганізаційної дії, Ґестапо заздалегідь її паралізувало б.

Було передбачено наперед, що німці поставляться вороже, застосують безоглядні репресії, будуть намагатися змусити до відступу, скасування і т.п. Так і сталося. Від самого початку ув'язнення членів Державного Правління й частини Проводу ОУН представники німецького уряду старалися всякими методами схилити їх до скасування чи саморозв'язання Державного Правління.

Представники Розенберґа запевняли, що німецький уряд не виступає проти державної самостійности, тільки з нею треба зачекати, а

насамперед треба концентрувати все для розгрому СССР, пропонували широку співпрацю з українцями, давали термін — 2 роки для поступового запровадження державної самостійности України і т.п. Коли ж такі обіцянки не могли спонукати до скасування актів, тоді прийшли на чергу ультимативні домагання з загрозами репресій супроти Організації і цілого народу, як у ворожій країні. І нарешті дійшло, як відомо, до застосування цих погроз.

При підготовці відновлення самостійної української держави проти волі Німеччини передбачалося такий розвиток і враховано німецькі репресії. Отже, йшлося про те, хто, який політичний чинник виступатиме, як відповідальний, з усіми наслідками цього.

Треба було виступати з відкритим шоломом. Коли не було змоги в даній ситуації зброєю боронити українську державу, то було конечно, щоб ті, хто її очолили, не ховались ніяким способом і не зреклися її під жодним тиском.

Революційна ОУН вважала, що мусить взяти на себе відповідальність і обов'язок відстояти перед світом і перед ворогом право і волю українського народу. Тому в самому Акті 30 червня була виразно зафіксована ініціятива ОУН, а Державне Правління очолив член Проводу ОУН. Зроблено все так, що на Організацію зосередилася відповідальність, а слідом за цим і всі репресії ворога, спрямовані проти української держави, впали на ОУН, яка була загартована і підготована до боротьби, а не на інші українські політичні чинники.

В той період ОУН мусила висунутись на чоло. Інші політичні чинники були готові йти цим шляхом доти, поки не дійшло до неминучого, одвертого конфлікту з Німеччиною. Вони були схильні до іншої політичної тактики, не до ставлення справи на вістрі меча, — радше до пасивного опору, ніж до активного рішучого виступу в тій ситуації, на початку німецько-большевицької війни.

На початку боротьби на два фронти ОУН не могла розраховувати на співучасть інших політичних середовищ. Ситуація була така, що не було змоги для явної, леґальної дії таких чинників і організацій, які хотіли стояти на позиціях державної незалежности України. А підпільні, революційні методи дії, крім націоналістичного руху, іншим середовищам не відповідали. Вони поступово перестали себе проявляти як діючі політичні фактори.

На поверхні лишилося »відполітизоване« громадсько-суспільне життя в тих формах, які дозволяла німецька окупація і куди влилося багато сил. А самостійницьке політичне життя концентрувалося в націоналістичному підпіллі, яке стояло одночасно в боротьбі проти німців і проти большевицької Росії.

(Степан Бандера: «Слово до українських націоналістів-революціонерів«, 1948)

Левко РОМЕН

ГИМН

Це Україна каже нам:
Твердих не гнуть — гартують муки,
Хто не схилився ворогам —
Благословлятимуть онуки!

Що грім, що шал нам хуртовин, —
Нас кличе ясний Петлюри чин!

Нас кличе кров на стягах Крут,
І Хуст, і Львів, і вічний Київ!
Зотлить наш пал заліза пут!
І мур в'язниці спопеліє!

Тож будьмо гідні перемог —
І допоможе мужнім Бог!

Май. д-р Святомир М. ФОСТУН

ЗА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЙ

Веселять око козацькі жупани, довгі шлики, малинові козацькі прапори, козацька зброя, молодняк хизується своїми пишними вусами і хвацькими чубами-оселедцями. Марширують стрункимии рядами січові стрільці у своїй уніформі та в мазепинках. Таку картину часто можна тепер побачити в Україні на різних святкуваннях, урочистостях, походах, мітинґах.

Процеси національного і духовного відродження нашого народу, що проходять широким річищем у нашій батьківщині *воскресили й відродили водночас пам'ять і велике зацікавлення козацькою добою у нашій історії та її славним минулим.* Зокрема це зацікавлення зросло і проявилося в 500-річчя зародження українського козацтва на Нижньому Придніпров'ї на Нікопольщині в 1490 році, що й було врочисто відзначене пам'ятними днями козацької слави торішнього року на Дніпропетровщині. В Україні створюються козацькі заповідники, виринають різні цікаві козацькі проєкти. Постають різні козацькі товариства, колективи. Наприклад, новопостале київське козацьке товариство *розпрацювало знаменито свій статут, який у широкій площині заторкує відродження українських козацьких традицій та подає прийоми їх плекання та зберігання.* У Чернігівській області намагаються відродити козацькі полки. Це була проєкція, про яку раніше писав автор цих рядків, вказуючи, *що такі традиційні козацькі полки можуть зовсім добре вкладатися навіть адміністративно в систему українських збройних сил,* подібно, як у таку систему вкладається так звана територіяльна армія у Великій Британії.

Нагадаймо при тому, що в майбутньому до української вільної самостійної держави, яка відіграватиме важливу ролю на Сході Европи може приєднатися Кубань з її глибокою, історичною козацькою традицією, і таким же історичним адміністративним устроєм, що його брутально знищив большевицький режим, але не викорінив козацької духовності на Кубані. Адже відновлені кубанські полки будуть частиною такої територіяльної української армії, наколи б Кубань приєдналася до нашої батьківщини.

Щорічні врочистості в Берестечку в пам'ять полеглих козаків і повстанців, побудова пам'ятників козацьким гетьманам, збирання різних пам'яток з козацької доби, її вивчання, намагання відновити козацькі традиції — усе

це безумовно захоплює сучасну українську молодь у нашій батьківщині та підказує їй *повернутися до традицій козацької славної доби в нашій історії*. Доби, що її оспівував наш Великий Кобзар, ідеалізуючи козаччину і гетьманщину: у »Гайдамаках«, написаних 1841 року Шевченко мріє, що »козак оживає, оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинеться воля, а в степах України — дай то Боже милий — блисне булава«.

В апотеза козацької доби Максимовича читаємо, що »козак втілив у собі стародружинницький ідеал, який кріпко плекав у народі ратний дух, ушляхетнений поняттям чести і слави, і скріплений любов'ю до рідної землі і ворогуванням з поганими«, а в Стороженка знаходимо, що »Січ не користі тягла з тих степів, що ригали золотом і сріблом, а славу кров'ю своєю їх поливала і своїми кістками огороджувала« (»Марко Проклятий«).

Козацька доба в нашій історії хоча як це прикро, намагались її притемнити Бантиш-Каменський, Маркевич, Куліш та інші, була все-таки *величною добою*, хай і трагічною. Адже Запорізька Січ був унікальний у світі лицарський орден степових конкістадорів, зовсім відмінний від західних лицарських орденів своїми порядками, устроєм, своєю системою і своєю духовністю. Самійло Зорка у надгробній промові по Хмельницькому згадував славні подвиги братерства козацького такими словами: »яким мужнім і прекрасним, лицарської і багатирської відваги воювали ви серцем«.

Щоб славилась козацька пісня. . .

Козаки і січовики на святі у прославу козацтва

Фрагмент із мітингу у Львові

»Створена степова романтика, — читаємо в Донцова, з якої черпав свої сили і натхнення і Сірко, і Хмельницький, помогла відродитися в козаччині старій князівській Русі і створити нову блискучу культуру Гетьманщини«.

На західних українських землях *відродились традиції січових стрільців,* відродилась пам'ять про »лицарів Червоної калини«, про УСС-сів, котрі в початках першої світової війни »пішли у кривавий тан«, ставши першою, хай і невеликою, українською військовою формацією після віків поневолення українського народу чужими імперіями. Це були ті, що йдучи в бій співали:

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів
То прославить по всій Україні Січових Стрільців.
А ми тую стрілецькую славу збережемо
А ми нашу славну Україну розвеселимо.

»Наші вояки у визвольній війні покрили себе невмирущою славою«, пише нині 92-літній кол. січовий стрілець Петро Балацький на сторінках тепер відновленого у Львові »Літопису Червоної Калини« (ч. 1, 1991 рік). Молоді, переважно селянські хлопці показували чудеса героїзму. Скільки їх полягло на полях України? А скільки померли від тифу, в неволі? А скільки їх розстріляно в полоні? Та слава їх не вмре, не поляже! Це стосується і галицької і наддніпрянської армій. Їх виступ відновив приспаний віками потяг до волі, до державної соборності. Січові Стрільці були носіями визвольних ідей і цим здобули собі симпатію та любов українського народу«.

Продовжуючи героїку і славу княжої раті та завзятого козацтва українські воїни в гримучих роках революції підняли високо рідні прапори й слали своїм трупом степові простори нашої батьківщини у Визвольних Змаганнях. Вони клали своє життя в лютих боях, вмирали скошувані тифом, гинули під Базаром, каралися в неволі за високими колючими дротами, а їхня героїка ставала легендою. Невмируці легенди Українських Січових Стрільців, Січових Стрільців, Української Галицької Армії, Армії УНР, Холодноярщини *виховували і ростили молоді покоління, формували їхній національний світогляд. Вони й були підґрунтям для створення УВО, а пізніше ОУН,* що їх творили колишні воїни українських армій, а поповнювали молоді кадри українських патріотів, котрі знову підняли прапори визвольної боротьби та виступили на збройну прю з ворогами в роках страшної другої світової війни. Вони вмирали розстріляні у в'язничних підвалах, на шибеницях, у концтаборах, у завзятих нерівних боях з ворогами-окупантами України. Це про них писав Юрій Клен, що вони »вмирали невписаними у книгу слави«, й закликав, щоб »помолитися за тих, що їх вів кат на смерть, щоб над ними Господь в небесній тверді простер свої долоні милосердні«.

Великі жертви цієї боротьби не були даремними. На її безсмертних чинах виросло нове українське покоління, яке далі продовжує боротьбу за визволення і удержавлення нашої батьківщини. Виросли молоді нескоримі, які своїми чинами потверджують пророчі слова покійного Василя Симоненка, що »Народ мій є. Народ мій вічно буде. Ніхто не перекреслить мій народ!«.

В цих словах *і вагомість вічнобуття нашого народу й така ж важливість відродження українських військових традицій,* яке у свою чергу пов'язується з важливим питанням нашого сьогодення — *творення власних збройних сил, творення української національної армії, без якої існування самостійної української держави немислиме.* Й добре, що цьому питанню в Україні починають надавати щораз більшу увагу та потрібну розробку, а теж і здійснювати поволі почини підготовки цієї преважливої справи, щоб її реалізувати.

Радіймо, що в ході й розвитку широкоганних процесів національного і духовного відродження нашого народу відроджуються традиції славної козацької доби, січових стрільців, відроджується слава українських армій, що поволі актуалізується питання творення власних збройних сил, що в усьому передує українська патріотична молодь, бо ж їй належить майбуття в нашій батьківщині — Україні.

Бо все це для величі нашої нації — для прослави її минулого, для сучасного її духовного оновлення й осмислення і для величавого її майбуття.

Гурій БУХАЛО
Кандидат історичних наук

ПОЛЕ НАРОДНОЇ СЛАВИ

(У 340-річчя Берестецької битви)

Все згадайте, спом'яніте
Хоч добрим словечком
На могилах, на курганах
Що під Берестечком.
(Народна пісня)

Берестецька битва, битва під Берестечком, »Козацькі могили«. . . Ці слова назавжди виписані на скрижалях багатовікової історії України. Вони символізують мужність, відвагу, стійкість, самопожертву її учасників. Вони символізують безмежну любов героїв битви до матері-України. Але у цій битві багато її учасників віддали за незалежність України, за народну волю найдорогоцінніше, що мали, — своє життя, і в більшості випадків таке молоде. Віддали, не вагаючись. . .

І тому-то український народ пам'ятає учасників цієї битви, своїх героїв, які полягли у ній. З багатьох куточків України, з різних країн світу, де проживають українці, особливо у червні — в річницю цієї битви — люди йдуть сюди, як на прощу. Живі вшановують народних героїв, які на цьому неозорому полі битви сплять вічним сном. І люди йдуть сюди уже протягом століть. Так було і в 20-30 роки нашого століття, коли край перебував під пануванням Польщі. Не лякались тоді люди поліцейських палиць, страшних вироків лише за те, що йшли поклонитися героям. Йшли люди і в той час, коли сталінсько-брежнєвські ставленики закрили величний пам'ятник героям Берестейської битви — скит на колишньому острівку Журавлиха — »Козацькі могили« і перетворили його на ферму, куди завезли кролів, курей, хворих лошат і телят.

Йдуть люди і зараз, коли в церкві святого Юрія Переможця знову правляться Служби Божі. Екскурсанти знайомляться з цікавими матеріялами експозиції музею-заповідника »Козацькі могили«, який працює на місці колишнього острівця Журавлиха.

Отже нині, нарешті, з літа 1989 року на полі битви відновлено багатовікову народну традицію: тут проводяться Дні пам'яті героїв-козаків. Тільки у 1990 році сюди прибули понад 200 тисяч людей з усієї України, з інших країн світу. Прийшли вони, щоб поклонитися могилам героїв, помолитись за упокій їх душ, щоб вшанувати їх світлу пам'ять. Прийшли, щоб вшанувати пам'ять найбільшої за кількістю її учасників битви на території нашої країни до початку нашого століття — майже 300 тисяч чоловік з обох сторін. Згадаймо хоча б такі відомі нам битви, про які стільки написано, створено кінофільми, опери, як Полтавська 1709 року (42 тисяч з російської сторони проти 30 тисяч шведів) чи Бородінська 1812 року (120 тисяч солдатів російської армії проти 135 тисяч французів).

Про Берестейську битву мало досліджень. Не знайшла вона належного об'єктивного всебічного висвітлення і в працях відомих українських істориків. А відбулася битва влітку 1651 року на просторому, злегка гористому полі, на тому саме місці, де сходяться нині землі Львівської, Волинської та Ровенської областей, у межиріччі Стиру та Пляшівки, а точніше, між селами Островом, Митницею і Пляшевою на Ровенщині та селищем Берестечком на Волині. У цій битві зійшлися українські війська під проводом гетьмана Богдана Хмельницького та польські королівські війська під командуванням короля Яна II Казиміра.

У битві, перша фаза якої тривала три дні — з 20 по 22 червня 1651 року (за старим стилем), козаки та повстанці виявили виняткову мужність та відвагу. І хто знає, як би склалася доля та й історія України, коли б не підла зрада татарського хана Іслам-Гірея III, який своєю добірною татарською кіннотою мав допомагати у цій битві українським військам. А хан у кульмінаційний момент зняв з лівого флангу своє 50-тисячне військо, захопивши у полон Богдана Хмельницького. І у паніці почав тікати з поля бою. Зрозуміло, такий зрадницький вчинок Іслам-Гірея дуже ослабив сили козаків. Але вони не розгубилися: відступили до болотистої річки Пляшівки, окопалися там, зайнявши кругову оборону. Десять днів козаки та повстанці не лише оборонялися у таборі, а й наносили ворогові дуже відчутні удари, чекаючи повернення Богдана Хмельницького. Ворог оточив їх з трьох сторін. З четвертої у козаків була річка Пляшівка з дуже заболоченими берегами.

Переконавшись, що гетьман не повернеть-

ся, учасники оборони під командуванням наказного гетьмана Івана Богуна таємно вночі вийшли з оточення переправами через болото та річку, які вимостили з гармат, кожухів, возів та іншого майна. З оточення вийшли всі 13 козацьких полків, які брали участь у цій битві, а саме: білоцерківський (під командуванням полковника Михайла Громика), брацлавський (Івана Нечая), кальницький (вінницький — Івана Богуна), київський (Антона Ждановича), корсунський (Івана Гуляницького), кропивенський (Филона Джеджалія), миргородський (Матвія Гладкого), переяславський (Федора Лободи), полтавський (Мартина Пушкаря), прилуцький (Тимофія Носача), уманський (Осипа Глуха), черкаський (Яцька Воронченка), чигиринський (Михайла Криси). Вийшли з оточення і тисячі повстанців.

Вранці 30 червня 1651 року поляки виявивши козацький табір майже порожнім, пішли у наступ. Розпочалася друга фаза Берестецької битви. У ній брали участь ар'єргарди, які прикривали відступ козацької армії, що встигла-таки вийти з оточення на протилежний берег Пляшівки. Назавжди в історію цієї битви козаки вписали прекрасні сторінки мужності та відваги. Ось лише один епізод. На болотистому острівку від нападів ворогів — польських та німецьких жовнірів-найманців захищалися триста козаків. Нічого не могли їм вдіяти. Вогнем з пістолів, шаблями та бойовими косами оборонялися вони, як могли.

Ось як описує цей подвиг його свідок, французький офіцер П'єр Шевальє, який був на службі польського короля:

». . .В одному місці серед болота скупчилися триста козаків і хоробро оборонялися проти великого числа атакуючих, які натискали на них звідусюди; щоб довести своє зневажливе ставлення до життя, яке (поляки) обіцяли їм дарувати, та до всього, що є найціннішого, крім життя, вони витягли із своїх кишень та чересів усі свої гроші і кидали їх у воду. Нарешті, повністю оточені, вони майже всі загинули один за одним, (але) довелося з кожним з них вести бій. Залишився один, який боровся протягом трьох годин проти всього польського війська; він знайшов на болотяному озерці човна і, прикриваючись його бортом, витримав стрілянину поляків проти нього: витративши весь свій порох, він потім взяв свою косу, якою відбивав усіх, хто хотів його схопити; якийсь московит напав на нього з такою ж зброєю, але не міг нічого вдіяти і, незважаючи на свою меткість, ледве уникнув, щоб той не перерізав його навпіл. Тоді якийсь шляхтич з Цехановщини та якийсь німецький улан, вважаючи, що московит не дасть собі з ним ради, кинулись у воду по шию і знову почали бій; козак, хоч і пробитий чотирнадцятьма кулями, зустрів їх ще з більшою завзятістю, що дуже здивувало польське військо і навіть його королівську величність, в присутності якого закінчувався цей бій. Король дуже захопився хоробрістю цієї людини і наказав крикнути, що дарує йому життя, коли він здасться, на це останній гордо відповів, що він уже не дбає про те, щоб жити, а лише хоче умерти, як справжній вояка. Його убив ударом списа інший німець, який прийшов на допомогу атакуючим«.

Про цей же подвиг останніх захисників Берестецького поля писав і відомий український історик Микола Костомаров »Потоцький послав на них (козаків — *Г. Б.*) дві хоругви. Сам король прибіг дивитися на це рідкісне видовище. Вони обняли один одного і, прочитавши молитву, кинулися на поляків, жоден із них не розлучився з життям, не знищивши ворога і не підбадьоривши товаришів. Ціла сотня полку Радзивілла загинула, перш чим перебила безстрашних козаків. Залишився один лише з хоробрих. Він скочив у човен і почав відмахуватися косою. Чотирнадцять куль випустили в нього, він був ще живий і тримався«.

А таких подвигів козаки на полі битви здійснили багато. Так, на іншому острівку загинули також мужньо 700 козаків, але жоден з них не здався на милість ворога.

Отже, українська армія під Берестечком вийшла з оточення. Ще досі залишається таємницею, як це можна було здійснити, адже відступали десятки тисяч козаків та повстанців разом з кіньми. І ворог не помітив цієї військової операції. Зрозуміло, що тут заслуга, насамперед, досвідченого полководця Івана Богуна, який уміло організував учасників битви. І неправда, що під Берестечком українська армія була розгромлена вщент, як це намагаються довести деякі польські автори. Невже Богдан Хмельницький, якого татари згодом випустили з полону, за якихось два місяці зміг би зібрати, озброїти, навчити таку силу, яку зустріли шляхтичі під Білою Церквою у середині вересня 1651 року? Літописець Г. Грабянка писав у зв'язку з цим про козаків: »Якби не було нічого під Берестечком, так їх зараз многоплодная зродила проти ляхів козацька матка«. Поляки не наважилися атакувати українську армію під Білою Церквою. Отож під Берестечком українське військо лиш відступило, зберігши свої основні сили для майбутніх битв.

Церква-музей на Журавлисі

Але те, що в Берестецькій битві полягли тисячі козаків, як запорозьких, так і реєстрових та повстанців, — правда. І підтверджують це результати археологічних розкопок, які вже двадцять років поводить на полі Берестецької битви експедиція Рівенського обласного краєзнавчого музею. Судячи з цих результатів, тут загинули не більше десяти тисяч козаків та повстанців.

А знахідки на полі битви, які розшукали вчені, вражаючі. Ось останки одного з учасників битви: він лежить на спині, під ребром біля серця — свинцева куля від мушкета; другий притис руку до правої частини грудей — місця поранення кулею. Тут і останки дітей. Виявляється, вони теж були у цьому страшному бою, очевидно допомагали старшим тим, що підносили боєприпаси, воду. Старший хлопчик виносив на плечах меньшенького. Ворожі кулі обірвали їм життя, коли вже до протилежного берега були лічені метри.

Ці та інші останки героїв — учасників Берестецької битви покояться у великому саркофазі в церкві святої П'ятниці, що в самому низу незвичайної споруди на колишньому острівку Журавлисі. Ця будівля, спроектована архітектом В. М. Максимовим, оригінальна і неповторна. Будівля ця включає в себе чотири престоли. Нижня, як говорилося, в ім'я святої П'ятниці-Параскеви, над нею — престол Святоюрської церкви. Надвір виходить також церква святого Юрія. Вона пристосована для літніх соборних заупокійних служб, бо у церкві неможливо вмістити всіх бажаючих взяти участь у траурних заходах. Вівтарем цієї церкви слугує західна сторона церкви-мавзолею. Його нижній одноярусний іконостас — з червоного кварциту та чорного лабрадориту, що символізує кров та траур. Угорі — »Голгофа« пензля відомого українського художника Івана Їжакевича. Автор розпису намагався оспівати Берестецьку битву, надати їй змісту священної в історії національно-визвольної війни українського народу. Над »Голгофою«, на фронтоні, образ Спаса.

Храм цей вражає обширом та розмахом мистецького задуму, досконалістю організації простору. Відчуваються в його обрисах мотиви української народної архітектури XVII-

XVIII століть. Аби підкреслити висоту храму, молодий архітектор використав вузькі, але високі вікна.

І, нарешті, четвертий престол Бориса і Гліба, який розташований над церквою святого Юрія, 50-метровий підземний перехід веде з цієї церкви-мавзолею до іншої, дерев'яної св. Михайла, теж оригінальної пам'ятки українського народного зодчества. Тут, за переказами, перед битвою посвячував свій меч Богдан Хмельницький. Цю церкву перевезли на колишній острів Журавлиху в 1812 році із сусіднього села Острова.

Михайлівська церква — одна з найперших відомих зразків триглавого волинського храму, що втілює в собі давні волинські традиції. Зберігся й дерев'яний різьблений іконостас — непересічний твір українського народного мистецтва. Спеціялісти стверджують, що він ровесник церкви, а дехто запевняє, що навіть старший. Нас чарує досконалість його форм. Не можна без захоплення дивитись на оригінальну різьбу по дереву. У ній — багатство скульптурної пластики, витонченість ажурної роботи, стилізація рослинних орнаментів, їх мотивів. У центрі іконостасу — царські врата. Народний мистець чітко та впевнено вирізав листя дерев, плоди винограду, інші деталі, які сукупно створюють художню завершену композицію.

Пам'ятник полеглим під Берестечком козакам і повстанцям

І така чудова різьба прикрашає весь іконостас. Мабуть, для того, щоб ніщо не заважало сприйманню чотирьох картин найнижчого поверху іконостасу, народні мистці вирішили залишити їх у скромних рамках. Ці твори приваблюють своєю оригінальністю. Ось, наприклад, картина справа від царських врат. На ній зображено сплячу людину — Якова. Він уві сні бачить драбину, що веде просто на небо. По ній піднімаються та опускаються діти з крильцями за спинами. Очевидно, ангели. Але драбина ця висока і діти ходять по ній з великою боязню.

Кожна церква повинна мати ікону, на якій обов'язково мусить бути зображений той святий, чиїм іменем вона названа. Є така ікона і тут. Це — архангела Михайла. Але приглянемося ближче до зображення, вдивимося в нього пильніше. Портрет намальований з палкою любов'ю до людини, до її гідності і краси. Юнак у лицарському вбранні — це уособлення моральної чистоти.

Очевидно, коли у ній, цій церкві був Богдан Хмельницький з козацькою старшиною, вона ще пахла свіжим зрубом, при світлі воскових свічок яскравіше виблискувала позолота на дереві. І хоч за три з лишком століття фарби трохи притухли, проте це не заважає нам милуватися прекрасним витвором народних мистців. Умілі руки реставраторів у 1989-1990 роках повернули вже деяким картинам іконостасу майже первісний вигляд.

Між цими церквами у двоповерховому будиночку знаходиться експозиція музею-заповідника »Козацькі могили«. Його було відкрито 17 червня 1967 року. В залях розміщено сотні унікальних експонатів. Це — зброя (шаблі, пістолі, гаківниці, мушкети, кулі, ядра), особисті речі (шкіряні гаманці, чоботи, пояси, порохівниці), похідна срібна гетьманська канцелярія, казани для готування їжі, музичні інструменти та багато іншого. У загальній кількості викопано більше п'яти тисяч речей. І це лише на одній із трьох переправ, якими виходили з оточення козаки та селяни. Начальник експедиції, доктор історичних наук І. К. Свєшніков у зв'язку з ним пише: »Усі знахідки з унікальними першими достовірними козацькими речами, а їх наукове значення збільшує й те, що всі вони мають точну дату їх останнього вживання — 30 червня 1651 року, через що можуть також служити порів-

Почесна стійка січових стрільців в часі вшанування пам'яті козаків полеглих у битві під Берестечком 1651 року

няльним матеріялом для музейних збірок як на території України, так і за її межами. Про існування окремих з них ми досі знали лише з дум та історичних пісень«.

Вчений має на увазі, зокрема, ладівницю, яка складається з металевих рурочок, всередині яких були ладунки для мушкетних зарядів. Єдиною у своєму роді виявилася невелика кругла плакетка з вирізьбленою на ній карикатурою на якогось багатого шляхтича.

Завдяки цим неоціненним знахідкам предметно можемо уявити, чим були озброєні козаки та повстанці, в що були одягнені, дізнатися про їх побут. Збереглися ці речі порівняно непогано: сприяла цьому чудова властивість торф'яника, який надійно їх законсервував. Цінність знахідок зростає ще й у зв'язку з тим, що вони виявлені буквально за кількасот метрів від приміщення теперішнього музею і точно датовані.

...Вузенька, ледь помітна стежечка, що бере початок за вівтарною частиною храму-пам'ятки, веде нас на зелений луг. Повз село Пляшеву дістатися можна на горб, трохи більший за Журавлиху. На верхньому його плато в оточенні молодих сосонок — кам'яні хрести, які осіли в землю. Це колишній острівок Монастирщина (за народними переказами тут у давнину був монастир). Саме тут поховано захисників Берестецького поля. Ці хрести взяті в огорожу, яку на громадських засадах у 1990 році виготовили з металу робітники — члени осередку Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка »Просвіта« Рівенського заводу високовольтної апаратури. Посвячення його відбулося 17 червня 1990 року у день вшанування пам'яті героїв битви. Посвячували його священики під постріли козацьких гармат, точних копій запорозьких, які виготовили та обслуговували члени Львівського товариства Лева (»Кіш«).

У кількох сотнях метрів від братської могили серед пересохлого, але поки що нерозораного болота дивом уціліло озерце, яке у народі називають Козаковою ямою або Нечаєвим озерцем, з крихітною плямою синьо-чорної води. Влітку на ньому розквітають зелено-білі ніжні водяні лілії. Це те саме озерце, що стало свідком подвигу останнього козака — захисника Берестецького поля. Цього козака називають Іваном Нечаєм. Про нього складено леґенди, йому присвячено пісні і перекази.

У цьому році виповнюється 340 років битви. Урочисто і святково відзначатиме її громадськість України. 15-16 червня відбудеться перезахоронення останків невідомого запорожця. Поруч з його могилою зведеться велична скульптурна група — пам'ятник героям Берестечка, яка складатиметься з чотирьох фігур, відлитих з бронзи, — запорозького козака, реєстровця, повстанця та хлопчика.

На західній стороні муру музею-заповідника плянується відновити картини, які були пограбовані іноземними загарбниками і на яких було зображено такі сюжети: а) Люблінська унія 1569 року — акт про об'єднання Литовського Великого князівства з шляхетською Польщею у федеративну польсько-литовську державу — Річ Посполиту, який викликав посилення соціяльного й національного гноблення на Україні і піднесення визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетських загарбників; б) збирання податків з українського населення; в) єврей — орендатор православної церкви; г) страта поляками Остапа Бульби; д) героїчна смерть Тараса Бульби; е) православний митрополит благословляє гетьмана Богдана Хмельницького на визвольну боротьбу; є) перемога українських військ над Яном II Казиміром під Зборовом у 1649 році; ж) битва під Берестечком; з) подвиг останнього козака Івана Нечая; и) поле Берестецької битви; і) Переяславська рада 1654 року.

Нині щорічно проводяться науково-практичні республіканські конференції »Берестецька битва в історії України«, у яких беруть участь наукові, краєзнавці з багатьох областей нашої республіки.

У дні слави над полем Берестецької битви лине пісня »Вічна пам'ять« — реквієм козакам та повстанцям які віддали життя своє за нас з вами, за день сьогоднішній та майбутній. Над раною українського народу — »Козацькими могилами« лине ще і скорботна мелодія гимну цього священного місця »Ой чого ти почорніло, зеленеє поле?« на слова безсмертного Тараса Шевченка, який за народними переказами у 1846 році побував на цьому полі. Цей вірш — поетичний пам'ятник усім героям битви. На ці безсмертні слова потомки козаків жителі станиці Васюринської Краснодарського краю склали скорботно-траурну мелодію. І виконує цю пісню Кубанський козачий хор. У ній є слова:

Ой чого ти почорніло,
Зеленеє поле?
— Почорніло як од крові
За вольную волю
Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили...

Мелодія ця проймає всю душу, все єство людини. Бо вона йде від усього широкого серця. Вона — теж величний пам'ятник героям Берестечка.

Полк. Сергій ЄФРЕМОВ

БУРЕМНІ ДНІ В КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ

(Продовження)

Повертаючись від о. президента, я був цілий під враженням нашої розмови та сумного погляду о. президента, яким він подивився на мене, коли давав наказ про евакуацію Хусту.

Біля будинку штабу я звернув увагу на великий автобус та гурт січовиків довкола нього. Коли я наблизився, бунчужний М. сказав мені, що в автобусі полонені, здебільша ранені, мадярські вояки з Іршавського відтинку. З розмови з січовиками я також довідався про тяжкі бої на цілому Іршавському відтинку та про великі втрати не тільки у ворога, але й між січовиками. Наше положення набагато погіршилось ще і тим, що чеські жандарми та пограничники, головно з-над мадярського кордону, відійшли зі своїх місць, залишивши кордон без охорони. Вони навантажили на потяг різне майно та зброю й готувались від'їхати до Хусту, але поручник Осип Свобода їх частково роззброїв. Решту зброї в чехів з цього транспорту відібрали в Білках наші хлопці під командою січовика-учителя Г. Мадяри використали те, що кордон залишився без охорони й скоро просунулися далеко вперед.

Я дав наказ відвезти полонених до с. Кривої й там допитати їх, а вранці дати мені звіт про наслідки допиту.

У штабі були багато старшин, які добровільно голосилися на фронт. Від полк. Гузаря я довідався, що мадяри ведуть наступ сильними моторизованими відділами на Вел. Копаню, на відтинку якої дотепер були відбиті всі їхні наступи. На Іршавському відтинку наші вже здали Загаття; січовики відступили на другу лінію — Лози, але й там не могли затриматися, бо місцеві мадярони роздобули зброю, правдоподібно від чехів, і нападають на поодиноких січовиків та на менші наші відділи. . . Поручник Осип Свобода відступив у напрямі на Білки. У Білках його відділ обстріляли місцеві мадяри та мадярони. Він зі своїм відділом відступає в напрямі на Імстичово, пізніше Кошелево з наміром дістатися на Волівщину, а пізніше — на Гуцульщину. У цьому напрямі має також відступати й чотар Н. Романенко зі своїм відділом, але чи дійшов він уже до Білок, чи ні, ще невідомо. Цей наказ йому дано телефоном годину тому. Комендант Д. з Волового знову просить, щоб дати йому наказ їхати на Мадярський фронт з його відділому у якому має більше, як 400 озброєних людей. З Перечинського та Свалявського відтинків не надійшло ніяких вісток: контакт перерваний і не пощастило його поновити. Є непровірена вістка, що 300 січовиків, під командою сотн. Клименка, відступили на Словаччину та що з цим відділом відійшов і міністер Клочурак. Опір чеських частин, там, де він був, мав характер оборонний і мав лише на меті дати змогу чеським органам цивільної та військової влади перевести евакуацію яка відбувається в напрямах на: Польщу, Словаччину та Румунію. Фронту у властивому розумінні того слова в Карпатській Україні тепер нема. Є тільки більші й менші наші відділи на бойових відтинках, які без постійного зв'язку між собою та зовсім без зв'язку з Начальною Командою у Хусті проводять партизанську тактику боротьби, оминаючи здебільш відвертих бойових ударів із змоторизованими частинами ворога. І це цілком зрозуміло, бо з рушницями чи пістолями неможливо ставити опір танкам, бронепотягам, панцерним автам та артилерії ворога. Маневр мадярської армії скерований на те, щоб захопити Хуст, дійти спільного польсько-мадярського кордону і відрізати наші відділи від Румунії. Чудес героїзму, які доказують наші відділи на бойових відтинках, не вистачить. . .коли мадярське військо нас оточить, то тоді буде цілковита катастрофа. Отаке доповів мені шеф штабу й замовк.

Мовчав і я. . . Думки одна за одною навипередки перебігали в голові. Багато їх було, але одна була панівна — відбувається нова кривава леґенда України: за Крутами, Базаром — Карпатська Україна. Мадярського наступу ми не зупинимо, ще день, ще може — два й Мадярщина дійде своєї давної мрії — мати спільний кордон із Польщею. Що зробить Берлін з протестом, якого вчора вислав наш уряд? Дасть наказ Мадярщині зупинити наступ її військ, чи відкине протест? Коли Гітлер відмовиться від Карпатської України, то це буде означати, що він не має наміру проводити аґресивну політику проти Сталіна, і Карпатська Україна не буде українським П'є-

монтом. Коли ж Гітлер не відмовляється від плянів створення Великої України, то тоді він не допустить до створення мадярсько-польського спільного кордону, а з тим — до створення бльоку Польща — Румунія й Мадярщина, який може йому бути поважною перешкодою для походу на схід проти СССР. . .

Січовичка пані Марія Химінцева принесла мені вечерю.

Поки я вечеряв, вона мені розповідала про те, що вже всі в штабі повечеряли, що жінки та дівчата січовички організували при штабі, крім перев'язочного пункту ще й імпровізовану кухню, та що також перебрали службу на телефонній централі. . .

Під час моєї вечері шефа штабу покликано до телефону. Коли він повернувся, я поінформував його про розмову з о. президентом та за наказ про евакуацію всіх державних установ до Вел. Бичкова, яку треба розпочати вранці 16 березня при чому висловив свій сумнів, чи цю евакуацію можна буде перепровадити організовано через брак засобів комунікації. Штаб мав у своєму розпорядженні в Хусті тільки 4 автобуси, 6 тягарових авт та декілька особових. Мобілізація всіх засобів комунікації в Карпатській Україні дала дуже слабкі наслідки, бо фактично цивільних авт було мало, а всі військові авта чеське військо забирало із собою. Далі я запитав шефа штабу, що робиться в самому Хусті, і яке, власне кажучи, обличчя та настрій міста, в якому була серед мешканців чимала кількість мадяронів та взагалі ворожих нам елементів. Дізнавшись, що він теж не встиг розглянутись, що робиться в місті, я звернув свою увагу на те, що ворожі елементи в різних містах Карпатської України вже встигли організувати подекуди з допомогою чехів, озброєні терористичні відділи, і висловив думку, що треба нам бути дуже обережними, щоб цього не сталося й у самому Хусті.

Ми вирішили негайно видати наказ про оголошення в місті стану облоги. Пор. Щ. повірений подбати про переведення наказу в життя. Також ознайомлені з найновішою ситуацію на бойових відтинках, скільки це було можливо за браком контакту з частинами, ми обидва узгіднили, що дальші бойові операції повинні бути такі, щоб наші відділи, зберігаючи себе, проводили відступові бойові операції, маючи за мету Вел. Бичків, Рахів, Кваси та Гуцульщину. Коли б не пощастило нам втримати Хуст — відходимо на Тячево й Бедевлю, пізніше творимо оборонну лінію: Терешва — Тернова — Дубова — Брустури. На випадок, коли б і ця оборонна лінія впала — відходимо далі на схід і в трикутнику: Рахів — Ясіня — Богдан, використовуючи ліпше знання терену й маючи підтримку населення, ставимо в горах збройний спротив доти, доки наш уряд на міжнародному форумі не доможеться правди, або доки не загинемо, бо капітулювати не будемо.

Не спавши дві доби, я вже відчував страшну втому й мусив лягти та бодай трохи відпочити. Наказавши мене збудити через три години, а вразі наглої потреби, негайно, я не роздягаючись ліг відпочити в своєму помешканні, яке було тільки — дві, три хвилини ходу від штабу начальної команди.

О 6.00 годині рано 16 березня я був знову в штабі. Полк. Гузар, який ночував у штабі і, мабуть, зовсім не спав, виглядав дуже втомлений. Я пропонував йому відпочити, і бодай на декілька хвилин прилягти. Він відповів, що спати не буде, але лише візьме купіль та переодягнеться, і що за дві години вернеться назад. Поінформувавши мене про ситуацію на фронтах у другій половині ночі, він пішов додому.

Ситуація вранці 16 березня була така:

На відтинку Хуст — Вел. Копаня, о год. 5.00 мадярські гонведи почали наступ на наші позиції. Наступають великими силами, маючи літаки й гармати. Комендант відтинку поручник Іван Чучка зі своїм відділом 120-130 січовиків робить героїчний опір, але мадярська перевага велика й через те він просить негайної підмоги. На відтинку Королево — Веряця — Рокосово, повз залізницю, мадяри наступають силою двох полків. І там нерівний бій. Наступає реґулярне мадярське військо з гарматами, кулеметами й мінометами. Наші ставлять спротив. Комендант відділу проф. Яків Голота, а відділ складається з січовиків із Севлюша та Королева, семінаристів та учнів торговельної школи в Севлюші. Пор. Чучка й проф. Голота мають між собою постійний контакт. Відділ має близько дві сотні, але більшість відділу — школярі, які ніколи не стріляли з рушниці. Коли відділ перестрівши декілька чеських возів зі зброєю, забрав її, то хлопці вмить порозхоплювали рушниці, ґранати та кулемети. У с. Верячі був проведений з ними малий вишкіл стріляння. І так був сформований відділ, який мав ставити спротив на відтинку Королево — Веряча — Рокосово наступу майже цілої реґулярної мадярської дивізії. На відтинку Іршава — Білки нічого нового. До самої Іршави вже на світанку почали з'їжджатися селяни на ярмарок, немовби нічого не було. Пор. Осип Свобода, комендант відтинку, чекав наказів Начальної

команди. Чотаря Н. Романенка з його відділом, який складався з 69 січовиків, уночі проти 16 березня заатакували в Білках мадярські терористи; він покинув з боєм Білки й відступив через болота й мочарі до гір у напрямі Імстичово — Хуст. На відтинку Свалява — Довге мадяри вже зайняли Керецьки й Кушницю та проводять наступ на Довге. З інших відтинків звідомлень не було.

Для мене ситуація була цілком ясна: треба відступати до гір і там утриматися. У цьому напрямку дав я накази старшинам штабу. Хуст треба обороняти, доки урядові установи не будуть евакуйовані, або доки буде можливо.

О 8.00 годині рано повернувся шеф штабу. Переодягнений у цивільний одяг, чисто виголений, полк. Гузар виглядав так, що ніхто б не повірив, що він цілу ніч не спав та майже не відривався від телефона й карти, на якій зазначував кожну зміну положення на бойових відтинках. Дає мені свіжі числа щоденника »Нова Свобода« й офіціозу »Карпатська Україна«, які вийшли вночі проти 16 березня. Переглядаю їх. . .

— Мабуть, це будуть останні номери видані в Хусті, — каже він сумно. Я мовчав, бо все те переживав разом із ним. У цей час один із старшин штабу повідомляє, що автобуси, які були мобілізовані для потреб Начальної команди, цієї ночі зникли невідомо куди. Так само безслідно зник і той старшина штабу, якому вони були доручені (на жаль прізвища цього зрадника я не занотував).

— А як з вантажими автами? — питаю.

— Маємо тільки два авта, — відповідає.

— Поставити коло них певних стійкових, але тільки з відомих січовиків з булавної сотні. Мати ці авта весь час на поготівлі, на випадок, коли треба було б відвезти ранених або жінок і дітей до Вел. Бичкова.

Мене покликав до телефону міністер Перевузник. Від нього я довідався, що о. президент уже виїхав до Вел. Бичкова, що тепер відбувається засідання міністерської ради, на яке мене просять прибути. Повідомляю про це шефа штабу, щоб на випадок наглої потреби знав, де мене шукати й пішов на засідання міністерської ради.

Засідання вже почалося, коли я прийшов. На порядку денному була справа евакуації центральних установ. Після майже годинної дискусії ухвалено, щоб кожне міністерство негайно розпочало евакуацію. На видатки евакуації міністерство фінансів видасть гроші міністрові, або визначеному відповідальному урядникові. Президія уряду не має комунікаційних засобів, отже кожне міністерство має подбати про евакуацію своєї установи, а також службовців (українців), та їхніх родин. Службовцям треба відразу виплатити евакуаційні гроші, щоб вони мали змогу вчасно виїхати з Хусту.

Будинок уряду й Начальної команди в четвер, 16 березня цілком змінив свій звичайний вигляд: від самого ранку коридори будинку вже були повні старшин й січовиків. Великий рух, багато добровольців, переважно молоді. На коридорах набивають кулеметні стрічки, по канцеляріях складають кулемети, готують бандажі для ранених. . . Кожний просить дати йому зброю та вписати його до відділу, який відходить на фронт. Але водночас видно багато урядовців та їхніх жінок, які просять виплатити їм евакуаційні гроші, щоб вони могли швидше виїхати з Хусту. На подвір'ї також великий рух. . . Полк. Филонович вже другий день формує відділ за відділом та відсилає на фронт. На подвір'ї, недалеко від брами, стояло авто з раненими, яких мають везти до Вел. Бичкова. . . Я підійшов попрощатися, а тим часом сказав принести збірники »За державність«, щоб хлопці мали що читати.

У штабі полк. Гузар сказав, що відсилає сотню під командою чот. Ц. в напрямі Кривої. Королево над Тисою саме тепер зайняли мадяри. Пор. Чучка зі своїм відділом ще тримає Вел. Копаню. Просить допомоги. Поміч відійшла о 6 годині рано. У Рокосово мадяри сфорсували залізничний насип та йдуть у напрямі на Хуст. . . Запасу більше не маємо. Людей є досить, але немає зброї.

— Яку маємо ситуацію в самому Хусті, — запитую.

— На залізничому мості на Ріці — 13 січовиків із ручним кулеметом та на шосейному мості через Ріку — 5 січовиків із ручним кулеметом. Ці півтора роя мають творити опір при відступі та забезпечувати міст від флангового вогню від Тиси. У бік Велятина на двірці в Хусті застава — 1 рій з ручним кулеметом — 12 січовиків. Від Ізи — застава пів роя, — 5 січовиків, а в напрямі Тячева застава — теж пів роя. Обсаду військових казарм та будинку ч. 1 на Румунській вулиці творять три рої з ручними кулеметами, разом 35 січовиків. Урядовий будинок і Начальна команда має обсаду — булавна сотня з 2 тяжкими кулеметами та запасна чота з 3 ручними кулеметами. По місті поставлено стійки, які мають охороняти державні будинки, а саме: банк, пошту, гімназію та важливіші перехрестя вулиць. Ними керує чот. Н., який наказав підтримувати порядок у місті й не допускати

до виступів місцевих ворожих елементів. . .

Вартовий старшина перервав нашу розмову й повідомив, що міністер д-р Юлій Бращайко прийшов до штабу й хоче говорити зі мною. Кажу просити й сам йду на зустріч.

— Ну, знаєш Сергію, з нашими січовиками немає ради, — каже д-р Юлій Бращайко, входячи до кімнати й вітаючись із нами.

— Що сталося?

— Уявіть собі, панове, січовики нагнали мене разом з цілою делеґацією назад до Хусту, — відповідає він, сміючись.

Я прощу його сідати. Д-р Бращайко розповів нам, як він з членами делеґації уряду Карпатської України для переговорів з урядом Мадярщини — міністром Миколою Долінаєм та інж. Михайло Дудкою сьогодні коло пів десятої години приїхав автом до Вел. Копані, щоб їхати далі через фронтову лінію у Мадярщину. Січовики спинили авто й запропонували делеґації повернутися назад до Хусту, заявивши делеґації, що нема чого їхати переговорювати з мадярами, бо вони не вірять мадярам і пустять їх на Карпатську Україну тільки тоді, коли вистріляють усі набої, а самі ляжуть трупом.

Ми розсміялися.

— Хоч їх там небагато було, але вони завзяті та порядно сиплять мадярам гарячого заліза під шкуру. . . Що за дух керує ними в страшній ненависті до мадярів, яка перетворюється в фанатичні дії, яка сила гонить їх так сліпо в бій! — закінчує д-р Бращайко своє оповідання.

— Смерть ворогам, Слава Україні! — Це клич, з яким наші хлопці пішли в бій, закінчив я.

— Ми не знаємо слова »капітуляція«, — додав полк. Гузар. — Ми складаємо найвиразніше свідоцтво своєї органічної приналежности до української нації.

— У такому разі, що має делеґація робити? — запитує д-р Ю. Бращайко.

— Їхати через Тячево на Румунію, а пізніше до Будапешту, — відповідаю. — І то не гаючи часу. Головне, — домагатися припинення бойових операцій. Хуст ми не втримаємо довше, як три — чотири години, а в найліпшому випадку до вечора, — додаю.

— Дякую, панове, зараз їдемо. . . Слава Україні! — Попрощався з нами міністер д-р Бращайко й вийшов з кімнати.

Після того зразу прийшов Іван Рогач і повідомив, що мене кличе до телефону коментант Ґлінкової Словацької Ґвардії з Попраду.

Комендант місцевого відділу Ґлінкової Ґвардії сказав, що на Словаччині з великими симпатіями та подивом спостерігають героїчну боротьбу проти спільного ворога мадярів. »Держать нам пальці«. . . Словаки охоче пішли б допомагати нам, але не можуть, бо їхній уряд очікує, що мадяри нападуть і на них, та що їм треба буде боронити свою батьківщину. Просить передати нашим січовикам щире привітання від Словацької Ґлінкової Ґвардії та повідомляє, що німецьке військо вже дійшло до Жиліни, а звідти простує на Попрад, а пізніше на Карпатську Україну. Треба протриматися може день-два і мадяри припинять свій наступ. Дякую йому за привітання та інформації.

— Ну, що скажете на це, пане полковнику, — питає мене Рогач, який цілу розмову слухав з другого апарата.

— Не вірю, що німці прийдуть сюди, — відповідаю. Коли б вони хотіли прийти на Карпатську Україну, вони не дозволили б мадярам напасти на нас. . . Не треба було б проливати стільки крови, як нашої, так і мадярської.

— Може має... рацію, — каже Рогач. — А так хотілося б вірити, що це правда, та що Карпатська Україна, витримавши пробу вогню, не впаде!

Коли ми йшли коридором назад до штабу, Рогач запитав мене, коли я думаю дати наказ для евакуації Начальної команди до Великого Бичкова. Я відповів, що це станеться сьогодні по обіді, або аж увечері, бо поки ще наші відділи у Кривій та Вел. Копані тримають фронт, нема безпесередньої небезпеки. До евакуації ми вже готуємось, тільки не знаю, як ми виїдемо з Хусту, бо Начальна команда не має ані одного авта. Ті авта, які були ще в нас, повезли зброю на фронт і не повернулися, а два останніх авта були відіслані до Вел. Бичкова з раненими, та хворими і жінками.

— Я маю одне авто особове, пане полковнику. Це авто мого товариша зі школи К. Дуже радо ми візьмемо вас зі собою, — каже Рогач.

— Ні, дякую сердечно, — відповідаю. Ти їдь і то не гаючи часу за о. президентом до Вел. Бичкова, а я ще лишуся тут. Я ще мушу бути тут, і лишуся доти, доки це буде треба.

Стисли ми один одному руки, і Рогач пішов до виходу, а я — до приміщення штабу.

Годинник показував годину 12.45 дня.

(Далі буде)

Лев ШАНКОВСЬКИЙ

УПА Й ДИВІЗІЯ

Про відношення підпілля ОУН до Дивізії вже писали. Не завжди писали про нього згідно з правдою. В колах підпілля ОУН ніколи не дивилися на старшин і вояків Дивізії, як на якихось гітлерівських наємників, чи колоніяльних аскарі. Кожному, не виключаючи і найбільших противників концепції Дивізії, завжди було ясно, що під мундиром українського старшини й вояка Дивізії б'ється українське серце. Кожному було ясно, що старшини й вояки Дивізії взяли зброю з рук ворогів на те, щоб боротися за українську соборну й самостійну державу. Невже ж може, в цих істинах сумніватися українець, коли навіть колишній польський міністер Ігнац Матушевський старався їх викласти своїм землякам у брошурі п.н. »Ганьба чи слава?«, виданій ще в 1945 р. в Єрусалимі (стор. 11-12).

І коли нам скажуть сьогодні, *що ОУН поборювала Дивізію, то ми мусимо з наголосом це заперечити.* Підпілля не поборювало Дивізії, але таку *концепцію Дивізії,* яку тоді пропаґували певні українські кола. Не хочемо оперувати фразами, хай за нас говорять документи. Коли Гітлер зволив згадати в своїй промові з дня 26 квітня 1942 р., що теж »українці й татари борються проти большевизму«, здавалося, що німці приступлять до творення якихось більших за своїм складом бойових одиниць, складених з українців. Сьогодні вже знаємо, що певні німецькі кола робили тоді й пізніше все, що можливе, щоб переконати Гітлера в доцільності творення української армії. В той час появилася в »Бюлетені«, підпільному органі Краєвого Проводу ОУН стаття п.н. »В обличчі одної можливости« (ч. 5, 1942). В ній було з'ясовано ставлення підпілля до справи творення українських військових частин. Було підкреслено, що без української держави, без українського уряду не може бути й української армії. Тоді, весною 1942 р., скінчилося все на короткотривалому шумі, але рік пізніше справа ця знову зактуалізувалася. Дня 28 квітня 1943 р. стався у Львові »державний акт« проголошення СС Стрілецької Дивізії »Галичина«. Слідом за цим проголошенням почала діяти т. зв. Військова Управа, а з її рамени т. зв. набірні комісії. Почався набір до Дивізії. Очевидно, підпілля ОУН мусило зайняти становище до цієї справи. Не завжди оцінювали правильно це становище. В ім'я правди треба сказати, що коли погляди на концепцію Дивізії були в колах підпілля менш-більш однозгідні, то щодо справи набору до Дивізії такої однозгідної опінії не було. Колишні »дружинники« на чолі зі сл. пам. ген. Тарасом Чупринкою, які самі отримали військовий вишкіл у рядах німецької армії, заступали думку, щоб наборові не противитись, а навіть, щоб значну кількість військовоздатної молоді з кіл підпілля вислати на вишкіл до Дивізії. Цієї думки були теж військовики, згуртовані в Краєвому Військовому Штабі (КВШ) ОУН Львівського краю, а деякі з них, як автор цих рядків, або сл. пам. Степан Новицький (»Спец«) та ін. демонстративно пішли до набірної комісії і зголосилися до Дивізії. Одначе, проти Дивізії рішуче запротестувала тодішня ГК УПА (полк. Клим Савур, ген. Леонід Ступницький) і Краєвий Провід ОУН ПЗУЗ (Волинь-Полісся), які вимагали перевести акцію бойкоту набору до Дивізії. Становище Волині підтримали деякі члени Проводу ОУН, а також Провід ПЗУЗ (Південна Україна й т. зв. »Трансністрія« мали тоді сильну підпільну організацію). Поскільки тодішній тимчасовий Провідник ОУН — Максим Рубан цієї справи сам вирішувати не хотів, почалось узгіднювання протилежних становищ, яке вимагало багато конференцій і нарад. Підтримуючи акцію участи підпілля в наборі до Дивізії, автор цих рядків написав тоді дві статті: »Що таке модерна стрілецька дивізія?« (»Львівські Вісті«) та »Вага військового вишколу« (»Краківські Вісті«). Узгіднювання становищ довело до компромісового рішення. Однозгідно рішено поборювати концепцію Дивізії, українські творці якої залюбки шермували порівняннями з Леґіоном УСС і лоскотали сентименти західноукраїнського громадянства леґендами про підняття »Червоної Калини«, але рівночасно рішено не проводити бойкоту набору до Дивізії з розрахунком, щоб на кожний рій стрільців припадав щонайменше один член ОУН. Деякі визначні члени ОУН отримали особистий наказ ген. Чупринки, щоб вступити до Дивізії та бути в ній зв'язковими офіцерами між Проводом ОУН і Дивізією. Щоб задобрити противників Дивізії, знайдено офірних козлів у постаті всіх тих, що, не чекаючи обов'язуючого рішення в справі Дивізії, пропаґували її так, чи

інакше серед підпілля. Їх покарано. В справі дивізії оголошено статтю в »Бюлетені« (ч. 11 за 1943 р.) п.н. »Довкруги СС Дивізії Галичина«, яка виступала, головно проти концепції Дивізії, і на цьому акцію »поборювання« Дивізії закінчено.

В цьому місці насувається думка, що справа Дивізії прийняла б, може, ще кращий оборот, коли б між Проводом ОУН і Проводом УЦК була краща гармонія і ділове порозуміння, як це було між проводами польського нелеґального і леґального секторів. На жаль, у нас такого порозуміння не було. З різних причин Військова Управа повела акцію набору до Дивізії, як акцію конкуренційну до »лісу«. Дехто потішав себе думкою, що акцією набору до Дивізії потрапить зліквідувати підпілля. А втім, концепція Дивізії, яка була така ясна для цих пропаґандистів, у дійсності такою ясною не була. В дійсності, проголошення набору до Дивізії було концепцією галицького губернатора д-ра Вехтера, який бажав зміцнити своє особисте становище серед сатрапів III Райху. Ці речі вже докладно висвітлено в німецькій мемуаристиці. Д-р Вехтер, проти волі свого зверхника, д-ра Франка, але за згодою Гімлера, просунув свою »концепцію«, на якій мав персонально »вирости«. Про неї нічого не знав Гітлер і ми не знаємо, що сталося б з усіма нашими оборонцями »концепції« на чолі з губ. Вехтером та полк. Бізанцом, якщо б хтось був своєчасно сиґналізував Гітлерові цю справу. Одначе, мабуть, боялись Гімлера і про неї нічого Гітлерові не казали. Щойно 23 березня 1945 р. Гітлер довідався про існування Дивізії, що дало йому змогу викрикати в Головній Квартирі: »Ми, власне, не знаємо, що таке діється довкруги нас! Саме, на своє зчудування, я вперше почув, що несподівано з'явилась якась українська СС Дивізія. Я не знав ані слова про неї«. (Цитуємо за Фішером: »Опозиція проти Сталіна«, стор. 96. Фішер знову цитує за Ґільбертом: »Гітлер веде свою війну«. Таємні звіти про конференції в Головній Квартирі. Ст. 147-148). Адже ж, у два місяці після львівського »державного акту«, дня 8 червня 1943, на конференції німецьких генералів у Берґгофі, яку скликано спеціяльно, щоб передискутувати справу творення частин із »східніх« народів, Гітлер з цілою рішучістю висловився проти набору українців та інших »східніх« народів до німецької армії (Фішер, стор. 176-184 — повний текст цієї конференції).

Тим часом добровольці до Дивізії зголосились і їх почали вишколювати. В скорому часі німецькі чинники почали тривожитися з приводу напливу людей »з лісу« до Дивізії й почали алярмувати Військову Управу, щоб вона протидіяла. Протидіяти було важко. »Лісовики« їхали на вишкіл до Дивізії й часами зникали з вишкільних таборів разом зі зброєю. Відносилося це головно до т. зв. »Гайделяґру«, який приміщено в Західній Галичині, коло міста Дембіци. Цей розвиток справи передбачали самі німці, які з першого набору добровольців примістили в цьому таборі тільки 3508 людей, а решту розмістили по таборах у Німеччині, Чехії та Франції. Звичайно, цих дезертирств ніхто не наказував, вони були самочинні й тому ген. Чупринка видав наказ, що члени ОУН можуть опустити Дивізію тільки на наказ. Відповідну інструкцію видано теж до теренових клітин підпілля і дезертирство припинилось.

В березні 1944 р. перші вишколені частини Дивізії прибули на українські землі. Прибув 4 полк »галицьких добровольців« з Ельзас-Льотарінґії й розтаборувався на північносхідних кордонах Галичини: 1 курінь у Радехівщині, 2 курінь у Брідщині та 3 курінь у Збаражчині. Прибув теж 5 полк, який розташувався в Замойщині та Грубешівщині. Підпілля раділо, що добре озброєні частини Дивізії прибули на українські землі й дружні контакти між вояками і »лісом« стали звичайними явищами. Відносини були цілком нормальні й добрі, наказ ген. Чупринки обов'язував і за цей час не було ніяких випадків дезертирства чи несубординації. Курені »галицьких добровольців« брали участь в акціях проти большевицьких партизанів, а саме 5 полк у Тарногородщині й Білгорайщині, а з 4 полку: 1 курінь у Радехівщині проти сильного партизанського відділу, що знищив села Нивиці й Трійцю, та 2 курінь проти кубла большевицьких партизанів у селі Гута Пеняцька, Брідського повіту. 3 курінь розташувався у Заложцях, Добводах та Шельпаках і займався, головно, копанням шанців.

Цьому куреневі ($^3/_4$) першому випало станути віч-на-віч реґулярної большевицької армії, яка прорвалася з Шепетівки на Тернопіль у перших днях березня 1944 р. Ось що читаємо про це в підпільному журналі »За українську Державу« (ч.3 з дня 23.3.1944) в статейці п.н. »600 стрільців-українців стали жертвою ганебної втечі німецьких старшин«: »5.3.1944 р. частина СС дивізії 'Галичина' зупинилася біля станції Збараж, чекаючи на поїзд. Большевицькі відділи були вже недалеко. В час розташування стрільців по квартирах старшини-німці сіли самі на поїзд і від'їхали, лишаючи всіх стрільців напризволяще. Ранком

Ген. хор Роман Шухевич, Головний Командир УПА

під большевицьким обстрілом стрільці самі відступили на Тернопіль, потім на с. Доброводи. В той час друга група ССДГ копала шанці біля Збаража. Їх не повідомлено, що большевики вже в сусідньому селі і всі вони попали в большевицьке оточення. Під вогнем большевицької піхоти і танків згинули дуже багато стрільців. Така сама доля стрінула відділ у с. Доброводи. Загально з 3 сотень вернулися до Тернополя тільки 40 чоловік. Так виглядає німецька військова служба, так піклується німецький старшина українським стрільцем і так, нарешті, виглядає 'політика' з Дивізією на практиці«.

Стільки підпільний журнал. Одначе було б помилкою думати, що з цього куреня пропали всі стрільці, які не повернулися до Тернополя. Значна частина старшин і стрільців цього куреня перейшла тоді в підпілля й стала зв'язком для розгорнення групи УПА »Лисоня«, що діяла на Поділлі. Командиром групи був поручник Осип Безпалько (»Остап«), що згинув 3.8.1947 р., шефом штабу колишній поручник польської армії Володимир Якубовський (»Бондаренко«), що згинув 17.6.1947 р. Під командою цих двох старшин група УПА »Лисоня« вкрилася славою в рр. 1944-1947. Переможні бої: під Альбанівкою (24.9.1944), у

Слав'ятинському лісі (5.4.1945), під Довжанкою (4.11.1945) і т.д. знаменують шлях цієї боєвої групи, відділи якої »Буйні«, »Бурлаки«, »Голки«, »Лісовики«, »Рубачі«, »Холодний Яр« мали в своєму складі багато колишніх вояків 4 полку, що до цих боїв готувалися в далекій Ельзас-Льотарінгії.

В березні 1944 р. значна частина підстаршин і стрільців з 5 полку, що стояв у Замості, покинула свій полк, перейшла р. Буг і зголосилася до загону ім. полк. Івана Богуна, що оперував у Порицьких лісах у південній Володимирщині. Загоном цим командував пор. Острізький, колишній старшина польської армії. Він радо повітав прихід біля сотні бійців зі зброєю до загону. Причиною »дезертирства« був факт, що німці не дозволяли 5 полкові, який замкнули в казармах, виступити на оборону українських сіл у Грубешівщині, що їх нещадно палили, а українське населення вимордували відділи польської АК. Серед новоприбулих до загону вояків 5 полку був теж українець Холмської землі підстаршина Ягода-Черник. Йому пор. Острізький доручив сформувати з холмських утікачів сотню УПА. Ягода-Черник виконав це доручення й таким чином постала сотня УПА »Вовки«, першим командиром якої став Ягода. В квітні 1944 р. загін ім. полк. Івана Богуна, зміцнений ще куренем УПА ім. Наливайка й сотнею »Вовки« перейшов р. Буг розбив відділи АК і прогнав їх за р. Чучву. Заспокоївши цей терен, відділи УПА перейшли р. Гучву і прогнали відділи АК поза лінію м. Грабовець-Томашів. У всіх цих боях визначилися були »Вовки« к-ра Ягоди-Черника. Під большевицькою окупацією »Вовки« збільшили свій стан до куреня і прославилися боротьбою на Холмщині й далекими рейдами на Підляшшя. В рядах цього куреня були чимало вояків колишнього 5 полку.

Ген. полк. Павло Шандрук, Головнокомандуючий УНА

В липні 1944 р. прибула на українські землі Дивізія в своєму повному складі. Німці спочатку плянували вжити Дивізію в Коломийщині та Городенщині до самостійних дій. На жаль, цей плян не був виконаний, бо німці зрозуміли, що вживати Дивізію в терені, в якому УПА була вже досить сильна, було першим ризиком для них. У цьому часі в Карпатах, крім старшинської школи »Олені« та підстаршинської школи »Беркути«, існували вже, щонайменше 12 сформованих боєвих сотень УПА і може вдвоє стільки вишкільних відділів, а крім цього такий осередок УПА, як »Чорний ліс«, тільки що очищений від большевицької партизанки Кулагіна-Жори. Дивізію несподівано кинули в район м. Бродів, де частин УПА було цілком мало. В цьому районі діяла тільки одна сотня УПА »Дружинники« під командою хор. Черника. В цій сотні були багато колишніх вояків ДУН. Існувала ще тут одна вишкільна сотня (золочівська), яку вивели з цього району ще перед брідським боєм та один волинський відділ УПА, що його розбито зимою під Дубном і який переформувався на терені Брідщини, чекаючи нагоди дістатися назад на Волинь. Це, мабуть, і була та »карна сотня« УПА, про яку згадує в своїх спогадах пор. Підгайний.

Після бою під Бродами »Дружинники« трикратно збільшили свій стан. Постали нові сотні УПА »Дружинників« I, II, III. Треба також зазначити, що хор. Черник на чолі одної чоти »Дружинників«, побільшеної щонайменше двома-трьома чотами дивізійників, вийшов з оточення і пробився з ними з Золочівщини в Чорний ліс. До табору він прибув з кінцем липня, але в ньому не застав нікого (крім

вишкільних відділів), бо основна група Чорний ліс пішла в Майданські ліси в Скільщину, щоб прочистити її від великої групи большевицьких партизанів, які в них гніздилися. В Чорному лісі хор. Черник відпустив частину дивізійників, які не бажали дальше з ним воювати, а з рештою пішов у рідну Станиславівщину, де перейшов фронт.

Старшини й стрільці Дивізії, що вирвалися з брідського кітла й відступали в Карпати, мали доволі часто змогу зустрічатись з відділами УПА на шляху свого відступу. Мусимо і в цьому місці підкреслити, що відносини між відділами УПА й Дивізії були й далі дружніми. Тут і там відділи Дивізії переходили до УПА і дальше вже не відступали. Але коли цього робити не хотіли, ніхто їм не перешкоджав у марші на Мадярщину. Німець, підстаршина Дивізії Еріх Корн, у своїй цікавій книзі п.н. »Танок смерти« розказує про зустріч відділу, з яким він відступав із брідського кітла в Карпати, таке (стор. 195):

»Під час загальної втечі я йшов з відділом українців у напрямі до Карпатського підгір'я. Несподівано ми опинилися віч-на-віч з важко озброєними партизанами, що тримали свої автомати напоготові.

— Куди?

— До Ужгороду.

— Ми є бандерівці. Віддайте зброю!

Мої українці відповіли, що вони теж воювали проти большевиків. Провідник партизанів був цілком заскочений, чуючи. що натрапив на українців і лявіною слів старався переконати українських есесів, щоб приєдналися до нього. Проте мої хлопці відмовились і партизани пустили нас без перешкод«.

Коли ж Дивізія опинилася на Словаччині. УПА повітала цей факт з полегшею. Рахувалися знову з можливістю, що колесо війни обернеться в такому напрямі (напр. висадка альянтів на Балканах), що може наступити потреба об'єднання УПА й дивізії в одну українську збройну силу. А втім, ні одну хвилину, або безпосередньо, або через своє представництво за кордоном, Провід УПА й підпілля не спускав Дивізії з свого ока. Коли Дивізія покинула Словаччину й перейшла в Каринтію, група ЗП УГВР покинула теж Братиславу і перенеслася до Загребу, щоб бути близько до Дивізії й покерувати нею, коли б для цього виявилася потреба. Треба підкреслити, що в той час Дивізія мала доброго керівника в особі ген. Павла Шандрука, що теж зумів покерувати Дивізією й завести її в безпечне місце. На жаль, не було тоді при Дивізії тих, що у Львові піднімали »Червону Калину«.

Розділ воєнної історії Дивізії закінчився з капітуляцією Німеччини. Не закінчився він для тих дивізійників, що залишилися в УПА. Ніхто не знає докладно їхнього числа, але ми схильні думати, що воно перевищує тисячу старшин, підстаршин і бійців Дивізії, які воювали під прапорами УПА. В цьому числі були »дезертири« з Гайделяґру, та підстаршини й бійці з 4 і 5 полків «галицьких добровольців», що комплектували три нові сотні «Дружинників» і бійців, що залишилися в Карпатських горах. Ще зі Словаччини прибули більші й менші групи дивізійників у Карпати, чого ми, як військовики, не можемо похвалити (вони наражували своїх товаришів, які залишились), але їхню тугу й бажання боротися в УПА мусимо зрозуміти. Серед цього дивізійного »нарибку« було кільканадцять старшин, що себе прославили в УПА: пор. Богдан Гвоздецький (»Емір Кора«), що став КВОД ген. Чупринки і разом з полк. Юрком Лопатинським (»Калиною«) вів переговори з К-дою польської підпільної армії, які ці два старшини довели до успішного кінця, сотн. Мирон, що прославив себе, як провідник II Рейду УПА в Словаччину (за нього отримав Золотий Хрест Бойової Заслуги I кляси), пор. Микита, хор. Василь і багато інших, яких прізвищ ми не знаємо, або їх ще не пора проголошувати. Теза »Дружинників« і військовиків, що з набору до Дивізії і з вишколу в ній треба скористати, виправдала себе цілком. На жаль, 2 світова війна не створила корисних обставин для об'єднання УПА й Дивізії в одну збройну силу, яка могла б заважити на побоєвищах Східної Европи.

(Українська Дивізія »Галичина«. Матеріяли до історії)

Микола МУРАТОВ

НА ШЛЯХУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ

Близько 40 років минули з того часу, коли останні боєздатні підрозділи Української Повстанської Армії припинили бойові операції проти московсько-большевицької окупації України. Ця УПА, котра є найближче до нас у історичному пляні, ще пам'ятна народові. На терені Західної України мешкають ще багато старших людей, юність який пройшла в цій напівпартизанській по тактиці, але все ж таки реґулярній армії України. Безперечно, що військовий дух УПА отримала в спадок від збройних сил УНР, Української Народної Республіки, які закінчили своє героїчне існування на теренах Галичини.

У відкритих совєтських джерелах ви не знайдете статистичних підсумків про національний склад кадрової частини військових сил СССР, але всім, хто служив у її лавах, кидається в очі численність українських прізвищ серед молодшого та середнього офіцерського складу. Політв'язень-військовослужбовець Григорій Куценко, що потрапив у табір прямо з посади командира роти будівельної військової частини, оповідав мені, що серед офіцерів його частини майже 70 відсотків були українці за походженням. В чому таємниця такої непропорційної »войовничости« українців, котрі складають приблизно 20 відсотків населення імперії? Свідомої селекції тут звичайно нема, що стосується національної політики в армії. Тут має місце щось у національному характері українців. Можливо це природне прагнення нашого народу до впорядкування життя, розхлябаного й дезорганізованого »соціялістичним способом життя«. Прихильник психоаналітичних теорій З. Фройда пояснив би цей феномен підсвідомим прагненням одного з найчисленніших европейських народів до будь-якого впорядкування свого національного існування в умовах відсутности своєї національної суверенної держави, так би мовити — це ерзац державної атрибутики у формі військової служби. Можливо така схильність українців сягає від років існування козацької військової республіки, можливо — ще від княжих часів.

На жаль, така військово-любна риса в українському національному характері поглиблює деукраїнізацію українських міст. Щорічно тисячі колишніх військових, врешті-решт втративши залишки української мови та культури, »окупують« столицю Київ та численні міста України. Таким способом ґальванізується процес денаціоналізації та русифікації нашого народу. Як вийти з цього »зачарованого кола«? Вихід один: суверенній українській державі треба утворити свою власну армію. Та і суверенітет без збройних сил, як весілля... без нареченої. Таким чином, можна твердити, що створення національної української армії — це питання життя або смерти української нації.

Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, в розділі про зовнішню та внутрішню безпеку, проголошує »право Української ССР на власні Збройні Сили«. Після проголошення такого права, питання про власні збройні сили здіймалося лише радикальними націоналістичними організаціями, серед яких »Січ«, »Братерство Святого Володимира«, СНУМ (Спілка Незалежної Української Молоді), а також політичними партіями та угрупованнями, програми яких базуються на ідеології ОУН (бандерівців). Восени минулого року у Львові навіть створено Комітет відродження збройних сил України, а у Станиславові — Братство вояків УПА Карпатського краю. Офіційний Київ, струшений студентськими страйками та голодівками в жовтні минулого року, це питання ніде непорушував, уважаючи його »екстреміським«. Але після подій у Прибалтиці в січні цього року, які показали, що республіканський суверенітет реально може коштувати не більше двох-трьох танкових з'єднань, прихильники реального суверенітету з »поміркованої опозиції« (наприклад, РУХУ) та навіть деякі члени партократичного табору почали робити перші кроки в цьому напрямку. На початку лютого в Києві мала місце науково-практична конференція, назва якої збігається з назвою п. IX Декларації про суверенітет: Зовнішня і внутрішня безпека України. Окрім представників національно-демократичного руху, в конференції брали участь члени Президії Верховної Ради України, деякі депутати парляменту, члени групи »239«. Більш половини делеґатів були військовими. Серед них представники Генерального штабу, Київського військового округу, воєнних училищ міста. Делеґати конференції були одноголосні — Україні потрібні національні збройні сили.

Було розроблено концепцію поступового утворення такої армії.

Передбачається, що до літа 1991 року буде розглянено організаційні та юридичні питання, створена парляментська комісія для відродження збройних сил республіки та урядове відомство оборони України. Верховна Рада ухвалить низку нормативних актів, що законодавчо обґрунтують створення майбутньої збройної сили. Серед них закони про військовий обов'язок та державну безпеку. Безумовно, що Україна повинна націоналізувати союзний військово-промисловий комплекс на терені республіки. В бюджеті республіки на наступний рік плянується передбачити витрати на формування на професійній основі республіканської армії. Ця стаття витрат буде складатися за рахунок відповідного скорочення виплат у загальносоюзний військовий бюджет.

Згідно з пляном, перші практичні кроки для створення української армії будуть складатися з утворення Корпусу Національної Ґвардії. Далі почнеться формування військово-повітряних сил та маринарки.

Ідучи за проголошенням у Декларації про суверенітет трьох неядерних принципів, військові частини, озброєні ядерною зброєю, повинні залишити Україну. З цього приводу на конференції виникла дискусія: хто є власником ядерних зарядів, розташованих на Україні, і у зв'язку з цим: коштовно чи безкоштовно передавати цю зброю росіянам чи Союзові.

Наглядачі уважають, що такий репрезентативний склад київської військової конференції дає підстави вважати, що опрацьований там плян має серйозні потенції, що його можна буде виконати. Скоріше всього Україна в найближчому майбутньому стане поруч з Балтійськими країнами, Закавказькими республіками та Молдовою, де республіканські збройні сили стануть політичною реальністю.

---

* Щодо національного складу вищого офіцерського складу совєтської армії, тобто генералів та адміралів, яких нараховується, за словами маршала Язова, »всього лише 1991 осіб«, то серед них українців менше, ніж загальний відсоток у населенні СССР. Цей феномен пояснив мені відставний полковник-українець: генеральські звання українцям дають дуже рідко навіть при наявності відповідних здібностей та освіти. Серед росіян — кандидатів на генеральську посаду та звання вирішальною рисою є тверезість. Решта особистих якостей на другому місці. Тому серед генералітету совєтської армії ми часто-густо бачимо людей малоінтеліґентних, примітивно користолюбних, готових кинути країну у вир громадянської, а точніше міжнаціональної війни задля своїх привілеїв.

Ярослав СМОЛЬСЬКИЙ

НОВА ПЕРЕОЦІНКА ЗБРОЙНОГО ПОТЕНЦІЯЛУ

Зовнішня політика російського імперіялізму намагається весь час переконати світову громадськість, що, мовляв, большевики хочуть урятувати людство від ядерного самознищення. Таким чином у вільному світі появилися безліч заяв, інтерв'ю, статтей з аналізом і дискусіями, зокрема різних кіл, які звичайно, є противниками різновидної зброї. Большевики хитро-мудро виключили себе такою пропаґандою від свого традиційного імперського колоніялізму, мілітаризму, експансіонізму й авантюризму, доказуючи, головно Заходові, що вони змагають за мирне співіснування комунізму з капіталізмом.

Совєтські політики вважають, що 60-70 роки були роками воєнно-стратегічного паритету між США і СССР, але коли приглянутися ближче до цього паритету, то большевики мали велику перевагу у стратегічній ядерній зброї.

П'ятого травня 1972 р. у Москві представники США підписали безреченцевий договір про обмеження систем »протиракетної оборони« (ПРО). У протоколі говориться про обмеження наступальної стратегічної зброї проти ракетної оборонної системи, або їх елементів на траєкторіях полету які складаються з проти ракет і радіолокаційних станцій. До компонентів системи ПРО належать ті, що знаходяться у боєвому складі та в стадії спорудження, випробувань, капітального або поточного реґляменту чи переустаткування. У згаданому договорі США і СССР зобов'язалися не розвивати ПРО на своїй території і не ство-

рювати основ для такої оборони. Кожна сторона мала дозвіл розміщувати системи ПРО лише у двох районах:

а) у межах одного радіюса 150 км.

б) у межах одного регіону 150 км в якому розміщені підземні міжконтинентальні балістичні ракети. В одному регіоні, згідно договорення, дозволено, що обидві надпотуги можуть мати не більше як 100 ракет.

У 1974 р. США знову підписали договір з СССР, щоб не створювати, не випробовувати; не збільшувати систем і компонентів протиракетної оборони (ПРО) морського, повітряного, космічного або мобільного наземного базування. Для здійснення договору була створена консультативна комісія, завданням якої було розглянути всі проблеми і дотриматись реченця угоди цього документу. Завдяки цього договору людство мало б практично позбутися ракетних ударно-наступаючих систем. Як США так СССР договору не дотримались, прямо тому, що сов. уряд не ратифікував договору а американський зробив це саме. Таким чином почалася дальша мілітаризація яка оперлася на трьох основних важелях: Генеза й еволюція стратегічної концепції, продукція ядерної зброї, матеріяльний процес нарощування різновидної зброї, в тому числі зброї, для наземного війська, змодернізованих піхотних панцерних, парашутних частин далекобійної артилерії, вертолетів, бомбовиків, воєнної фльоти та оперативних підводних суден з атомними двигунами. Большевики оправдували свою випрацювану стратегічну концепцію як оборонну, а американську стратегічну концепцію назвали як агресивну. Большевики твердили, що американський міністер оборони Шлесінґер видвигнув концепцію співвідношень ударів — себто відкриття широкого простору для воєнної американської програми в ракетно-ядерному суперництві. Нагадаймо при тому, що президент Картер ще перед підписанням договору офіційно припинив програму продукції невтронної зброї. Він наївно повірив Брежневу, що СССР зробив це саме, але большевики почали самі тоді посилено модернізувати ракети середного засягу »СС-4«, »СС-5« — новими випусками більш ефективних ракет на рухомих площадках.

У зв'язку з тим США розпочали продукцію »основних компонентів невтронної зброї — зокрема ядерних боєголовок ракет »Ланс«. Коли в США прийшов до влади президент Р. Реґен, він розпорядив програму модернізації стратегічної зброї і створення ракетної оборони з елементами космічного базування, яка одержала назву »Стратегічної Оборонної Ініціятиви« (СОІ) або простіше »Концепція зоряних війн«. У 1986 р. Горбачов передав Р. Реґанові дані про двосторонню зброю, як слідує: артилерійні міжконтинентальні балістичні ракети — СССР 1398, Америка — 1018. Встатковані багаточисельними боєголовками індустріяльного наведення: СССР — 820, Америка — 550. Балістичних ракет на субмаринах: СССР — 922, Америка — 672. Ракетні випускні площадки ракет з багаточленними боєголовками індивідуального наведення: СССР — 352, Америка — 640. Різновидних артилерійних: СССР — 2320, Америка — 1690. Важкі бомбардувальники: СССР налічує 160, Америка — 518. Важкі бомбардувальники озброєні крилатими ракетами: СССР — 53, Америка — 127.

З наведених цифр Горбачовим було видно американську перевагу. Не має найменшого сумніву, що США перевищують ракетним потенціялом СССР. Але наступальні ракети не можуть відмінити воєнний конфлікт, як також ракетна оборона не може забезпечити повністю територію від удару наступальних ракет. Звідси створилася ідея створення таких ракетних систем, які б могли закріпити за собою перевагу. Большевики намагаються далі мілітаризувати свій потенціял, говорячи при тому про оборону — обіцюють ліквідувати ядерну зброю на принципі стабільності миру, щоб таким чином сповільнити в західньому світі наростання космічних ракет та зростання стратегічного потенціялу протиракетної оборони. Нині не є жодною таємницею, що обидві сторони модернізують ракети на створення протисилового потенціялу, маючи повномаштабну протиракетну оборону з використанням космічної зброї.

Військові знавці твердять, що до 1996 р. США додатково спорудять 320 міжконтинентальних балістичних ракет, 336 стратегічних бомбардувальників В-ІВ, 4 атомні підводні човни типу »Огайо« залучать 144 балістичних ракет »Трайдент-2«.

Коли мова про виведення в космос ядерної та іншої зброї то воєнні знавці й науковці стверджують, що ані США, ані СССР не вийшли зі сфери експерементального проєктування. Поки що большевиків турбують американські ракети »М Х«, »Трайдент-2« та інші компоненти модернізації стратегічних сил. Але, щоб збільшити космічну систему з появою нових систем та створити космічні лазерні станції і, щоб забезпечити себе від космічної агресії, необхідно створити цілу полосу протиракетної оборони, а на таку гігантну

оборону большевикам потрібно понад 800 мільярдів долярів.

Програма »Стратегічної Оборонної Ініціятиви« (СОІ) кол. президента Р. Реґана повинна піти в ді щойно в 1992 році, якщо не буде зовсім скасована. Вона вимагає мініятуризації комп'ютерів які повинні виконати пів мільйона обчислювальних операцій на секунду. Електричні гармати потребують біля один мільйон кіловат енергії, а деякі типи лазерів — до 40 мільйонів кіловат, у тей час, як винесений у космос реактор зможе виробити максимум 2 меґавати. Застосування лазерів та атомного проміння вимагає від учених створення ядерної зброї нового покоління.

Якщо б прийшло до першого удару, то він немислимий без стратегічного використання космічного простору, бо в іншому випадку мілітаризація вирве з рук стратегів перший удар і види важливих інструментів. Звідси відповідь чому СССР намагається притримати Америку від гонки космічної зброї, витиснути якимось чином стратегічну космічну ініціятиву Америки. І цілком не дивно, що в листопаді 1990 р. на конференції у Парижі на порядку нарад не було »Схід і Захід«, тобто проблематора ідеологічного конфлікту і психології війни, а поставлено було на порядок нарад географічне питання. 34 країни на Паризькій конференції створили політичну правову основу нової Европи з якою вони рішили піти в XXI століття. Рішено там, що в Европі не буде більше противників і не повториться холодна війна. Большевики погодилися скоротити свою збройну воєнну техніку і скорочення зброї буде проходити по територіях. Так, наприклад, СССР є багато більший за Европу, тому большевики мають право мати більше зброї й війська. Большевицьке скорочення становить 33,3%. Більше скорочення припало на Европу яка належить до НАТО. Воєнний потенціял Німеччини скоротиться від 44% до 54%. Великі скорочення прийдуть у країнах які належали до НАТО, а його воєнний потенціял зменшиться на половину. Відомо, що США прийняли таку пропозицію Горбачова, американці були лише проти скорочення бойового летунства, яке має перевагу над СССР. Дальше скорочення прийде в 1992 р. На конференції в Гельсінках, Фінляндія, на Паризькій конференції провідну ролю відіграли Буш і Горбачов, мовляв, вони здійснили корінний прорив, а дальший хід буде опиратися на авторитет двох надпотуг. Зараз, після конференції британський міністер заграничних справ Даґлес Гирд заявив, що Европа повинна мати свої спільні збройні сили.

Глибинна економічна криза в червоній імперії перекреслює майже всі плянування совєтських мілітаристів, і тому можна вважати, що гонка озброєння може зовсім припиниться, бо Заходові, а зокрема США не буде потреби озброюватися, наколи Сов. Союз послабиться або і розпадеться.

М. С.

ВОЄННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС СССР

(УС) Які є сучасні збройні сили Совєтського Союзу? Що це таке — воєнно-промисловий комплекс червоної імперії? Про це свого часу опублікував статтю дослідник воєнної економіки Сов. Союзу В. Первищін. Він зазначив, що всі дані це не якась розповідь американської розвідки, але правдиві дані, що їх він зібрав із різних джерел в імперії.

Загальне число вояків совєтських збройних сил становило на кінець 1989 року 4.5 мільйонів осіб. На перше вересня 1990 року Сов. Союз мав 10 тисяч ядерних голівок з відповідно вжитою технікою. Крім цієї страшної зброї Сов. Союз має ще величезну кількість звичайної зброї: 8207 бойових літаків, 4014 бойових вертолетів, 1723 пускових установок тактичних ракет, 63.900 танків, 76.520 бронетранспортерів, 66.880 різних ракетних систем, 260 підводних човнів, у тому 113 атомних, 1200 великих військових кораблів, включаючи сюди й 4 авіяносці. Кому потрібне таке велике нагромадження зброї, скільки мільйонів тонн дизельного палива щороку грабується, щоб армада танків та бронетранспортерів проїхала хоч би тільки сто кілометрів? Стає зрозумілим, чому на полях під час жнив стоять сотні тисяч сільсько-господарських тракторів. Додати б до того ще, що підприємства хе-

мічної промисловости на початку 1990 року випродукували 50 тисяч тонн отруйних речовин. А для того, щоб отруїти населення світу, вистачить сто тонн іприту чи люїзиту. Тепер же, для знищення цього гігантського запасу хемічної зброї СССР потребує принайменше 10 років і десятків мільярдів карбованців.

В порівнянні з Америкою, СССР займає передове місце в продукції боєвої техніки. На підставі статистичних даних з 1988 року, продукція зброї виглядала так: танки (СССР/США) — 3500/775; бронетранспортери — 5250-1000, польова артилерія — 2000/225, інші види артилерії — 100/0, бомбардувальники — 45/22, винищувачі — 700/550, вертолети — 400/375, підводні човни — 9/3, міжконтинентальні балістичні ракети — 150/19 (приблизно це саме стосується і до інших родів ракет). Як стверджує Первищін — СССР у мирний час щороку випускає 3500 танків — 4,5 разів більше, ніж США, п'ять разів більше бронетранспортерів, 9 разів більше артилерійських снарядів.

Совєтський воєнно-промисловий комплекс є найбільшим експортером зброї в світі. СССР має перше місце в продажі зброї. Щороку СССР експортує зброї на не менше 12 мільярдів долярів. Совєтський експорт зброї коливається між однією третьою до половини світового. На початку 80 років 25% всієї збройної продукції СССР експортувалось. За американськими даними, СССР впродовж 1980 років доставив країнам «третього світу» 7925 танків, 20.470 артилерійського знаряддя, 17 підводних човнів, 2620 літаків, 1705 вертолетів, 32.210 різного роду ракет. Чимало країн »третього світу« брали зброю в борг, і ці борги становлять мільярди долярів. Не багато змінилося і в роки »перестройки«. За даними міністерства зовнішніх справ СССР, закордонна допомога становила в 1989 році 12 мільярдів карбованців. До того ж крім продажу зброї, СССР також будував величезні військові об'єкти — наприклад центри атомних дослідів в Іраку.

Десятиліттями приховували перед совєтським населенням щорічні видатки на озброєння. Вони нібито становили щорічно 20,2 мільярдів карбованців. Тепер заявили, що воєнні видатки виносили 77,3 мільярдів крб., виглядає, що і ця цифра далека від дійсности. Міжнародний інститут стратегічних студій в Лондоні вважає, що воєнні видатки в СССР становлять 200-20 мільярдів карбованців, отже, майже половину державного бюджету за 1989 рік. Таким чином за останні 25 років перед населенням СССР затаєно бодай півтора трильйона карбованців. При чому це були тільки безпосередні воєнні видатки. До того доходить ще ряд інших видатків, пов'язаних з воєнною технікою.

Первищін каже, що населення СССР жило не за умов воєнної економіки, а за умов економіки воєнного часу. Практично всі інші ділянки економіки були підпорядковані, а то й дотепер є, воєнній економіці. При чому, як він каже, за приблизно 800 мільярдів рублів можна було б забезпечити 200 мільйонів населення комфортними мешканнями, а інші 700 мільярдів скерувати в сільське господарство, щоб всіх нагодувати.

Колосальна кількість озброєння й бойової техніки, що її СССР щорічно випускає, вимагає величезних матеріяльних і фінансових витрат, які при сучасній кризі й бідності вже не під силу, як і нікому не потрібні. Проте передбачені госпляном видатки на випуск товарів широкого вжитку в 1995 р. становитимуть 71 млрд. карбованців, а для воєнної промисловости вимагають скерувати 74 млрд. карбованців, з того 37 млрд. на капіталовкладення, а 35 млрд. на науково-дослідну працю.

СТАТУТ І ПРОГРАМА КОЗАЦЬКОГО ТОВАРИСТВА КИЇВЩИНИ

Сонце національного відродження сходить над Україною. Під його життєдайним промінням оживають національні святині. І зіркою першої величини на небосхилі нашої історії й культури сяє унікальний феномен плянетарної цивілізації — феномен українського козацтва. То є справді неповторне явище національної державності, військової могуті, гуманістичного, справедливого соціяльного устрою, високої духовності і моралі. В епоху, коли в країнах Европи й Азії панували абсолютні монархії, тут, на берегах Дніпра — і насамперед на Запорізькій Січі — щонайменше 500 років тому було витворено прообраз суспільства майбутнього, вимурованого на засадах людської гідності, братства й любові. То був справді прорив людства до вищого щабля свого суспільного й духовного розвою.

Відродимо високий дух козацького лицарського ордену! Хай яріє і квітне суверенна Українська Держава, за яку боролися наші великі пращури — козаки! Хай в лоні Українського Козацького Товариства відродиться дух культурного, працьовитого, державного і гордого українця!

Нащадок козаків! Хоч раз у житті, але неодмінно ступи на священну землю Хортиці! З її орлиних круч оглянь безмежний розлив Славутича. Причастись і осіяй.

І. МЕТА І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ КОЗАЦЬКОГО ТОВАРИСТВА КИЇВЩИНИ

Головною метою Козацьке Товариство Київщини ставить оновлення, розвиток і захист духовного потенціялу українського народу, відродження козацького духу, того могутнього духовного, морального і вольового потенціялу нації, який історично склався упродовж століть героїчного буття козаччини і завоював українському народу всесвітню славу героїчної нації. Товариство відроджуватиме дух волелюбності, національної і особистої гідності і честі. Козацьке товариство плекатиме розвій національної самосвідомости, національної психології почувань і мислення, любов до рідної мови, пісні, усіх скарбів національної духовности. Козацька громада гартуватиме духовне, моральне і фізичне здоров'я нації, відтворюватиме традиційні форми господарської діяльности козацтва, козацьких промислів і ремесел, відроджуватиме національні свята, обряди, звичаї, щоб зрештою відродити всесвітню славу українців як фізично і духовно здорового народу, як нації мислителів, художників і трудівників, здатних в разі потреби, постояти за себе.

Козацьке Товариство Київщини своїм основним завданням визначає сприяння розбудові суверенної української держави.

Козацьке Товариство Київщини є духовною громадсько-патріотичною організацією, що об'єднує на добровільних засадах усіх громадян, які щиро прагнуть прилучитися до святої справи відродження духу, історичних традицій, козацьких звичаїв, побуту, форм співжиття і господарювання, а також продовжити козацьку справу захисту духовних здобутків української нації та проводити цілеспрямовану дослідницьку, пошукову, культурно-просвітницьку, військово-патріотичну, спортивно-оздоровчу, краєзнавчо-туристську та іншу роботу, зв'язану з захистом духовних начал у людині та збереженням пам'яток козацької історії, культури, вихованням дітей та молоді в дусі високої лицарської етики.

Товариство в дусі традицій Запорізької Січі приймає в свої ряди усіх, хто поділяє гуманістичні ідеали козацької спільноти.

Козацьке Товариство Київщини готове співробітничати з усіма державними і громадськими органами, організаціями і рухами, які мають за мету незалежність та розквіт України і ведуть свою роботу на засадах гуманізму, демократизму, просвітництва.

Організаційну структуру Козацького товариства ми вимуровуємо на принципах козацького народовладдя, яке визнає верховенство ухвал вічевих зібрань членів товариства, рівноправність усіх братчиків, самоврядування та колеґіяльність. Морально-етичне життя Товариства своїм підмурівком матиме козацькі звичаї, особисту честь і гідність, взаємний пошанівок і побратимство.

ІІ. БОРОТЬБА ЗА НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І СОЦІЯЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Українські козаки завжди відрізнялися гострим інстинктом справедливості, спротиву будь-якому пригніченню і дискримінації людини чи цілого етносу. В ім'я чести, гідности, як своєї, так і побратимів, козак міг пожертвувати своїм життям. У наш час, коли на людях лежить тавро пристосуванства, конформізму, коли пройшовши пекельні дантові кола сталінізму й застою, багато хто забув,

що це таке — громадська і національна честь і гідність, справа поновлення принципів козацького етичного максималізму є пекучо-актуальною. Виходячи з цього:

1. Український козак має бути в перших шеренгах борців із порушеннями принципу національної справедливості, соціяльної захищеності наших співвітчизників.

2. Боротися проти дискримінаційних актів по відношенню як окремих громадян, так і всієї нації.

3. Об'єктом його особливої турботи має бути чи не найбільш уповноважений наш соціюм — Дитинство!

4. У цій святій боротьбі керуймося, як охоронною грамотою, Декларацією прав людини, Декларацією прав дитини, Гельсінською угодою та іншими високими міжнародними оберегами людської гідності й гуманного права на людський спосіб життя, а також нашою Деклярацією про державний суверенітет України.

5. КТК у першу чергу має клопотатися соціяльною захищеністю своїх однодумців із Козачого товариства, а також членів їх родин, надто їхніх дітей. Козачим вдовам та дітям-сиротам — наше ревне піклування і захист.

6. Козаки завжди клопоталися людською старістю і недугами, направляли похилих і недужих у спеціяльні притулки-монастирі. Відновімо й ми деякі такі козачі монастирі-притулки для козаків-пенсіонерів. Хай вони мають там умови не тільки для елементарно достойного літньої людини фізичного існування, але й для глибокодумного, суспільно корисного соціяльного буття. Саме в їхніх прояснілих для сповіді перед Богом сивих печальних головах можуть зродитися етичні максимуми, що стануть окрасою нашого життя.

7. Створити фонд на захист і допомогу дитячим будинкам, одиноким козакам і козачкам, багатодітним сім'ям, малозабезпеченим козакам.

8. Всіляко сприяти визволенню жінки зі сфери виробництва для виховання дітей.

9. Розробити заходи на допомогу в професійній орієнтації: перенавченні і перепідготовці козаків та козачої молоді.

10. Створити умови для повернення на Україну співробітників з-за кордону та інших регіонів країни, бажаючих взяти участь у відродженні українського козацтва.

III. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Головним політичним завданням Козацького Товариства Київщини, як і всіх проґресивних партій і громадських рухів, що діють на терені нашої республіки, є побудова суверенної Української Держави.

2. Перейняття нами від »славних прадідів великих« і розвиток духу великої козацької демократії.

3. Встановлення самобутнього козацького самоуправління, заснованого на широких демократичних засадах.

4. КТК бореться за широке представництво козаків у Радах, формує козацький депутатський корпус у Радах усіх ступенів.

5. Товариство розгортає роботу по координації діяльності КТК з іншими громадськими організаціями, братніми козацькими рухами як в СССР, так і за кордоном.

6. Направляє найбільш підготовлених козаків для участі в партійних, суспільних дискусійних клюбах, трибунах суспільної думки і »круглих столах«, організованих засобами масової інформації, з метою залучення на свій бік більшості населення Київщини. Забезпечує широку пропаґанду ідей Козацького Товариства Київщини.

7. Активно протидіє спробам дискредитувати й роз'єднати козацький рух.

IV. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ, НАУКИ Й ОСВІТИ

1. Українське козацтво — це феномен насамперед духовний, культурний, можливо, на-

віть космічний. Ми ще не осмислили його повністю в цій духовній іпостасі. Тому чи не найголовнішим завданням нашого Козацького Товариства є науково-дослідна, пошукова, теоретично-методологічна робота по інтегративному, синтетичному осмисленню козацтва. Саме ця фундаментально-пошукова робота має стати на покуті в світлиці Козачого наукового товариства, яке ми ухвалили започаткувати.

Другим важливим завданням козацтва є активне сприяння відродженню Києво-Могилянської Академії, як національного науково-культурного центру.

2. Козацьке Товариство Київщини має також сприяти розбудові козацького типу шкіл (козачі колегії, гімназії, ліцеї, коледжі тощо) по всій Київській землі. Найбільш поширеними їхніми назвами мають бути — козацькі школи і січові школи. Крім того, слід клопотатися, аби козачознавчі елементи були широко вкраплені в навчально-виховну діяльність звичайних масових шкіл. Це має бути представлено як на уроках, так і в позаурочних і позашкільних формах навчання і виховання. Для цього секція козацької педагогіки Товариства має звернутися з відповідними клопотаннями до Міністерства народної освіти України, до Науково-дослідного інституту педагогіки, видавництва »Радянська школа« та інших освітніх закладів і надати їм належні матеріяли з козачої тематики для введення їх у навчальні та виховні програми. Слід оголосити конкурс на розробку таких програм козацького навчання і виховання, а також на написання відповідних підручників, посібників і методичних рекомендацій для козацьких шкіл. Науковці з Козачого Товариства мають розробити підвалини козачої педагогіки. Із цією метою глибоко вивчити досвід братських, козацьких, січових шкіл, що існували на Україні в XVI-XVIII століттях, зокрема досвід Острозької і Києво-Могилянської Академій.

Крім козачих і січових шкіл із повною загальноосвітньою програмою (як з денним, так і вечірнім чи заочним навчанням) можуть бути аналогічні школи суботні, літні тощо. Вони також можуть мати форму дитячих і юнацьких клюбів та інших неформальних об'єднань, у яких студіювання козачознавчих предметів чергувалося б із кінним, водним та іншим козацьким спортом, краєзнавчо-туристськими походами (кінними, охочекомонними, на човнах-чайках і таке інше).

Широко мають розгорнутися дитячі та юнацькі організації козацького спрямування — »Сокіл«, »Січ«, »Пласт« та інші. Слід ввести поняття »козак-джура«, що відповідало б поняттю »бойскавт«. Домогтися, щоб із часом організації юних джур були б у кожній школі, в кожному позашкільному виховному закладі. Їхня діяльність не має бути заформалізована, затеоретизована, як це є у піонерській організації. Кожний юний джура має бути зайнятий захоплюючою, близькою його серцю справою. Тут і вирощування власного коня, і виїзди його, опанування мистецтва верхової їзди, кінного спорту, володіння шаблею, списом, луком та іншою козацькою зброєю.

Масовими і систематичними мають бути літні експедиції по Україні. Найбільш захоплюючою формою для підлітків, як показала практика є кінні походи. Одягнені в козацькі строї, на конях, маючи власний обоз із провіянтом та іншим спорядженням, такі загони юних козаків справляють потрібне для справи козацтва враження на населення, пробуджують у нього національну свідомість, глибоко захований козацький генофонд. Учасники походу читають лекції про козаччину, дають концерти козацьких пісень та дум, записують у населення леґенди, перекази, історичні пісні з нашої сивої минувшини, опоряджують козацькі могили та інші пам'ятки козацької слави. Разом з тим молодь вивчає свій козацький край, його славну історію, фортеці, місця історичних битв та інші місця й пам'ятки минулого.

Ясна річ, такі краєзнавчі походи по місцях козацької бойової слави можуть бути і пішими, і автобусами, і на човнах, і залізницею. Не обов'язково ночувати просто неба — можна і на станціях юних туристів, і в кемпінгах, і навіть у готелях. Аби лише було заглиблення душею і серцем у товщу згаслих віків, у трепетні пульсари рідної історії та культури.

3. Головним завданням у галузі культурологічній КТК вважає:

— всіляке сприяння у створенні державного республіканського музею-заповідника запорізького козацтва на острові Хортиця, а також збиранню і розширенню експозицій, присвячених козацтву у місцевих краєзнавчих музеях;

— всіляке сприяння становленню та розвитку Центру козацької культури України; створення картинної ґалереї історії українського козацтва, українського козацького хору;

— відродження народних звичаїв, свят, обрядів, багатих культурних традицій. Вимагати відновлення історичних назв міст, сіл, хуторів

та окремих місцевостей, пов'язаних з історією козацтва;

— використання та популяризація козацьких пісень, свят, звичаїв, традицій історичних пам'яток українського козацтва через організацію показових виступів у населених пунктах України, краєзнавчих та туристських подорожей та походів;

— впровадження в містах і селах України щорічного відзначення »Дня козацької слави«;

— проведення благодійних заходів, спрямованих на відродження традицій козацтва в республіці;

— участь у розшуку та обліку нерухомих і рухомих пам'яток, історичних реліквій, пов'язаних з українським козацтвом;

— здійснення незалежного громадського контролю за станом збереження пам'яток українського козацтва, організація заходів по їх консервації, відновленню, впорядкуваню та реставрації;

— брати участь у розшуку та добиватися повернення на Україну історичних реліквій, пов'язаних з українським козацтвом;

— здійснення видавничої діяльности (випуск інформаційно-методичної літератури, брошур, газети, присвячених питанням історії та відродження козацтва).

Головною ж справою має бути **відбудова усіх відомих козацьких Січей, починаючи з Запорізьких**. Хай відзначуваний в 1990-1995 рр. ювілей 500-річчя українського козацтва буде не лише святом і веселощами, а й напруженою всеукраїнською толокою. І такі національні толоки повторювати щоліта — допоки легендарні Запорізькі Січі не засяють у всій своїй первозданній красі й величі. А потім— чи водночас — і інші славні Січі. І на кожній з них, крім усього іншого — міжнародний молодіжний табір юних козаків.

Гадаємо, що крім літніх таборів, на Січах має жити постійно кілька козачих куренів. Надто, коли йдеться про Хортицю. І будівлі, і весь історичний побут, і стрій мислення й почування козачі тут мають бути збережені. **Це має бути заповідник національного козацького духу й соціяльного діяння.**

Козаки на вічу

V. ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Сучасне козацьке братство має відродити традиційні козачі ремесла й промисли та запровадити новітні форми підприємництва, необхідні для розгортання нашої справи. Це може бути:

● Відродження козачих ферм (хуторів-зимівників), традиційного укладу життя козаків, спрямованого на вільний вибір форм господарювання.

● Заснування колективних козацьких господарств — типу козацьких громад із громадським володінням землею та іншими засобами виробництва.

● Розвиток конярства. Коні потрібні для нашого господарства. Козак без коня — не козак.

Козаче Товариство могло б мати й інші підприємства:

● Художні кооперативи по виробництву національних сувенірів, мистецьких і ужиткових творів, вишивці (рушники, сорочки тощо).

● Майстерні по пошиттю козацького одягу,

виготовленню сідел, збруї, козацьких клейнодів, козацької символіки тощо.

● Міні-заводи для виготовлення с.-г. мінітехніки (трактори тощо).

● Цегляні, цементні заводи для будівництва Січей.

● Заводи з переробки с.-г. продукції козаків-фермерів.

● Акціонерну паперову фабрику і акціонерне козаче видавництво (головним чином для видання книг з історії козацтва тощо).

● Незалежний кредитно-фінансовий козацький банк.

● Козацьке Товариство Київщини використовує бартерні угоди з іноземними партнерами і козацькими громадами, приватними особами за кордоном, забезпечує свої підрозділи сучасною технологією та технікою.

Одержані прибутки від підприємницької і комерційної діяльности КТК впроваджує в розвиток соціяльно-побутової сфери, реставрацію пам'яток історії та культури.

У випадку роздержавлення і приватизації державного майна розробляє рекомендації по придбанню такого майна, акцій та інших фінансових активів козаками і об'єднаннями козаків, створенню фермерських господарств, кооперативів і акціонерних об'єднань.

VI. ОХОРОНА СЕРЕДОВИЩА БУТТЯ

Екологічна проблема у всьому світі нині стоїть гостро, але для українського народу це стало питанням життя або смерті. Після Чорнобильського апокаліпсиса йдеться, власне, про фізичний ґеноцид нації. Тому немає для новостворюваного козацтва завдання більш життєвого, ніж порятунок своїх дітей, братів, сестер, батьків, усього свого рідного етносу, рідної природи.

З часів зародження української нації культура взаємин з природою, з навколишнім середовищем була невід'ємною складовою частиною національної культури. Народні звичаї, традиції, культові обряди і релігійні уявлення в цілому прямо чи опосередковано пов'язані з природою.

Сам спосіб життя козаків, їхня господарська діяльність спонукали до збереження і примноження навичок обачного природокористування, гармонізації відносин людини і середовища. Виходячи з цього:

1. В діяльності відроджуваного козацтва Київщини давня натуралістська традиція, з огляду на теперішню екологічну кризу в Україні, має бути активно відображена.

2. Тісно пов'язуючи природоохоронні проблеми із ґлобальним питанням відродження і подальшого розвитку України, Козацьке Товариство Київщини концентрує увагу на питаннях взаємозв'язку проблем ушкодження (деформацій) природного і культурно-історичного середовища, відвернення негативних наслідків таких деформацій і запобігання їм.

3. Дбаючи про гармонійний розвиток нового покоління, Козацьке Товариство Київщини приділяє першорядну увагу залученню дітей та юнацтва до створюваних у рамках Товариства загонів скавтського типу. В справі фізичного загартування, морально-психологічного визрівання і формування світогляду молоді, залученої до таких загонів, захист живої природи, туристичні походи, літні табори посідають чільне місце.

4. Козацьке Товариство Київщини підтримує зв'язки і діє в тісному контакті з природоохоронцями »Зеленого Світу«, Спілки »Чорнобиль« та іншими ентузіястами здорового середовища існування.

5. Сприяючи вирішенню екологічних проблем, КТК створює мережу Зелених козацьких патрулів для контролю за радіяційною обстановкою та екологічною ситуацією, бере участь в усіх акціях врятування нашої природи.

6. Козацьке Товариство приділяє увагу радикальному фізичному, моральному і духовному оздоровленню сім'ї та школи через роботу на власній землі.

Ніщо так не оздоровлює душу, як робота на землі. Не забуваймо, що українці — це споконвіку хліборобська нація. Наша цивілізація зросла на землі, на хлібові. І повернути нашого земляка до землі — це значить оживити увесь його духовний генофонд, благотворний національний устрій життя.

VII. КОЗАЦЬКИЙ ГАРТ

Козацький духовний, моральний і фізичний гарт насамперед охоплює:

1. Приєднання кожного козака до духовних надбань свого народу, всіляке сприяння розквіту духовности і захист її в будь-яких умовах.

2. Збереження і захист при будь-яких обставинах козацької гідности, чести і поваги.

3. Козацький фізичний гарт — це:

— козацькі народні ігри і забави;

— козацька боротьба »гопак«;

— кінний спорт;

— гартування в піших, кінних, човнярських походах;

— плавання та володіння козацькою зброєю;

— це, нарешті, козацькі рецепти здоров'я, козацька здорова кулінарія.

Микола ФРАНЦУЖЕНКО

МІТИ І ДІЙСНІСТЬ

Війна, яка розпочалася п'ятдесять років тому 22 червня 1941 року тривала чотири роки і дістала назву »Великої Вітчизняної«, не знати як довго залишатиметься незагойною раною для багатьох мільйонів людей, багатьох народів і пам'ять про неї передаватиметься з покоління в покоління.

Від самого початку її, люди, які стояли при владі, всю її дійсність обертали в міти. Ця жахлива неправда і по сьогоднішній день є витвором довірених слуг московської імперії, які є неперевершеними мистцями найтоншої пропаґанди, які набагато перевершили своїх потьомкінських попередників.

Про цю війну написано гори монографій, а ще більше статтей, безліч мемуарів, а правди в них, як кіт наплакав. Не має ніякої іншої історії, яка мала б стільки »білих плям«.

Нагадаймо дещо, починаючи від передпочаткового періоду. Чи готувався Сов. Союз до війни? Готувався. Вся індустрія була на послугах воєнної машини. Розбудовувалися по всій країні військові школи середнього комскладу: піхотні, зв'язку, танкові, військово-морські, авіаційні (винищувальної і бомбардувальної авіації), різні школи допоміжних служб тощо, тощо. Майже всі студенти вищих шкіл мусили проходити спеціяльні курси, які дозволяли їм, після двох років навчання, отримувати звання лейтенантів запасу. В середніх і в спеціялізованих училищах проходилась воєнпідготовка. Навчання стріляти для отримання значків »Ворошиловський стрілець« було обов'язкове, не згадуючи вже про обов'язковість займатися фізичними вправами, належати до різних спортових гуртків.

Про війну співалось, мовляв, ми війни не хочемо, але себе захистимо, оборону ж скріплюємо не даремно! Або, якщо завтра війна, будь сьогодні до походу готовий! Пісень було багато і присвячувались не тільки загальному, а й окремим видам зброї, героям різних служб тощо.

Отже, до війни готувалось усе задовго ще перед приходом Гітлера до влади, а особливо, коли почалось його загарбання країн Европи.

Навіть після підписання договору між гітлерівською Німеччиною і сталінським т. зв. Радянським Союзом війну очікувалось. Ба навіть, правду кажучи, після того договору про ненапад, її почали ще більше очікувати.

Нащо ж тоді говорити про несподіваність вторгнення, підступність, величезну перевагу гітлерівської Німеччини?

Було б чесніше, замість прикрас, перекручувань, підмальовувань та розпочати вже, опираючись на суворі факти, розповідати про увесь трагізм, жертвенність і патріотизм істиних синів земель різних народів Сов. Союзу, і припинити прославляння нездар з вищого керівництва.

Війна почалась о четвертій годині ранку 22 червня. Так і співається навіть. Фактично війна почалась раніше, з моментом, як з'єднання бомбардувальників, штурмовиків, у супроводі винищувачів перелетіли кордон, а до Одеси і Київа та інших міст, які були збомбардовані треба довгенько летіти, щоб скинути на них бомби о четвертій годині.

Великою брехнею є також і заява Молотова, в промові, виголошеній по 12 годині дня в ту, багатьма »очікувану і прокляту годину«, про »віроломність нападу і т.д.«.

Ще більшою брехнею є вперте наголошування переваги вермахту технічної і особового складу.

За даними німецьких і сов. джерел на західніх кордонах Сов. Союзу було зосереджено, як подає журнал »Наука і суспільство«, ч. 5, 1990 р., ». . .більше трьох мільйонів солдатів, (тоді були червоноармійці, а не солдати! прим. М. Ф.) близько 100 тисяч гармат та мінометів, понад 12 тисяч танків, з них 1861 — найновіших 'КВ' та 'Т-34', які не мали аналогів у гітлерівців, близько 18 тисяч літаків, з них 3700 нових типів«.

З німецького боку було зосереджено 152 дивізії, з яких 141 для безпосередньої участи в пляні »Барбаросса«, інші для підтримування порядку, поповнення і відпочинку. Вони дислокувались у Румунії, Угорщині, Польщі, Фінляндії.

Всього гітлерівські війська мали 5.5 мільйона солдатів, 48 тисяч гармат та мінометів, 2800 танків, 5 тисяч літаків.

Танків нових типів, як подають офіційні джерела, у гітлерівців було всього 1.5 тисячі, а літаків — менше як 3.5 тисячі.

Не мітом, а дійсністю є той факт, що тільки з січня 1939 року по червень 1941 Червона Армія одержала понад 7 тисяч нових танків.

Хто ж кому поступався в силі?

Промовчується співвідношення сил Украї-

ни (УРСР) на 22 червня яке було на приголомшуючо велику користь Червоної Армії: людей 3.1, гармат 4.1, легких танків 5.1, середніх і важких 6.1, літаків 5.1.

Отакою, де факто, була перевага сил оборони в порівнянні з силами, які вели стратегічний наступ!

В чому ж справа? Чому до сьогоднішнього дня за мітами та різними брехнями ховається правду про війну? Як довго і нащо буде закамуфльовуватися ганебний провал сов. збройних сил, командування і керівництва комуністичної партії та т. зв. Сов. Союзу?

Можна тільки припускати: так довго, як довго існуватиме комуністично-московська імперія!

22 червня 1941 року розпочалась найжорстокіша з усіх війн, які знала за всі часи свого існування людина. Зударились в Бого, а тим самим і людоненависницькій нещадності дві сили: брунатна і червона, так звана соціял-націоналістична і так звана комуністична.

З обох боків не бракувало злоби і героїзму в доланні один одного.

Та незважаючи на всю перевагу, яку здобули гітлерівські війська в перші місяці страшної своїми розмірами і втратами війни, народи так званого Сов. Союзу не дали себе перемогти. На смерть стояли і вистояли, витримали всі найлютіші випробування і перемогли тих, що йшли на них з іменем Бога: »Ґот міт унс!«

І багато з учасників тієї страшної людобойні думали і думають: Сталіна можна було одурити, а от Бога даремно фюрер намагався ошукати. . .

Про бої, битви і всі страхіття війни понаписувано незчисленну кількість творів найрізноманітніших жанрів, зокрема мемуарів колишніх командувачів та начальників і командирів менших бойових формацій різних родів зброї.

Ті, що йшли на смерть з наказу фюрера і вціліли, в більшості випадків описали все так, як воно було, не оминаючи правди, не вдаючись і занадто до ретушування фактів.

Цього не можна сказати про так званих пролетарських істориків країни »соціялізму« і різних командирів, начальників, воєначальників, командармів, командуючих фронтів і маси владолюбних комісарів і комісарчуків, які тінню сновигали біля усіх начальників, на всіх щаблях військових формацій, незалежно від її розмірів і призначення. І не можна сказати, що всі написані ними твори не мають

Совєтські танкові з'єднання в наступі

правди зовсім, ні, вона є, але так завуальована, стільки на ній фальшу, що куди не глянь, а все таки »вилами писане«, як кажуть у народі. Знали про факти й правду згадані писаки, та справа в тому, що не сміли про них писати, бо так вимагалось, бо так вимагалось згори. А якщо так »гора« вимагала, то значить, що наказ прийшов від самого »найгеніяльнішого батька народів«, товариша Сталіна. Тут будь-який відхил карався на голову. Жартувати чи обійти цей наказ не посмів навіть »герой з героїв« маршал Жуков. Не дивно, отже, що куди не глянь, на всіх сторінках історії війни, і про людей в ній, від перших днів і до сьогоднішніх, стільки білих плям, що й не віриться. А зрештою, нехай дарує читач авторові за відступ, але такою ж є вся історія московської імперії, від перших сторінок її написання. Щоправда саме зараз є завзяті намагання російських патріотів змінити хід історії на користь народу, а не його панівних клясів, байдуже якої фарби вони є, тоді, правдоподібно і зникатимуть скрізь залишені, навмисне створені, білі плями.

Ніякі спроби по сьогоднішній день не дозволили з точністю, визначити кількість втрату людях під час тієї війни, яку називають »Великою Вітчизняною війною«, а для автора цих рядків вона є, до сьогоднішніх днів людської історії, найбільша світова війна.

Щоб не бути голословним, дозвольте навести кілька прикладів, поставити кілька питань. От, наприклад, чому, за які гріхи розстріляно командуючого, генерала Павлова, якому зав'язавши руки й ноги, заткнувши рота, наказували не дозволяти нікому ніякими діями навіть натякнути, що готується до оборони війська? З розтерзаною душею він годився виконувати такі накази й інструкції наркомату. Не виконаєш — розстріл! Це ж як дважди — два!

За помилки нездари »вождя народів усіх епох. . .« заплатили життям своїм більше десяти генералів уже в перші дні війни. Про них нічого не говориться. Поруч з ними ворогом були знищені щонайменше три армії. Не знати де й ділись понад три мільйони людей тільки за перші три тижні війни. Німецькі війська просунулись у деяких напрямках аж на 600 кілометрів. Були захоплені Латвія, Литва, Естонія, Білорусія, велика частина України. Німецькі полки рвались до Ленінграду, Москви. . . Гинули люди військовослужбовці й цивільні, мільйонами. Гинули тварини, яких гнали на Схід з колгоспів західних районів, палала техніка, кров'ю людською скроплена.

Двічі й тричі невеликі підрозділи, полки й дивізії виривалися з оточення щоб знову в ньому опинитися, Інколи тричі доводилось

Німецька стежа натрапила на ворога

отак з мішків вириватися до »своїх«, щоб там забрали тобі життя засліплені й осатанілі якоюсь сталінською дикістю смершовці. Чому ніхто не напише історії про ці факти?

Або, як так можна було зробити, як було зроблено з укріпленнями, що таки охопили західноевропейський кордон, »на замок«? Західні укріплені райони, побудовані коштом щонайменше 120 мільярдів карбованців, і для оборонних потреб і для (впершу чергу!) забезпечення розгортання бойових, ударних військ проти ворога. Були ці укріплення, на думку фахівців, неприступні в той час для навіть до зубів озброєного ворога. А що з ними сталося перед початком війни 1941-45 рр.? Що сталось з укріпленнями, від моря до моря — »від сивої Балтики до ясної блакиті Чорного моря«? А сталося те, що ставалося в ті часи дуже часто, по сьогоднішній день неосмисленого і прихованого від людського ока і розуму. На особливий наказ Сталіна розлетілись на кусники залізобетонні споруди. Від могутніх вибухів розпалась могутня лінія оборони: могутні залізобетонні капоніри і півкапоніри, три і двоамбразурні вогнестрільні пункти, командні й обсерваційні пункти, десятки тисяч незвичайно тривалих оборонних споруд. Будували їх десятки тисяч людей. А скільки на особистий наказ Сталіна перед самою війною, возили вибухові матеріяли, закладали їх, протягували дроти і підключивши, включали рубильники? Це доконали люди, які знали що роблять, знали, що доконують злочин, на наказ »великого вождя«. Знали і знають причетні до цього всі. Знали, знають і мовчать. Чому?

Такого подарунку навіть, і напевно, ані фюрер, ані його Генеральний штаб, який опрацьовував стратегічний плян »Барборосса«, не очікували. Цей подарунок був явним запрошенням здійснити цей плян. І фюрер не завагався почати здійснення цього пляну. Чи не дивно, що про ці згадані факти мовчать ті, що мусили б говорити на повний голос?

Ми можемо тільки припускати, що й сьогодні вищі сили, ради збереження комуністично-московської імперії, з відомих їм причин, мовчать і не дозволяють опубліковувати правди про те, що трапилось напередодні 22 червня і впродовж перших тижнів тієї війни.

З перших днів початку страшної людоненависної війни між безбожними, ненависними режимами і силами брунатної і червоної імперії, гинули тисячі людей. Скільки загинули з німецького боку — відомо. Про це можна довідатися з багатьох джерел. Не ховаються з своїми втратами фахівці Англії, Франції, Італії, Канади, Сполучених Штатів та багатьох інших країн світу. А от попробуй довідатися правду про втрати народів так званого Сов. Союзу.

Реальна цифра загиблих ретельно приховується, мабуть, з наказу самого Сталіна. Правда не наважуються сказати і сьогодні, дарма, що Сталін вже давно помер.

Вважалось довший час, що найближча до правди брежневська »підсумкова« цифра — 20 мільйонів загинулих упродовж чотирьох років війни 1941-1945 рр. Але. . ?

Коли врахувати, що вся офіційна статистика сталінських часів сфальсифікована то від кого ж можна довідатись тієї правди про долі людські?

Питання це турбує багатьох науковців, багатьох людей в Україні й в діяспорі сущих.

Намагаючись з'ясувати правдивість цифр про втрати в людях, намагаєшся знайти не тільки загальну кількість, але й зокрема про втрати України.

Дехто покликається на щоденник Олександра Довженка при цій допитливості чи на дані, які, мовляв, є в розпорядженні уряду: »Україна втратила за час війни тринадцять мільйонів чоловік. . .« Та коли додати до цієї »оптимістичної неточності« мільйонів два-три, то, мабуть, не помилимось. Це взято з щоденника О. Довженка. Не вірити Довженкові не можна. Відомо, що саме шукання чистої правди передчасно відправило його на той світ.

Фальсифікацією втрат займався сам Сталін ще під час війни. У своїй промові 6 листопада 1941 року він, наприклад, перед усім світом заявив, що німці, мовляв, від початку війни втратили понад 4 мільйони в боях, а наші втрати за цей період становлять менше 850 тисяч.

Зникли армії, ворог захопив чи не більшу половину европейської частини комуністично-московської імперії, а »батько« Сталін каже, що й мільйона не втратили. А він знав, що втрачено понад чотири мільйони чоловік. І це втрати тільки самої Червоної Армії. Не всі ці втрати були мертвими. Тут врахувати треба невідому кількість тих, хто попав у полон та пропав без вісти. Щоправда ці втрати тільки за 1941 рік.

Надумалось »вождю«, взяв і сказав, а попробуйте відступити від ним сказаного!

Втрати Вермахту, наприклад, дуже докладно і регулярно фіксувались. Начальник генерального штабу генерал-полковник Гальдер записав 6 квітня 1942 р.: »Втрати з 22.6.1941 року по 31.03.1942. Поранено — 23,541 офіцерів, 799,389 — підофіцерів та рядових; вбито

8828 офіцерів, підофіцерів та рядових 51,665. Всього втрачено, згідно з записами генерал-полковника Гальдера, 33,224 офіцери, 1,074,607 підофіцерів та рядових. Загальні втрати сухопутних військ на Сході становлять 1,107,830, або 34.6 процента їхньої середньої чисельності (3.2 мільйони чоловік).

Минуло пів століття, а реальна кількість загинулих з якоюсь незрозумілою осатанілістю приховується від народів Сов. Союзу.

Не має ні даних, а маємо на увазі остаточно перевірених, не має і єдиної, науково обґрунтованої методики підрахунків. Про це одверто заговорили провідні воєнні історики.

Отже, все, що подавали у своїх промовах Сталін, Молотов, Хрущов, Брежнєв та всі інші діячі з найвищих і нижчих ешелонів »нової кляси« московсько-комуністичної імперії, було сфальсифіковане.

Можна тільки вітати таких авторів, як Дмитро Табачник, який у своїй статті »Ціна Перемоги« — (Велика Вітчизняна — знана і незнана) опублікованої журналом »Наука і суспільство«, травень 1990 р.

Він подає ось такі підсумкові думки: »Щоб не дістати звинувачень в упередженості, в очорнительстві, процитую двох серйозних московських вчених — істориків війни. Доктор історичних наук, професор М. Кирсанов: »Війна обійшлася нам разом з непрямими втратами у 46 мільйонів чоловік«; кандидат історичних наук, відомий військовий архівіст Ю. Геллер: »Загальна кількість втрат (армії та мирного населення) — понад 46 мільйонів. Тобто ми втратили чверть населення України. З них — 22 мільйони солдатів, або майже 12 процентів усього населення«.

В 1940 році населення СССР становило 194.1 мільйони чоловік.

Щодо України, то її населення у 1940 році, згідно з тодішніми офіційними статистичними даними, становило 41.3 мільйона чоловік.

Московським вченим вдалось вийти між люди з страшною правдою, а от на Україні ніяк її не дочекаються. Та коли взяти не мітичні цифри — 7 мільйонів, чи навіть довженківські »оптимістичної неточности« 13 мільйонів, а наблизити ближче до правди — 16 мільйонів, то відсотково Україна таки більше ніж інші народи московської тюрми народів втратила свого населення під час найстрашнішої з війн 1941-1945 рр.

Перемогу здобуто до сьогодні ще незбагненно страшною ціною. А її мусимо збагнути і зробити висновок на майбутнє. На це вже прийшов і час і пора!

ПОБРАТИМИ!

ПРИЄДНУЙМО НОВИХ ЧЛЕНІВ

НАШІЙ КОМБАТАНТСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

— ОбВУ!

Іван БОДНАРУК

БАРД СТРІЛЕЦЬКОЇ ПІСНІ

Великий ідейний зрив, що завів квіт української молоді в ряди Українських Січових Стрільців та велів їй у час І світової війни боротися за волю України, розбудив багату стрілецьку творчість. Вона проявилася в літературі, малярстві й музиці. У Пресовій Квартирі УСС поставали теми до мистецьких картин і літературних творів, творилися стрілецькі пісні, які наш народ співає і сьогодні. З-поміж Усусусів вийшли три визначні співці-барди й композитори Січового Війська, які вже спочили вічним сном на американській землі. Першим із них відійшов Михайло Гайворонський у 1949 році в Нью-Йорку в 1972 р., закінчив життя в Трентові Лев Лепкий, а в 1976 році зійшов у могилу Роман Купчинський. Із стрілецького середовища вийшли й мистецькі твори Осипа Куриласа із стрілецького побутування.

Окремим характером визначається стрілецька пісня і поезія стрілецького життя. На полі стрілецької пісенної творчости здобули собі славу особливо Р. Купчинський і Л. Лепкий. Поруч них належали до стрілецького Парнасу: М. Угрин-Безгрішний, Ю. Шкрумеляк, М. Голубець, В. Бобинський, А. Лотоцький, А. Баландюк, Л. Луців. З-поміж стрілецьких пісень здобули широкий розголос головно оці: »Ой упав стрілець у край зруба« Гайворонського, »Ой у лузі червона калина похилилася« Ст. Чарнецького, »Ой, видно село, широке село« Льоня Лепкого, »Питається вітер смерти« Ю. Шкрумеляка та деякі інші. В усіх стрілецьких піснях знайшла вираз збірна психіка нашого стрілецтва, виявляються його почування і надії, його розчарування і невдачі, відбивалися переживання поодиноких стрільців. Стрілецька пісня залишила глибокий слід у нашій літературі й нашому мистецтві. »Стрілецький неоромантизм« став своєрідним закінченням доби, після якої настала чи не найжорстокіша доба в житті нашого народу. Він є не тільки одним із могутніх завершень галицько-українського романтизму, але теж доказом, що у співучого українського народу навіть у час війни і кривавої боротьби не мовчать Музи, бо наші стрільці навіть, »як ідуть у бій, то співають і зі співом умирають«. Стрілецька неоромантична творчість жде ще свого дослідника. Стрілецькі пісні стали вже подекуди народними піснями, а їх авторів інколи вже забувають і часто не подають їх прізвищ на програмах концертів. Стрілецькі пісні перейшли в уста народу і стали його власністю.

Між поетами боротьби за волю України Роман Купчинський, письменник і журналіст, старшина УСС і УГА, відомий як співець стрілецького життя. Він був теж видатний композитор та великий майстер слова і звуку. На жаль, його поезій ще не видано й не зібрано в одній книжці. Безумовно найтривкішу пам'ять залишив по собі, як автор кількадесятьох (одні нараховують їх 60, інші — навіть 80) пісень, до нині живих, щирих, глибокою радістю і тугою овіяних. Співають їх наші люди, часто не знаючи, чиї вони. Наприклад, мало хто з українців знає, що автором нашого національно-релігійного гимну »Боже великий, творче всесвіту« є Р. Купчинський. Разом із деякими іншими стрільцями творив він те, що сьогодні називаємо мітом Січового Стрілецтва. Цей міт позначився з особливою силою в багатьох стрілецьких піснях, і в цьому полягають великі заслуги Романа Купчинського. Його пісні про стрілецьке життя прийнялися і поширилися сильно, бо мають легку й принадну форму та сильно промовляють до почувань. Тому »Думка« в Нью-Йорку вшанувала 50-ліття музичної творчости Купчинського окремим концертом у Народному Домі. Тими піснями побудував собі Покійник нерукотворний пам'ятник, бо створені ним стрілецькі пісні ще за його життя стали народними піснями. Розказав нам Микола Понеділок у своєму спомині-ескізі **Знайомство з Романом Купчинським**, як то він, М. Понеділок, перестав захоплюватися обожуваними раніш російськими сантиментальними романсами, коли несподівано почув від галичан стрілецькі й любовні пісні Р. Купчинського.

Роман Купчинський, син священика, о. Григорія Купчинського й Олени Підсонської, народився 24 вересня 1894 року в Розгадові, Західна Україна. Закінчивши гімназію, ще перед війною розпочав вищі студії. Студіював теологію у Львові в 1913-1914 рр., потім учився у Віденському університеті в 1921-1922 рр., а опісля в Українському Тайному Університеті у Львові в 1922-1924 рр. В 1919 році одружився з Оленою Ходоровською. Коли вибух-

ла перша світова війна, пішов до Українських Січових Стрільців, де зустрівся з іншими поетами-стрільцями, як Лев Лепкий, Юра Шкрумеляк, Микола Голубець, Олесь Бабій, Василь Бобинський та ін. В сотні Дідушка пройшов повен трудів і небезпек шлях від Веречок, через Маківку, аж до Стрипи. Тут знову, по важких боях, — Семиківці, Богатківці, Панталиха, Бурканів, Соколів, Раковець, Соснів — прийшла довша перерва в боях. І тут, у Соснові на Поділлі, розвинулася дуже на творчість Усусусів, а разом із ними зацвіла творчість Романа Купчинського. В рангу поручника служив пізніше в УГА й разом із нею перейшов Збруч. Працював у Головній Пресовій Квартирі УСС в 1914-1918 рр. Тут поставали поезії, пісні, народжувалися теми до мистецьких творів і дотепи до гумористичних журналів — **Самохотник**, а згодом **Бомба**.

Коли наші Визвольні Змагання закінчилися програною, Р. Купчинський у 1920-1921 рр. знайшовся в таборі полонених у Тухолі. Потім прийшли Бригідки та важке життя під польським окупантом. В час ІІ світової війни еміґрував до Німеччини, де публікував свої поезії в різних періодичних виданнях і творив нові твори. В 1949 році виїхав до США й жив у Нью-Йорку. Дня 10 червня 1976 р., на 82 році життя, замкнув навіки свої втомлені очі бард Стрілецької Музи. Похороненний в українському Пантеоні, на українському кладовищі в Бавнд Бруку.

Покійний мав великий талант, але був досить байдужий на те, як той талант використати. Іван Кедрин у книжці **Життя — події — люди** пише, що сердечно дораджував Купчинському, щоб він переписав із мікрофільмів річників **Діла** в Нью-Йорку свої чудові, унікальні малі фейлетони, що появлялися в **Ділі** у рубриці »Відгуки дня«, а видавництво »Червона Калина« видасть їх окремою книжкою. Але Купчинський не дбав про це. Щоправда, він тоді був уже хворий і втратив зацікавлення власною колишньою працею. А шкода, бо така книжка була б дуже цінна. Треба знати, що в 20-30 роках Купчинський був найкращим фейлетоністом. Писав свої фейлетони під псевдонімом Галактіон Чіпка. У тих роках був ще тільки один такий український фейлетоніст — але іншого жанру — Степан Чарнецький, який писав малі фейлетони під псевдом Тиберій Горобець.

Був Р. Купчинський колись фанатичний мисливець. Ненавидів позерство, тому то в його творах не побачимо ніде ніякої пози. Не терпів компліментів і був дуже вражливий на пункті журналістичної етики. За поглядами належав до традиціоналістів-консерватистів.

Свої твори поміщували стрілецькі поети й письменники спершу в різних журналах і в окремому органі **«Шляхи»**, що з 1915 року став виходити у Львові за редакцією Федорцева. В 1917 році вийшло перше число збірника УСС п.н. »**Червона Калина**«, що його зредаґував М. Угрин-Безгрішний. В молодості дав Купчинський ряд поезій виразно символістичного характеру, в яких відчуваємо вплив В. Бобинського. Бобинський написав багато віршів із стрілецькою тематикою і разом із мистцем Левом Гецом приготував **Антологію УСС**. Це видання було рукописне, на зразок старовинних книг.

Після першої світової війни В. Бобинський побував у Києві, де зблизився до поетів групи »Музагет« (Загул, Савченко). Ці останні так вплинули на нього, що 1921 року зорганізував він із Р. Купчинським та Ол. Бабієм групу поетів, яка, шукаючи »нових шляхів у мистецтві«, видала 4 числа журналу **»Митуса«**.

В Україні був Р. Купчинський редактором видавництва »Червона Калина«, співробітником **Діла** та головою Товариства Письменників і Журналістів ім. І. Франка (ТОПІЖ). Редакція **Діла** охоплювала 10 осіб і в склад її входив теж Купчинський у ролі малого фейлетоніста. Коли в Україні в 1934 р. розстріляли 28 укр. діячів, мистців і письменників, то Рада ТОПІЖ-у у Львові видала з цього приводу гострий протест і його підписав Купчинський, як голова. Був він головою аж до 1939 року, отже, останнім. За його каденції ТОПІЖ організував літературні конкурси з грошовими нагородами та влаштовував вечори лавреатів конкурсу, на яких бували завжди багато людей. У лютому 1935 р. ТОПІЖ улаштував перший на наших землях баль української преси, який пізніше щороку був найбільшою і репрезентаційною імпрезою. В Америці був головою Спілки Українських Журналістів Америки. Після д-ра Луки Мишуги був другим головою Спілки. Члени її з гордістю й жалем згадують ТОПІЖ з часів, коли його головою був Р. Купчинський. Не забути нам його також, як славного Галактіона Чіпку, автора дотепних, тонких, малих фейлетонів. Якби зібрати ті всі фейлетони з **Діла**, то було б їх кілька томів! Після першої світової війни, в 1924-1939 роках, Купчинський був знаний як гуморист з повчальною метою у львівському **Ділі**. В 1940-1944 рр. працював у **»Краківських Вістях«**, а в 1952-1954 роках у **»Свободі«**. Появлялися також його статті в часописах, журналах і календарях, напр., у календарі »Просвіти« в Буенос-Айресі 1960

року читали ми його цікаву статтю »Військові пісні«.

З поезій Купчинський не жив ніколи, а як дістав було інколи від якоїсь газети чи календаря 5 злотих за свій вірш, то показував той гонорар усім, як дивогляд. Трохи краще було з його фейлетонами, бо в **»Ділі«** він мав за них місячну платню »аж« 120 злотих. Якби не Остап Луцький, колишній член »Молодої Музи«, що заанґажував Купчинського разом із В. Софроневим-Левицьким до редаґування **»Сільсько-Господарського Часопису«**, то письменник жив би в злиднях.

У Львові після І світової війни почалася нова сторінка життя і творчости Купчинського. Тут він написав драматичну поему **Великий День** 1921, поему **Пісня про Рідну Землю**, оспівав у творі **Перший Листопад** зрив народу до волі, створив цикл історичних романів **Заметіль** у трьох частинах: І. **Курилася доріженька** (1928), II. **Перед навалою** (1928), **Вилітали орли** (1930), повість **У зворах Бескиду** (1933), своєрідний епос боротьби українців за свою державу. В основу тих історичних повістей лягли буйні мрії, гарячі почування і палкі пориви стрільців-ідеалістів, що йшли в розріз із сумною дійсністю.

Поема про Рідну Землю починається зверненням до України, в якому помічаємо низку антитез і контрастів. Ось погляньмо:

Багата ти єси і бідна, Україно,
Мій краю дорогий, і раю, і руїно.
Благословенна ти, й проклята рівночасно,
Замаяна добром і вкрита лихом рясно.
Топтали твій загін наїзники недобрі. . .
Та ти, мов Фенікс той, все воскресала знову,
Стрясала попіл з риз, відзискувала мову,
Вмивалася дощем, поілася росою
І дивувала світ нетлінною красою,
Натхни мене тепер, додай снаги і хисту,
Щоб гідно описать твою красу пречисту.
Твої святі лани, пшеницею вагітні, і т.д.

Вірш **Перший Листопад** починається картиною, в якій таємничі тіні появляються на вулицях Львова в ніч з 31 жовтня на 1 листопада. Це українські вояки приготовляють переворот.

Ніби тінь, ніби хтось. . . попід мур. . .
Знову тінь. . . знову дві. . . Знову п'ять. . .
Крізь пожовклий дерев абажур
Тільки зорі далекі,
Тільки зорі таємно мигтять.

Визначився Купчинський також на полі гумористично-сатиричної новелі, як теж гумористично-сатиричних фейлетонів. Написав 2 томи поезій і 5 томів повістей. У літературній творчості Р. Купчинського улюбленим жанром була, крім пісні, також сатира. Сатири з серйозним ідейним підкладом мали на меті підбадьорити стрільців у тяжких хвилинах воєнних трудів, очистити стрілецьке життя від усякої домішки самолюбних цілей та особистих амбіцій. Дехто з критиків літератури думає, що хоч пісенно-гумористичний аспект творчости Купчинського приніс багато користи українській культурі, то все ж мав він ту неґативну сторінку, що закрив від нас обличчя Купчинського, як прозаїка й поета.

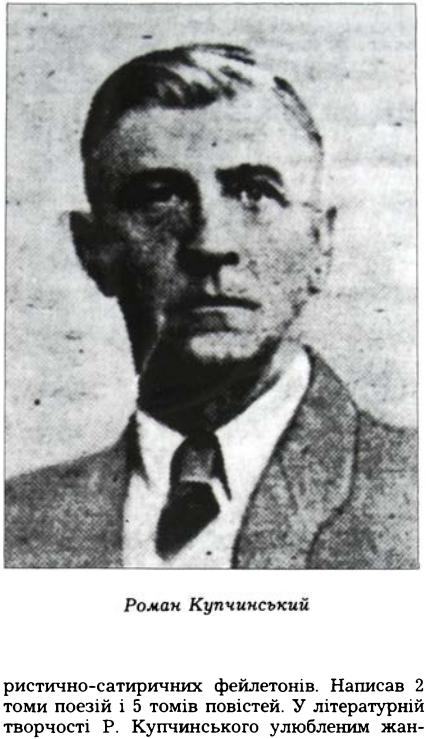

Роман Купчинський

Найкращі поезії Купчинського походять із тих часів, коли він працював у **»Митусі«**. Пізніші його поезії, написані між двома війнами, позбавлені вже тієї оригінальности, що її бачимо в його ранніх творах. З його поезій знані особливо такі **Ода до пісні, Вперед, Слота, Вітер** (всі три були перекладені чужою мовою), **Коляда, Ніби сниться. . ., Дума про Хведора Черника, Спека, Місто.**

В Америці писав Купчинський час до часу оповідання, нариси і спогади в періодичних виданнях США й Канади. В Нью-Йорку появився 1953 року **Наш Львів**, у Вінніпезі в 1964 р. вийшли його **Мисливські оповідання**, в Нью-Йорку в 1965 р. поема-ґротеска **Скоропад**.

Зацитую кілька строф із чудового вірша **Ніби сниться. . .**:

Ніби сниться: заквітчана площа,
Ріки прапорів, море голов,
І та пісня — з усіх найдорожча,
І те серце роздзвонене знов.
І нараз — все затихло, як камінь,
Тільки сонце на кожнім лиці,
Перед нами — не вправи вінками,
Але кріси, багнети. . . Стрільці!
Ніби сниться: Бескид, сніговії,
Темні звори, розбиті хати,
І розгублені в зворах надії
І хрести, і хрести, і хрести. . .

(Карпати, Бескид-1914)

Для Карпатського Лещетарського Клюбу створив Купчинський гимн:

Гей, у соняшні простори,
Гей, на волю хат тісних,
Через гори, через доли,
По килимах снігових.
На лещетах мов на крилах
Ловим кожну ясну мить,
Тільки кров нам грає в жилах,
Тільки вітер нам шумить.
Гей, покинь турботи в хаті
І до гурту приставай,
Перед нами в білій шаті
Розгорнувся рідний край.
На лещетах мов на крилах
Ловим кожну ясну мить,
Тільки кров нам грає в жилах,
Тільки вітер нам шумить.

У прегарній гумористичній поемі, своєрідній ідилії, **Скоропад**, маємо легку сатиру, погідні образи картини й життя, старо-українську гостинність, товариське життя на замку, в якого центрі є князь Скоропад. Романтично-ґротесковий характер того твору підкреслюють ілюстрації Ека, що прикрашують майже кожну сторінку тієї книжки. Ось заспів до тієї поеми, що вийшла у видавництві »Червона Калина« в Нью-Йорку:

Хто з Братства не знає околиць Комарна,
Де села чистенькі і добрі дороги,
Де дівчина кожна, як квіточка гарна,
А хлопець у хлопця, як явір розлогий!
Де знайде, хто вміє, ліси вікодавні,
Поляни таємні, печери понурі,
Останки окопів, могили преславні,
Розвалені башти, розкинені мури!
В такій то країні, на скелі високій,
Де вітер з орлами веде розговори,
Красується замок, грізний, бистроокий
І пильно сторожить і доли і гори.

У **Мисливських оповіданнях** дав нам Купчинський збірку, зложену з 10 оригінальних оповідань на тему полювання на тварин у різних частинах України й мисливського побуту. Виявив у них письменник великий літературний хист у творах мисливського характеру. Кожне оповідання в тій збірці має мисливський сюжет, довкруги якого розвиваються інші мотиви, любовні, товариські та інші. Автор їх був завзятим мисливцем і добре розумівся на мисливстві. Поруч багатства українського тваринного світу зображена в тій збірці краса природи. До збірки входять такі оповідання: **На степах, Чигун, Цап, Як з книжки, В бабине літо, Восьмеро на одного, Княжі лови** та ін.

Мушу ще згадати **Думу про Федора Черника**. Її початок виглядає так:

Чи то в горах Карпатах веснянії води
Кришать скелі, розбивають колоди?
Чи то буйнокрилі вітри степовії
Сніговії розкидають завії?
Ні, то Січові Стрільці,
Орли-сизокрильці
Гарматами орють, кулеметами сіють,
а шаблюками косять,
Не дають пощади
І для себе пощади не просять,
ворожії лави,
як сухії трави,
Розкидають-розносять. . .

А оце закінчення думи:

Сотника Хведора, Черника,
Січового характерника,
На горі високій,
Над Дніпром широким,
Чесно по-козацьки ховали.
З крісів, з кулеметів, з гармат
ясу віддавали,
Лицареві »Слава« гукали.
Буде тая слава
Стрілецька кривава
По всім світі від краю до краю лунати,
Прибитеє серце вгору піднімати,
Поки сонця світу,
Поки вод у ріках,
А у жилах крови — Амінь.

Р. Купчинський створив кількадесят стрілецьких пісень, патріотичних і любовних та здебільшого сам компонував до них мелодію. Тільки в 14 випадках підклав він музику до чужих текстів. Згадаю тільки найбільш відомі: Гей, зелені наші рідні бори, Заквітчали дівчатонька стрілецьку могилу (похоронна пісня на смерть підхорунжого Мальованого, вбитого на Лисоні в 1916 р.), Засумуй, трембіто, та по всьому світі (постала в 1920 р. після розгрому нашої армії), За рідний край, за нарід свій (хорова пісня, слова Р. Купчинського, музика М. Гайворонського), Пиймо друзі, Накрила нічка (пісня на вічну пам'ять поручника Осипа Яримовича, що впав у бою під Бережанами в 1917 р.), Як стрільці йшли з України (постала в 1919 р. в Чернівцях, куди прибули Усусуси з Придніпрянщини), Мав я раз дівчиноньку чепурненьку, Як з Бережан до кадри, Марширують добровольці, Ой, та зажурились стрільці січовії (постала влітку 1919 року в Кам'янці Подільському після переходу Збруча Українською Галицькою Армією), Зажурились галичанки (постала в у 1918 р. з виїздом стрільців на Придніпрянщину), Ой там при долині (пісня на смерть стрільця Луцика в 1915 р.), Готуй мені зброю (пісня з 1917 року в час вимаршу УСС на фронт під Бережанами), Ой чого ж ти зажурився?, Човен хитається серед води, Гей там у Вільцівці, Не сміє бути нас страху, Вдаряй мечем, Ми йдемо в бій, ...и по таборах і тюрмах, Їхав стрілець на війноньку (слова Р. Купчинського, музика М. Гайворонського), Боже великий, Творче всесвіту, Чи знаєш ти? (склав автор спеціяльно на Пластовий З'їзд у Реґенсбурзі в 1948 році, на якому Українські Січові Стрільці передавали свої традиції українським пластунам).

Стрілецька пісня закріпила в українському народі стрілецьку славу. Це була та пісня, про яку стрілецький поет і композитор Роман Купчинський написав такі величні слова:

Пісне! Велична, рідна Пісне!
В Тобі є все: І древня наша слава,
Володимира хист, і мудрість Ярослава,
І наших прабатьків ворогування злісне,
І Богдана розвага, і Богуна відвага,
І Дорошенка ум, і хитрощі Мазепи,
І гомін гір, і блиск зір,
І шум лісів, і розговори степу,
І матірня любов, і чар палкий кохання.
За свободою жаль, і мрії про свободу,
І весь наш біль, всі наші сповідання.
Ти, дзеркало душі Країни та народу!

До оцеї то **Оди до пісні**, з якої тут подаю тільки першу строфу, склав музику для хору Василь Безкоровайний.

Деякі люди думають, що пісенна творчість Купчинського принесла багато шкоди нашій літературі, бо не дала розвинутися епічній творчості письменника. Ми не погоджуємося з тим і думаємо, що епічна творчість Купчинського не могла б притьмити його великих заслуг, які він має в нас як творець стрілецької пісні. Був останнім стрільцем-романтиком, який внаслідок невідрадних обставин не мав можливости дати велику епопею УСС і наших визвольних змагань.

Сатирична поема **Скоропад** була написана ще в 1919-1922 роках і мала бути ілюстрована мистцем Іваном Іванцем. Одначе, була загублена й опісля відтворена автором у 40 роках у Німеччині. Але й тоді не судилося їй побачити світ, бо знищила її бомба, і поет мусив ще раз її відтворювати в Америці. Купчинський здобув собі велику популярність не тільки своїми піснями, але й фейлетонами, а рубрика »Відгуки дня« в **»Ділі«**, де вони появлялися, була найбільше читаною рубрикою. Були вони завжди дуже актуальні, мали характер прозової лірики, оповідальний тон, погідний гумор і легку сатиру. Не було в них ніколи злоби й менторської пози ані комерційної реклями для будь-кого й будь-чого. Автор їх оминав усяку попаґанду й моральні повчання.

В ранніх віршах Купчинського нерідко виступає антропоморфізм: хмари в його творах розмовляють з собою, дерева зітхають, вітер цілується з землею.

Хоч минуло вже півстоліття, як створив Купчинський свої чудові пісні, вони далі живуть в устах народу. Співають їх залюбки навіть ті з молодого покоління, які не читають ні української преси, ні української книжки. Таємниця цієї популярности стрілецьких пісень криється в тому, що створені під жанр української народної пісні, значить, тієї основи кожної літератури взагалі, а української зокрема. Купчинський діждався нагороди вже за життя більшої від грошей, орденів і відзначень: його пісенну творчість український народ усім серцем полюбив і взяв її за свою. А це хіба найбільша нагорода, яку доля може дати письменникові!

В. ҐОЦЬКИЙ

ТАК ВОНО ПОЧАЛОСЬ...

Це не перша війна. Бачив я їх зблизька вже три за свого життя. Перша світова війна у 1914 р. захопила мене дитиною в Карпатах, де саме зупинився фронт на час цілої зими. Другий раз, коли через моє село проліг фронт українсько-польський восени 1918 року. А третій раз у 1939 р. коли Польща корчилась у залізному п'ястуку німецького молоха. Тоді вже фронту не було, але сидіти замкненому в тюремних мурах під німецькими бомбами, потім маршируватн в невідоме, знову під німецьким обстрілом та бути зданим на ласку й неласку окупанта, що саме в нас бачив своїх найлютіших ворогів та спричинників його погрому — було може й прикріше, чим перебування безпосередньо у прифронтовій чи фронтовій полосі.

Отже набутий досвід з минулого був причиною, що вибух війни між двома »союзниками« — червоним комунізмом та брунатним нацизмом сприйняв я, якщо не спокійно, то принайменше з певним зацікавленням. Як довго большевики втримаються? Що ми застанемо на Україні звільненій від большевиків? Які можливості будемо мати у т. зв. »Новій Европі«? Бо про самостійність у повному того слова значенні й мріяти не приходилось, знаючи політику нового окупанта. Та перша думка, коли лише я собі з'ясував, що це вже справді б'ють гармати, була про справи чисто особисті. Отож поспішно одягаюсь, буджу свою тітку, у якої я жив на квартирі в Перемишлі на Засянні (по німецькій стороні), вкидаю до наплечника найважливіші речі та йду до пивниці. Потім буджу сусідів. А стан такий — наразі ревуть німецькі гармати всякого калібру. Большевики не відповідають зовсім, лише десь там біля моста строчив кулемет та забахкали поодинокі рушничні постріли з обох сторін. З досвіду я знав, що противник почне відповідати, аж коли німці перестануть обстріл. Тому наразі спокійно можемо пакувати манатки, щоби бути готовими зійти до пивниці, коли большевики почнуть відповідати бомбами чи гарматніми стрільнами. Наша ж камениця широким боком звернена до Сяну, буде напевно під обстрілом, тим більше, що саме біля нашої камениці, за огородним муром, приховався німецький кулемет, а з сусідньої вулички бахкала протитанкова гарматка.

В нашій пивниці йдуть теж приготування. Сторож, п. Кубрак мішком з піском та матерацами забезпечує вікна до пивниці від сторони можливого обстрілу. Мешканці відкривають свої пивнички та приміщують там свої речі. На коридорчику з'являються нафтові лямпочки та дещо з меблів, — як крісла, столики та кухонний посуд. Мешканці підвалу, Плетенецькі, віддають до загального вжитку свою кухонку, щоб матері мали де пригріти дітям молоко чи кашку. У нас малих дітей небагато й вони зберігають спокій. Всіх нас, мешканців камениці при вул. Йосифа 16, зібрались около 26 осіб, — на щастя, самі українці.

Тому, що покищо в нас спокійно, виходимо з дир. Татухом на розвідку. Здовж понад Сяном покопані шанці, в яких позалягали німецькі вояки. Десь із-за Липовиці, з Уйкович чи може з Дуньковицького форту б'ють тяжкі гармати. Із самої Липовиці та з Винної гори безперервно стріляє польова артилерія, а тут то там бахкають протипанцирні гарматки. Вони часто міняють свої становища, тому годі навіть подати приблизну їх скількість. Виглядає, що їх дуже багато, здається, що майже кожна вуличка, що пролягає до Сяну має свою гарматку. Біля залізничного моста, що залишився незнищений ще з 1939 року, густо торохкотять кулемети. Відходити далі від хати небезпечно, бо всюди свищуть кулі.

Вертаюсь до нашої кухні на партері, де саме тітка готує каву. П'ючи зауважую нагло дивну тищу. Год. 5.30 вранці німці закінчили свій обстріл. Цікаво, чи большевики тепер зареаґують, чи може вже накивали п'ятами. Рушнична стрільба продовжується. Отже большевики не втекли. Тепер треба чекати їхньої артилерійської відповіді.

Після гарматньої підготовки звичайно наступає піхота. Але не чути, щоб німці наступали. Що це може бути? Припускаю, що німці напевно десь в іншому місці йдуть вперед.

Поспішно допиваємо каву та із своїми тоболками, а навіть матерацами, сходимо до пивниці. Ганя (тітчина куховарка) стелить у нашій пивничці на вугіллі матераци. Я розміщую у кутку валізки та коші з їдою, а тітка

тим часом на коридорчику завішує іконку Матері Божої Неустаючої Помочі та засвічує під нею лямпадку.

Через пів години завили їхні стрільна. Зразу большевики почали кудись дальше, на Липовицю артилерійну стрільбу. Тепер німчиська залишають у своїх шанцях по одному воякові при кулеметах, а самі сходять до житлових будинків. Одні лягають спати, інші голяться та миються, ще інші снідають. У нашій пивниці та на подвір'ї розташувалися вісім молодих хлопців з якоїсь німецької гірської дивізії.

Десь біля год. 6.00 вранці, большевики теж припинили свій обстріл.

Ми домовились з Мільком Федоровичем, грачем із »Сяну«, що користаючи з передишки перед черговим обстрілом большевиків, побіжимо розглянутись, що діється на Засяннi. Виходимо ніби до пекарні по хліб. Наші перші кроки були до церкви оо. Василіян. Там уже повно втікачів у прицерковній залі, із дільниць, які були під обстрілом. Люди настрашені, є між ними теж легко ранені. Забігаю до приміщення Комітету. Все спокійно. Будинок цілий, двері замкнені. На подвір'ї зустрічаю сторожиху, яка з іншими сусідами просиділа обстріл у пивниці. Боїться тут залишатись, бо ляхи дуже гороїжаться. Раджу їй забрати дещо з харчів та особисті речі, і непомітно перебігти до прицерковної залі.

Доходимо обидва до площі біля зірваного мосту. Тут пройти важко, бо площа та ціла вулиця Ярославська (3 Мая) під обстрілом большевицьких кулеметів та снайперів, що засіли на дахах кол. староства та Народного Дому. Незважаючи на обстріл, люди з горіючої частини Бушківської вулиці з клунками, цілими гуртами перебігають площу, до церкви чи до костьола Салезіян. Деякі для певності вивішують білі хустини. А німецького вояка ні на лік не знайдеш. Як під землю провалились. Немає теж крикливого Ґестапо, ані жандармерії. Навіть нашої поліції ніде не видно.

Знову починають гриміти німецькі батереї. Користаємо з моменту, що площею на захід переходить великий гурт утікачів, несучи зі собою ранених, проскакуємо поміж них у противному напрямку. Минаємо вул. Кляшторну та підходимо до залізничного мосту. Тут стрілянина не вгаває ні на хвилину. Але ніякого руху військ не помітно. При Городовій вул. біля насипу залізничного шляху будка. Біля будки військова варта, і гінці бігають. Здогадуємось, що тут штаб відтинка, або хоч оборони мосту. За мостом видно пожежу, якої ніхто не гасить, лиш далі звідтам втікають люди. Йти далі не можна, тому залишаємось трохи біля мосту.

З Ярославського шляху виїздить вояк на ровері. На повному бігу робить закрут на Городову, бо большевики січуть із кулеметів аж іскри сипляться. Вояк вбігає до будки й за кілька хвилин виходить, поправляє шолом і вже знову їде звідки приїхав. Для глядачів, це — справжні перегони із смертю. По певному часі з Ярославського шляху чути гуркіт та скрегіт. Здогадуємося, що це сунуть німецькі танки. Большевики не чекають аж німці скінчать свій обстріл, починають полювати на танка протипанцерною гарматкою. Та танк (легкий) таки вискакує непошкоджений, повертає на Городову, а там під муром монастиря Кармелітанок йому зовсім безпечно. Танк під'їздить до залізничного мосту й саме під мостом зупиняється. Вилазить лейтенант і санітар. Лейтенант заходить до будки, а санітет закурює цигарку та розмовляє із шофером. А з моста весь час бігають гінці до будки та назад. Значить це таки якийсь командний пост.

Й знову большевики повели шалений обстріл Ярославського шосе. За хвилину все з'ясовується. Із-за закруту вискакує на Городову ціла чота німецьких наколесників. Їхали згори гусаком по тротуарі приховуючись попід дерево. З будки виходить лейтенант, каже воякам кілька хвилин перепочити, бо точно о год. 8.00 почнеться наступ. Німці розсідаються під муром, закурюють. Підофіцери ходять поміж ними та дають якісь вказівки. Нас ніхто не займає. Бачимо, що двох вояків вийняли молитовнички та моляться. Що ті вояки переживали в той момент відпочинку перед боєм?

Врешті команда й вони вже гусаком входять хвірткою, що біля будки, на город, який пролягає до моста. Йдуть спокійно, зосереджено, немов на вправи. З будки виходить молодий ще полковник, потискає руку високому бльондинові лейтенантові, дивиться деякий час услід за вояками й знову заходить до будки.

Та ось заграли сильніше кулемети. Дзвенять кулі по мості. Чути гострі слова команди. Тарахкотять і большевицькі ручні кулемети. В'їдливо стукотить кулемет десь з млина Френкеля. Почався наступ на міст, бо німецькі постріли віддаляються, та видко, що нелегко це йде. Бо ось одинцем, а то і в товаристві починають сходити на дорогу перші поранені. Легше поранені сідають під муром. Тут звідкись з'явились уже санітарі. Перша перев'язка, ковток води чи руму. Але ось ведуть молодого хлопця з пострілом під оком та

в ногу. Його друзі несуть рушницю і шолом. Санітар лише дав йому укол, раненого посадили на танк, і вже закурилась на ними дорога.

Від легко ранених, яким приносимо відро води, довідуємось, що большевицький обстріл дуже сильний і цільний. Лейтенант добився поза половину моста, але мусив там залягти, щоб почекати аж підійде підсилення. Там вже є кілька вбитих. Від раненого підофіцера довідуємось, що міст мусить бути захоплений за всяку ціну, бо большевики його вночі ще підмінували. Йде про те, щоб не дозволити большевикам підірвати моста.

Тепер весь артилерійський обстріл спрямований на будинок електривні і млин Френкля, де засіла сильна група большевиків. Вогонь німецьких батерей примусив большевиків дещо припинити обстріл моста. Німецька піхота використовує цей момент, добігає до кінця, зіскакує на берег та починає окопуватись. Сапери квапливо розміновують міст. Та большевики знову строчать густо з кулеметів. Пройти неможливо ні сюди ні туди. Полковник кількакратно намагається провести телефонічну сполуку із піхотою, але без успіху. Впали знову кілька німців, а з десяток поранені. Між ними й лейтенант, поранений двічі в руку та плече. Але приходить сам. Здає звіт полковникові.

Вертається танк. Забирає лейтенанта та важко пораненого вояка й мчить десь вгору, а за ним летять большевицькі постріли. Від пострілів загорілись багато домів у місті й в околиці торговиці та електрівні. Тепер там шаліє вогняне море. Але з нього весь час сипляться постріли на міст. Німецький наступ на міст припинено. Вояки, які брали в ньому участь, залишаються однак при мості. Большевицька артилерія мовчить. Вертаємо до нашої кам'яниці. Виглядає мені, що німці мають очевидну перевагу над большевиками. У воєнній техніці, у воєнному досвіді, в дисципліні, в організації. Але саме цей дрібний фраґмент захоплення мосту виявив, що большевики після першого несподіваного нападу вже отямились. А коли почали оборонятись, то не так легко здають свої становища.

Друге, що насувалось мені на думку, це факт, що німці наступали твердо, але якось нерішуче. Що це мало б означати? Воєнний підступ, чи таки німецький вояк та командування не має тієї певности у свою перемогу, як це було досі? І дальше, чому німці не почали наступу ще досвіта, зразу після першої хвилі гарматнього вогню, коли большевики були в паніці? Тоді ж міст можна було взяти без одного стрілу!

Одним словом, якась нерозбериха. Довго ми над тим міркували з дир. Татухом та відповіді не знайшли.

А в нашій пивниці положення таки невеселе. Люди неприготовані до воєнних дій, не мають ніяких запасів харчів. Ні хліба, ні молока, ні каші ні м'яса. Ділимось наразі тим, що маємо, але що буде завтра? Кубрак розвідав вже десь, що в казармах 38 полку побито багато коров. Що люди беруть м'ясо, скільки хто хоче й може. Але як там добратись під обстрілом? Плетенецький з дир. Татухом рішають негайно після чергового большевицького обстрілу туди піти. Служниця Ґрехів з нашою Ганею мають проскочити до пекарні по хліб для всіх. Я ж рішаюсь піти до приміщення комітету та забрати кілька буханок хліба, які там залишились. Тим разом большевицький гарматній вогонь клався вже не по горах, а таки по місті. Лягав він якимись хвилями. Починав з Бушковицької, довший час періщив десь по казармах, а тоді перебігав здовж попід Липовицю аж до Острівського бровару.

Коли я по обстрілі побіг до Комітету, застав зовнішні двері на замках, а за те, всі внутрішні двері були розбиті. Навіть двері шаф порозскакувались, а всі документи вітром розсипало по кімнаті. Маґазин був непошкоджений. Отже я закликав Олю Радилецьку, що жила по сусідству. Казав їй забрати писальну машинку, дві буханки хліба та одне сало, бо знав, що у них з харчами дуже скупо. Три буханки хліба та один бекон взяв для нашої камениці, а теж другу друкарку та трохи паперу. Решта муки, беконів та крупи відніс до ОО. Василіян, бо хоч там тепер діяла кухня, яка користувалась приписами з маґістрату, але було там теж багато людей, неохоплених допомогою маґістрату. Та показалось, що церкви теж не пощадило. Один єдиний постріл вибух саме на віконній рамі великої залі, під церквою. Під тим вікном розмовляв саме о. Качмарський чи Керничний з групою втікачів. Від гарматнього пострілу згинув на місці, а десять осіб були поранені. Один з наших поліцистів, Савка навіть важко. При тому я дізнався, що наша поліція дістала наказ евакуюватись із свого приміщення й тимчасово сидить теж у прицерковній залі. Маґістрат навіть частинно вже покинув місто. Поліція має відійти з міста разом із рештою жандармерії та Ґестапом десь у напрямі на Порохник. Хоч з буханками хліба та з беконом на плечах, але з невеселими думками, вертався я до своїх.

У себе застаю спокій. Тітка після обстрілу

Наступ німців в околиці Перемишля

вийшла до свого помешкання, почала готувти обід. До наших вояків прийшов на інспекцію якийсь молодий лейтенантик, дрібний, кучерявий із синіми очима. Вояки з ним дуже дружно розмовляли та жартували. Мені прийшла думка запросити його до нас на каву. Він радо погодився, але заявив, що йому незручно буде пити самому, коли його вояки будуть без кави. Прийшлось запросити цілу групу вільну від служби. Пригріли вони собі консерви, ще й нас почастували. Але по каві лейтенант сказав нам, що він увечорі зі своїми вояками відходить на інший відтинок фронту. Він сказав нам тоді, що німецька армія під Радимном перейшла Сян і прямує до Львова, а також під Сяноком німці пішли вперед.

Розмова велася серед жартів, немовби це було десь глибоко у запіллі, а не на фронтовій лінії. За деякий час лейтенантик глянув на годинник, встав і попросив мене повести його на горішній поверх, бо він хоче глянути, що діється у місті. Німці саме почали свій гарматний обстріл. Ми вийшли аж на другий поверх до помешкання дир. Татуха. Німець не дозволив мені зближатись до вікна, казав станути збоку, а сам далековидом почав оглядати поле обстрілу. Місто було видно мов на долоні, принаймні його центральну частину. Німець питав мене про деякі об'єкти в місті, а потім дав далековид, щоб і я приглянувся добре, чи це гармата, чи щось інше між деревами на Замковій горі. Свіжо насипана глина й рух людей вказували, що там справді мусить бути гармата. Німець записав. Я тим часом дивився, як німці саме зістрілили вежу з ґарнізонного костьола, де примістився був важкий кулемет, а далі я зауважив рух на Татарській горі, між фортами.

Ми зійшли на діл до помешкання. Офіцер дав наказ перенести із сусідньої хати телефон та примістити його саме там на другому поверсі. Він теж запропонував мені піти з ним подивитись, чи німецькі гармаші справно б'ють з гармат. Коли телефон затягнено, лейтенант примістився лежачи на бальконі під прикриттям квітів та почав давати команду до своєї батереї. Гармата на Замку за першим пострілом була розбита. Але друга на Татарській горі, недалеко Трьох Хрестів, щойно була знищена за п'ятим пострілом. Розбіглись поранені коні. Коли тільки втихла канонада, я поволі почав вицофуватись з безпечніше місце, офіцер прикликав мене на балькон та показав на Сян. А там вбрід, то на гумових човнах і на понтонах, як далеко сягне око, зеленіли німецькі мундури. Мимоволі я здивувався, звідкіль їх стільки набралось, найменше кілька сотень.

Вояки переправлялись майже без обстрілу. Лише на залізничому мості, як вранці була густа перестрілка. За хвилину німці вихопи-

лись на берег і тоді густо стріляючи погнались у місто. Ніяких втрат не було видно. Та під тартаком Ґредля так легко не пішло. Там був один большевицький бункер над самим Сяном, а в глибині, між Замком і Крем'янцем другий. Три рази німці зривались до наступу й тричі мусіли відступити з втратами. Щойно висланий з зв'язкою ґранат вояк під час шаленого обстрілу німців підповз до віконця бункера і вкинув в'язку до середини. Гук, дим і тиша. Щойно тоді німці обережно почали продовжувати свій наступ на місто від сторони Замку.

Коли німці увійшли до міста, на Набережну вибігли люди. Поляки й українці, радісно себе вітали як найкращі приятелі. Збирались ґуртами, розмовляли та плянували коли то буде можна й собі піти до міста.

Була саме 2.00 година по полудні, сонце пригрівало мов у літі. На всіх обличчях була радість. Одні раділи поразкою большевиків, інші що позбувались безпосередньої небезпеки гарматнього та кулеметного обстрілу. Тим часом на залізничному мості кипіла гарячкова праця. Військо поміж рейки мостило дошки і там туди проїздять автомашини, гарматки, а навіть легкі танкетки. В той же час у місті постріли віддалюються, але не вмовкають.

Так було до год. 4.00. А потім несподівано мостом починають вертатись німецькі вояки ґрупами, ідуть теж вози і танкетки. Врешті переходить із горіючого міста ґрупа людей із клунками. Це німці евакуювали мешканців житлової дільниці біля мосту, що загорілась.

Чому німці залишають здобуте місто? Оце питання важким маривом, повним всяких здогадів, свердлує безупинно мозок. Щоб знайти як не відповідь на це питання, то хоч свого роду розраду, біжу на станицю нашої поліції. На станиці пустка. Урядує сам комендант, Яків Чорній.

Каже, що ніякої тривоги наразі немає, бо поліція залишається на місці, а навіть дістали наказ вислати до зайнятої частини десять людей для порядкування, бо там почались ґрабунки. Він мені розказує, що границя покищо закрита й так буде ще декілька днів, аж поки фронт не просунеться далі. В тому моменті задзвонив телефон. Коменданта викликають до монастиря Кармелітанок, де тимчасово приміщено евакуйованих. Чорній здогадується, що справа у перевірці людей, а що він сам немісцевий, просить мене піти з ним туди. Якийсь фельдфебель німецької жандармерії поділив вже людей за національностями. Найбільше жидів, бо ж торговиця це властиво жидівська дільниця, але є кількадесять поляків та кільканадцять українців. Нам казав перевірити, чи справді українці, чи нема між ними жидів, або большевицьких комісарів. Коли ми закінчили перевірку, то жидів зразу погнали мостом назад до міста. Поляків хвилево залишили в монастирі, хіба, що хто мав сім'ю, яка забрала його до себе. А всіх українців ми перебрали під опіку Українського Комітету та відвели до ґуртожитку. оо. Василіян. Нікого знайомого ми серед них не зустріли. Для мене все це були люди або зовсім невідомі, або відомі лише з прізвищ.

А тим часом мостом весь час вертаються німецькі мотоциклі, гарматки та автомашини. До міста лише часом промчить якийсь гонець. Вертаються перед смерком і наші поліцаї. Кажуть, що в місті вже спокій, що всюди німецькі застави й німці далі не йдуть. Поволі западає тривожна ніч. Її засвічують спалахи загорілих будівель у місті.

Дир. Татух, Мілько Федорович, Кубрак та я — ділимось враженнями й інформаціями й снуємо пляни. Стверджуємо, що досі не бачили німецьких літаків. А знаємо, що у Франції чи хоч би у вересневій кампанії проти Польщі, саме літаки були в першу чергу головним молотом наступу. Армія лише займала терен та прочищувала його, і то теж у співдії з летунством. То ж чому їх зараз тут зовсім не видно? Коли я був на станиці поліції, я чув по радіо воєнний комунікат у якому говорилося, що німецька армія на цілому фронті пішла вперед без великого спротиву. Було сказано, що офензива розвивається пляномірно, і що німецькі вдарні частини просуваються швидко вперед. На жаль цивільному населенню не вільно було мати радіоприймачів, то ж нічого докладнішого ми не знали.

З уваги на поважний вік моєї тітки, рішаємо спати в себе в помешканні, хоч не ліквідуємо затишного притулку в пивниці. Під час вечірнього проходу, я зауважив однак, що хоч наші знайомі німці зникли, то одначе лінія вздовж Сяну далі існує. Дуже вона проріджена тепер, кулеметні гнізда із залогою по трьох вояків розкинені у віддалі яких 100 до 200 метрів одне від одного. Значить несподіванка можлива коли лінія Сяну обсаджена, хоча німецькі застави стоять глибоко в місті по другому боці Сяну.

Нікому своїх думок не зраджую, щоб не псувати настрою і спокійно лягаю до ліжка. Та не встиг я й очей закрити, коли почалось. Відразу орієнтуюсь, що це стріляють большевики з тяжких гармат. Гатять по Засянні. Негайно сходимо до пивниці, а в голові сверд-

лить думка: а що коли після артилерійської підготовки большевики підуть у наступ? Хто їх спинить, коли німецької залоги, мов кіт наплакав? Що нам робити тоді? Хоч я вирішив таки хоч трохи проспатись і вмостився на вугіллі, то сон якось мене не брав. Коли ж по якійсь годині большевицького обстрілу запанувала тиша, а потім почали відповідати німці, ми повиходили надвір то зорієнтувалися, що німці стріляють кудись на Селиська чи навіть на Германовичі. Значить безпосередньої загрози з боку большевиків нема. Постояли, погомоніли і таки пішли спати. Було ясно, що большевики не втекли в паніці, як ми сподівались. Та загадка ще загострилась, коли ми дізнались наступного ранку, що німці відступили зовсім з міста на досвітку, залишаючи за собою лише мостовий причілок. Що це за манебр? Не мають війська для забезпечення цілого міста? Чи сподіваються большевицького протинаступу, щоб тут їх на Засянні погромити? Що тоді буде з нами?

Не спиться й не сидиться. Рішаємо з Мілясом піти провірити положення. Спочатку оглядаємо побоєвище біля залізничного мосту. При паркані спортової площі »Чуваю« виросли вісім могилок, без хрестів, лише шоломи вказують кого тут похоронено. Під трибуною »Чуваю« бачимо протитанкову замасковану гарматку під сходами, а в ґардеробі кілька вояків п'ють каву. Нас не займають. Йдемо Бушківською дорогою. Направо, між дорогою і Сяном, майже зовсім вигоріла частина Засяння. Там були самі дерев'яні домики. Тепер лиш димарі та згарища. На ліво, ген під Винною Горою, щось ще догоряє. Але це не на терені казарм. Не можемо вгадати, що це може бути. Лікарня ціла, лиш вікна повилітали.

Тихо й спокійно, немовби це не війна, а тихий ранок, коли ще й люди не дуже починають вештатись. Тому, що така тиша довкола, ніхто нас не займає, а вояків тепер вже зовсім не видно, рішаємо дібратись до Бушковичок, де хочемо роздобути трохи молока, а може й якусь хлібину чи масла, яєць. Перед нами зовсім відкритий від сторони большевиків відтинок дороги. Бачимо німецьку заставу при кулеметі. Питають куди йдемо й не задержують.

Тепер ми побачили, що німці зовсім не покинули Перемишля. Лише з самого міста відійшли на догідніші позиції, на горбах. Усі горби, всі яри аж кишать військом. Зараз за плечима Бушківської цегельні розмістилась важка батарея. Вояки нас не займають.

Та коли ми з банками молока й торбиною з яйцями пустились назад, то перша зустрічна застава порадила нам не йти понад Сян назад, але поміж горами пробиратись через Винну Гору до міста. Правда, був це простіший шлях, може й безпечніший для нас, але не дуже певний для нашої здобичі, на яку німці були теж ласі. Тому по короткій нараді ми рішили піти у вказаному нам напрямі, але зараз же за горбом повернули таки на шлях, де нема війська. Та тим разом нам не пішло так легко. Нас зауважив якийсь дуже службовий офіцер. Нас затримали. Довго розпитував хто, що, куди. Не дуже вірив. Кричав, що ми добре можемо бути ворожими шпигунами. Кричав на своїх, що нам позволяють вештатись між гарматніми гніздами. Врешті, нас відпустили. Так ми знову щасливо опинились на гостинці. Саме німці розпочали свій черговий гарматній обстріл.

(Далі буде)

Пор. Євген ШИПАЙЛО

»ВІД'ЇЖДЖАЄМО В ДАЛЕКУ ДОРОГУ«

Заскрипіли сухо гамульці і паротяг, відсапнувши ще кілька разів, зупинився. Майже рівночасно відчинилися двері вагонів і гомін дзвінких юних голосів наповнив дрімливу вечірню тишу великої залі.

З невеликим дерев'яним куферком у руці, як личить рекрутові, пригнувшись трохи наперед під тягарем наплечника, виходжу на площу перед станційним будинком города князя Льва. Очима шукаю »дев'ятки« і за хвилину втискаюсь у порожній куток на плятформі. Їдемо.

Гамір і шум міста не в силі сполошити моїх думок, що самовільно повертаються на сотню кілометрів назад, де кілька годин тому сльози матері й сестри пращали молодого новобранця.

»Пиши... не забудь... повертайся здоровий...« шепотіли, мов молитву, їх уста; »іди

сину, йди — бо треба!« — гомоніли глухо батькові слова. І здається мені, що більш нічого не залишилось в пам'яті, все зникло, і тільки рідні голоси бренять весь час у вухах і батьки стоять перед очима... Висідаю з трамваю і поволі прямую до своєї хати. Останні проміння сонця золотять вершки будинків, на добраніч. Сьогодні залишились ще тільки кілька годин для мене самого, завтра покидаємо Львів.

В кімнаті переглядаю ще раз деякі речі, перепаковую наплечник, ховаю ще кілька листів і знімок у кишеню. На спомин. Ще останнім поглядом обхоплюю знайомі стіни, прощаюсь востаннє з ними і виходжу з речами. Сьогодні ночуватиму в казармі, бо завтра досвіта треба бути вже на ногах.

Шум голосів, переплетений гучнішими окликами, править за дороговказ. Перед будинком і всередині його стоять гуртами молоді хлопці, весело розмовляючи, жартуючи. Голошуся в канцелярії, приміщую свої речі на поверховому ліжку і, віднайшовши знайомих товаришів, сходжу разом з ними вниз, на вечерю. Гостять нас доброю зупою в військових їдунках, і хлібом — наче при війську. Тоді ще не прочуваю, що та військова їдунка і кусень хліба, стануть для мене через цілих чотири роки чимось щоденним, малою часткою вояцького буття: в казармі, на фронті і в полоні. У веселій розмові сходить швидко час і щойно свисток дижурного нагадує, що вже пізно.

Неділя, 17 липня год. 5.00 рано. В будинку рух, гамір і метушня — мов у вулику. Хто докінчує ранню туалету, хто допиває нашвидку чашку кави, закусуючи хлібом, ще »з дому«, дехто вже готовий і причепурений, нетерпляче очікує перед будинком, коли вже рушатимемо, або в колі знайомих скорочує час розмовою про те, що було і що буде. Поволі вуличка перед будинком наповнюється щораз більше гамірною юрбою. Тут помічаєте і старших »ветеранів«, які вже тримали зброю в руках і носили вояцький однострій — і молодиків, які ще не зовсім перестали бути дітьми; тут представники родючого Поділля і пахучої травами й чатинням Гуцульщини, тут і прості селянські хлопці, і сини міст та містечок, інтеліґенти, колишні учні чи студенти. Але всі вони мають одне спільне: всі вони добровольці, всі вони добровільно покинули рідну хату, щоб навчитися воєнного діла і стати в ряди борців за свободу свого народу. І це велике бажання єднає їх усіх, цю різнобарвну масу в один великий гурт, одне тіло.

Гаряче літнє сонце піднімається щораз вище на темній синяві неба і немов нагадує, що вже час до відходу. Лунають команди, швидко зникають метушня і гамір, залишаються тільки стрункі лави. Сотня за сотнею відходять у напрямі Пелчинської вулиці на спільне польове Богослуження.

Невеликий польовий вівтар замаєний зеленню і синьо-жовтими прапорами, напроти мовчазні ряди добровольців. М'яким серпанком піднімається дим кадила. Лунає команда »струнко«. Тихо падають слова святого Євангелія, щиро і з запалом вітає виструнчені лави польовий духовник. Розлягається маршова пісня; під її звуки рушають сотні вулицями міста в напрямі театру. Одна по одній, рівним кроком, з піснею на устах... »Хлопці, підемо«, »Гей у лузі«, »Маршерують добровольці« — зливаються в одну могутню мелодію, відбиваються від темних мурів міста і лунають ген далеко, далеко...

На площі театру вітають нас окликами і квітами маси святково вбраного народу. Прийшли, щоб з гордістю повітати і попращати рідних синів і братів. Вже давно не бачив Львів такого здвигу, не відчув такого піднесення, не чув таких слів і пісень. Аж діждався сьогодні, 17 липня 1943 року.

Останні хвилини — чи повернемося знову? Кого з нас оплакуватимуть матері й сестри? Куди закине ще нас незнана доля? Ніхто цього не знає і ніхто не старається про це думати, хіба десь в закутині мозку ворушаться такі думки. Бо ж ми всі готові пожертвувати своє молоде життя для великої Ідеї!

На стінах вагонів появляються емблеми, карикатури й гасла, лунають пісні, чуються слова прощання; часом стримуване ридання вріжеться дисонансом у вуха. Солодкі й до болю тяжкі ці останні хвилини, як швидко минають вони...Закрутились колеса, поїзд рушив, залишаючи за собою наших близьких і рідних. Ще видно їх, ось вони вже зникли, розпливлися, пропали. Їдемо в чужину, в далеке невідоме, — але тільки частина нашого »я«, бо друга частина залишилась там, далеко, на Рідній Землі...

Борис ВІТОШИНСЬКИЙ

МІЖ СЦІЛЛЕЮ І ХАРИБДОЮ

»На другому етапі« — так назвав свої спогади Володимир Ґоцький. Спогади появилися в минулому році накладом автора й Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії. Книжка має 206 сторінок та численні фотографії з життя у полоні воїнів »Української Дивізії«. Знімки показують полонених, які довгі роки провели за дротами при щоденній праці, й не тільки обов'язковій але й для організації власного життя. Вона часто викликувала подив чужинців (британців та інших), які з різних мотивів ці табори оглядали.

Спогади Ґоцького інші від тих, що появлялися останніми роками у яких автори у великій мірі присвячують свою увагу найважливішій проблемі нашого національного життя: визвольній боротьбі України за державність. Треба це відмітити бо мемуаристика ще й далі в нас скромна. Спогади Ґоцького мають дещо інший характер, правдоподібно трудніший до описування.

В загальному автор стояв перед трудністю описувати життя в неволі в якій очевидно часто не було примітивних умов до писання. Як згадувати у деталях події що мали місце багато років тому? Автор пояснює це читачеві. Ще бувши в таборах в Італії, відомому Ріміні, він постійно робив собі записки і на цій підставі мав змогу написати цілу книгу. Слушні примітки до цих спогадів робить Головна Управа ОбВУ, в яких між іншим каже:

»Спогади цікаві і кольоритні різними подіями, персонажами, широким описом і віддзеркаленням щоденного і загального життя дивізійників таборян, що їм довелося тяжко фізично працювати, а водночас вони сповнені наснагою розгортали буйне громадське і культурне життя в таборах. З їхніх рядів виростали провідні громадські діячі, а дивізійники, перейшовши на цивільний статус своєю наполегливою працею і жертвенністю, разом з вояками — українцями з польської і німецької армій, та переміщеними робітниками з Німеччини й Австрії, творили основу українського життя у Великій Британії, оцю нашу мініятюрну Україну. . .«

Хто візьме в руки книжку Ґоцького, хто почне її читати, той нерадо її відкладе. Кожен хто перейшов війну, змагаючися з важкими проявами життя, слушно робитиме порівняння з тими хто був у неволі, та прийде висновку, що навіть у дуже трудних обставинах »наш брат« уміє давати собі раду краще як інші національності. Таке явище можна було зустрічати і в польських та московських тюрмах, у німецьких концтаборах, чи, в перших роках на вигнанні. У мініятюрі ми бачимо це читаючи коротку історію Дивізії. Цей уривок з історії автор розказує простими словами часто з гумором, якого йому ніколи не бракує. Це й не дивно, він здається навіть вісімдесятки не має. Його розповіді пригадують прогульки почерез Карпати, десь на Маґуру, Парашку Говерлю й інші верхи наших незабутніх Карпат. . .

Автор описує перебування та переживання свої і своїх побратимів починаючи від Ріміні, доходить до життя на довшому етапі на британському острові.

Хто знав автора з-перед війни, як він »урядував« у своїй книгарні ім. Т. Шевченка в Перемишлі де щоденно рано сходилися на . . . безплатне читання преси студенти та молодь взагалі, хто слухав його дотепів, той мусить ствердити, що його наставлення до життя не змінилося. Не дивно, що його розповіді про »другий етап« пригадують рідний Перемишль, або розповіді при ватрі десь у Карпатських лісах. На сторінках його спогадів нотовані незліченні прізвища його колеґів-вояків, з яких чимало вже перейшли всі етапи вояцького життя, та залишилися назавжди у чужій землі. . . Але решта, що осталися в живих з тих мужніх »хлопців« виросли »бувші вояки«. Ґоцький наводить чимало прізвищ та часто називає членів старшинського складу, який постійно і безкомпромісово втримував »мужву« в дисципліні та порядку. Це й вирішило, що наша Дивізія перейшла всі небезпеки »Сціллі та Харибди«, всі ворожі напади з боку явних чи скритих ворогів України. Господарі землі на яких перебували наші полонені, виробили собі про українців добре поняття і це напевно вплинуло на те, що їх не віддали в руки большевиків, які хотіли їх загибелі по ґулаґах. Політичне обличчя таборо-

виків автор накреслює коротко, але дуже влучно: національне добро — це була наша політика і наша дія. . .

Щойно після звільнення з табору розв'язалися хлопцям руки в тій ділянці. »В Дивізії ми знали яких політичних поглядів був кожний наш старшина. Серед сірої вояцької маси ми знали хто займався політичною роботою, та який пост він займав. Та це все не змінювало факту бо ж ми були колеґами в частинах, друзями по зброї та прямували до тієї самої мети«. Автор при тому стверджує, що політичне обличчя табору в якому він перебував було доволі широке. Можна там було зустрінути членів всіх тодішніх партій, та найчисленнішою і найактивнішою групою були бандерівці. Однак цей факт аж ніяк не впливав на вибір членів Управи Відділів СУБ. Тенденція творення широкого вахляра політично відомих осіб перемогла і всюди в керівних органах були представники всіх угруповань. Ніхто не мав »кривди« з браку роботи.

Гідна і повчальна постава дивізійників, як у таборах так і при зустрічах з британцями дуже кидалася у вічі господарям цієї країни. Не рідко преса подавала дописи про наших вояків. Напр., у »Нью Кронікс« від 19 червня 1947 р. кажеться: »Британська комісія провірки ствердила, що між нашими полоненими немає ніяких 'воєнних злочинців' і тому уряд Британії не бачить підстав на домагання большевиків виселити полонених до СССР«. Не трудно здогадатися, що сталося б коли б у той час англійці були видали дивізійників у руки большевиків. На щастя так не сталося. У своїй загальній масі, дивізійники, щоправда повернулися, але не на рідні землі. Вони всі залишилися у вільному світі. Пройшли роки і десятиріччя. З дивізійних хлопців виросли випробувані життям і боротьбою люди. Майже всі вони включилися в наше громадське і політичне життя. Чимало з них добилися провідних становищ. Нині це вже »старші панове«. В них уже діти такі, як вони були самі коли йшли до Дивізії. . .

Добре, що В. Ґоцький написав і видав свої спогади. Вони справді цікаві і кольоритні. Читатимуть їх діти і внуки наших вояків, знатимуть якими мужніми були їхні батьки та готуватимуться піти на »третий етап« — на рідну землю!

В. ҐОЦЬКИЙ

МІРКУВАННЯ ПРО СПОГАДИ »ДИВІЗІЙНИМИ СТЕЖКАМИ«

Пишуть наші люди спогади. Одні цікаві тим, що заторкують важливіші події нашого життя, інші цікаві своєю часто пригодницькою тематикою. Ще інші вражають описом жахіть кривавої світової війни чи »млинів смерти« — концтаборів нацистських і большевицьких.

Пишуть люди спомини, але не завжди дають можливість видати їх друком. Часто неповторних своїм змістом спогади автори видають самотужки. Без редакційного оформлення і мовної виправки.

Звичайно, у принагідних якнайдешевших друкарнях, де немає змоги ні естетично оформити їх, а частіше з такими жахливими помилками, що прочитавши декілька сторінок відпадає охота далі читати. Бо таке неохайне видання, брак мовної виправки та коректи справляють читачеві багато труднощів у розгаданні, як справді повинно б звучати речення, або що автор властиво хотів сказати.

Минулі роки збагатилися трьома цікавими спогадами з дивізійною тематикою. Це »Останний постріл« Р. Колісника, »Як з Бережан до кадри« — С. Стеткевича, а цього року »Дивізійними стежками« С. Мединського. Всі три пишуть про те саме. Про долю української людини в »Дивізії Галичина«. Всі три охоплюють цілість — тобто від призиву, вишколів, бойових дій і пригод аж до полону в Ріміні.

Роман Колісник подбав про мовну виправку, мистецьке викінчення та певного роду літературне осмислення переживань.

Стеткевич, з певним романтичним нав'язанням до Січових Стрільців показав нам зрілого інтеліґента, який відбуваючи різні вишколи намагався відтягнути якнайдовше свій від'їзд на фронт. Але зате показує читачам ширину

дивізійного буття, бо начебто з плятформи людини обізнаної з штабовими обставинами завдяки своїм широким знайомствам.

У Мединського немає молодечої романтики, бо сам він з »кукурудзяників« тобто схоплених німцями у прифронтовій смузі і насильно забраний до Дивізії. Але в Дивізії він скоро вживається без філософування у обов'язки вояка »бо Україні армія буде потрібна та ще й добре вишколена«. Тому проходить свій вишкіл інтенсивно, жорстку пруську військову дисципліну приймає як хліб насущний, бо »так треба для України«. Проходить бойові кампанії на Словаччині, Словенії чи врешті під Ґляйхенберґом. Завжди рядовим вояком, завжди у своїй чоті 29 полку. Його оповідання без героїки, без надмірного романтизму але сповнене свідомістю свого обов'язку супроти України. Його світ у Дивізії це — його чота. Його друзі — це земляки, що разом з ним попали до Дивізії й залишилися з ним в тій же самій чоті. Його офіцери та підофіцери, хоч вищі службовим ранґом, але щирі друзі. Гострі в потребі, але дружні в поведінці. Рідше карають за проступки чи недотягнення, але по-дружньому карають, напоминають. Трагічні переживання у нього це, якби звичайні явища, як і смерть друзів. Всякі пригоди добре затямились і багато вояцьких жартів. Військове життя для нього — »конечність«, але підхід не швейківський, але теж і не геройський. Ставлення до німців-зверхників — неґативне. Зате прикази німців виконували »бо так треба«. Деяких офіцерів цінували зокрема за особисту відвагу й за піклування вояками. Значить не всі »іберменшен« були зненавиджені. З друзів автора також нема окремих героїв. Є вояки, що сповняють свої військові обов'язки, не для Райху чи для сухої дисципліни, але »бо так треба«. І хоча автор того не наголошує, але читач з написаного це відчуває.

Автор має розповідальний талант. Часто вживає цілі розмовні діялоги, замість описати ситуацію. Може, часом аж забагато тих розмов на тематику того часу. Часто в діялогах автор вживає місцевого жарґону, але не завжди. А шкода, бо ж так пропадає назавжди термінологія вояків Дивізії з різних земель нашої Батьківщини.

Ще одне цікаве. Немає довгих розповідних розділів, чи радше відступів. Майже кожне речення, кожна думка творить собою окрему цілість. Через це спогади читається легко. Автор зокрема чутливий до природи й до наших релігійних і національних обрядів. Часто, коли інші розважаються, він іде в природу, спостерігає її красу та грізну то радісну, або бере молитовник і проспівує сам собі »Воскресну утреню« чи »Маївку«.

Знаємо, що як при творенні Дивізії, так і потім над Дивізією висів постійно Дамоклів меч. Зразу її осуджували свої, потім чужі, а над тим усім висіло німецьке »іберменшество«, яке потребувало гарматного м'яса для рятування Райху. Отже всякий прояв якоїсь самоволі чи вияву українського патріотизму німці розцінювали, як зраду Райху. Тому в Дивізії про це було відомо. Між вояками ширилися всякі оправдані й неоправдані версії від переходу Дивізії до УПА, до роззброєння Дивізії вже в кінцевій фазі війни за симпатії до УПА. Одначе автор тих справ не розглядає, не аналізує. Він їх лише відмічає для розгляду дослідника.

* * *

Я вже згадував, що люди, які пишуть свої спогади мають великі труднощі з виданням їх друком. Тому більшість вартісних матеріялів виходить накладом самого автора чи якогось добродія. Не минула така доля і спогадів побратима С. Мединського. Тому й зовнішній вигляд не надто розкішний, нема знімок і брак усяких, так званих »метрик«, тобто даних про друкарню, наклад, редакцію. У книжці видно дбайливий уклад самого тексту, але теж багато технічно-мовних помилок. Напевне не з вини автора чи впорядника, але самої друкарні. Тут варто ще зазначити, що спомини писав автор 1957-61 в Канаді, а книжка вийшла з друку щойно при кінці 1990 року, тобто 30 років пізніше, завдяки дітям автора. Ось що вони пишуть у їхньому слові:

»Дорогий Наш Тату!

Як довго ми пам'ятаємо. . . Твоя настановаентузіязм інформувати, розважати чи чимось зацікавити українську громаду — були для нас гордістю. Ти вщепив теж у нас охоту вчитись, шанувати і вживати нашу українську мову, культуру та національні чи релігійні традиції, а теж охороняти їх. . .

Тобі пощастило зберегти родинні звичаї й увести їх в наше родинне життя, за що ми Тобі дуже вдячні. . .

Тож вручаємо Тобі нині Тату цю книжку Твоїх воєнних спогадів, як доказ нашої любови і пошани до Тебе, а теж щоб Твої спогади залишилися тривким пам'ятником у нашій родині від покоління до покоління. . .

Твої діти

Оля, Андрій, Марійка та Михась«

Чи потрібно тут ще щось подати чи пояснити? Зміст листа дітей до батька в день його уродин і підібраний подарунок, який вони йому піднесли не лише зворушливий але й заставляє нас усіх не лише призадуматись але й зробити певні висновки.

І тут постає питання. Чому про нас більше пишуть чужинці, як ми самі? Бо коли ми пишемо, то знаємо чому ми пишемо і, що треба написати, а чужинець пише про нас так, як йому потрібно й вигідно. Тобто, щоб нас принизити, вбити нашу історичну свідомість. Представити як чуже знаряддя в політичній грі, чи прямо як про людей, що гарно співають, здорово п'ють та вміють без спротиву згинати свої спини перед чужинцями.

Спогади С. Мединського »Дивізійними стежками« — безумовно вартісний вклад у дивізійну мемуаристику. Бо в ньому показано вірно й без зайвих філософувань оці стежки, якими пройшла Дивізія другого свого формування вже після Бродів. І хоча автор оминає прізвищ товаришів, подаючи лиш їхні імена, не подає навіть назви свого рідного села, але там можна знайти пройдені всі етапи від Кіршбавму почерез Нойгамер, Жіліну, Кісуцке Нове Место, а далі через Відень, Ґрац до Марбурґу-Цілі і врешті під Ґляйхенберґ. А по капітуляції — Альпами до Тамсвеґу, Шпіталю і до Беллярії в Італії. Оце шлях, що ним пройшли тисячі наших дивізійників.

А спогади побратима Мединського вартісні ще й тим, що їх зберегли й умасовили його діти роджені вже на чужині.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!
КОЛЬПОРТУЙТЕ!
ПОШИРЮЙТЕ!
І ЧИТАЙТЕ «СУРМАЧ»!

Ілько БОРЩАК

ШВЕДЧИНА І ФРАНЦУЗЬКА ДИПЛОМАТІЯ

»Коли б шведська армія подужала московську, Францію б урятовано від европейської коаліції«.
З меморіялу французького амбасадора в Царгороді Ферієля до міністра закордонних справ де-Торсі.

»Споручительствовать нам за то взялась первійшая в Европі держава: Франція«.
Історія Руссов, стор. 204. З промови Мазепи по переході Десни.

Початок XVIII століття — одна з маркантніших епох нової історії. Два імена — Людовика XIV та Карла XII є виразниками цілої доби. Дві довгі війни — за еспанську спадщину та Північна — охопили цілу Европу. Протягом 15 років воювали від Гібралтару аж до Бендер.

Політичні інтереси Франції примушували її підтримувати Швецію в боротьбі з Москвою, і напередодні Нарви Людовик XIV писав своєму послові в Варшаві: »Бажаю покласти край московській амбіції«. Маючи на увазі франко-шведський союз, Лавіс писав: »рідко можна зустрінути в історії инший союз, більш обґрунтований на спільних інтересах, ніж союз Франції та Швеції в XVII і XVIII століттях[1]. Вже після Нарви Балюз[2], секретар французького посольства у Польщі писав у Версаль: »шведський король працює на інтереси його величности короля Франції, коли він б'є саксонського електора — союзника цісаря й царя«. . . Цар Петро зі свого боку знав ясно про такі настрої в Версалі і вів одверту франкофобську політику. Згадати хоч би, що він демонстративно одкрив кордони Московії для французьких гуґенотів — жертв скасування Нантського едикту, а 1697 року московська дипломатія провалила на виборах у Варшаві кандидатуру французького князя Конті.

1706 року перша фаза Північної війни скінчилась перемогою Карла XII, що продиктував мир Августові, і він сидів в Альтранштадті як арбітер Европи[4]. Становище Франції було критичне. Військо її розбито в Баварії (Гохштедт) і в Бельгії (Рамалі), і версальський кабінет за всяку ціну потребував шведської допомоги. Барона Безенваля надіслано як надзвичайного посла до Карла XII.

В Альтранштадті (там були вже такі видатні дипломати ворогів Франції, як лорд Мальборо та Євген Савойський) Безенваль негайно зв'язався з аґентами Франції у Польщі поміж якими першу ролю відігравала Лисавета Сенявська дружина коронного гетьмана, що стояв на боці царя Петра. Це була найпопулярніша жінка між польською аристократією й »завжди готова до нових інтриг«[5]. Другим французьким аґентом був якийсь Марон, що займав посаду секретаря литовського гетьмана Сапеги.

Політика Безенваля полягала в тому, щоб не припустити до замирення Карла XII з царем, а навпаки поглибити між ними конфлікт, бо, як він писав 4 лютого 1707 року до Версалю: »розірвати цісаря від царя є річ неможлива«[6]. Така лінія Безенваля при Карлі XII була тісно зв'язана з акцією французької дипломатії в Царгороді. Бажаючи знайти відпертя російсько-цісарському альянсові, Франція починає виявляти особливу зацікавленість і спочуття пригніченим національностям Східної Европи. Щоб мати в них вірних союзників, Франція прагне за всяку ціну віддати ці нації під протекторат султанові, у якого французький посол відігравав таку незвичайну ролю, що Турки називали його »віце-султаном«. Власне з цього часу поневолені нації володінь чи цісаря чи царя завжди знаходять підтримку Порти, за якою стоятиме Версаль. Так було з Текелі, з Ракочі, з Мазепою й Орликом.

Вже 1706 року версальський кабінет закликав султана до війни з царем. 13 березня 1706

року французький посол у Царгороді Форієль подав меморіял Порті, де між иншим читаємо: »Все штовхає царя до війни з Туреччиною: настрій і греків і волохів і його незвичайна амбітність. Тому треба попередити царя і напасти на нього, поки він не може дати собі ради із Швецією«. А Безенваль, що був у курсі заходів Форієля, писав зі свого боку до Дозаєра, представника Людовика XIV при Ракочі, що повстав проти цісаря »Найкориснішим для короля Франції було-б те, щоб султан почав війну з Московією«[7].

Першого березня 1708 року Бонак, французький посол у Варшаві, писав до міністра закордонних справ де-Терсі: »Справа московського війська дуже хистка. Німці, що служать у ньому, дезертирують. На Україні панує ворожий настрій, і там сильно бажають приєднатись до шведів, щоб вирушити на Москву та знищити московське ярмо«.

Як бачимо, досить рано, ще коли в Москві не мали жадних підозрінь щодо Мазепиних плянів, французький дипломат через близькі зв'язки зі шведськими та польськими урядовими колами орієнтувався правильно в дійсному становищі на Україні й чекав приєднання козаків до шведів.

Сам Бонак перебував у Ґданську, звідки зручніше було йому стежити за подіями в північній Европі. У Варшаві він залишив, як заступника, вищезгаданого Балюза, що писав 19 серпня 1708 р. до уряду: »Сюди доходять деякі чутки, що є зв'язки між козаками в особі їх гетьмана зі шведами. Я знаю з певних джерел (польських? І. Б.), що цей народ краще волів би польську зверхність ніж московську через брак свободи для себе під пануванням московитів. Королева Марія Люїза свого часу запропонувала Речі Посполитій зробити з України автономний край на таких самих підставах, як Литовське князівство. В такому разі козацька старшина отримала б права шляхти, деякі з них засідали б у сенаті й мали б староства. Але польська шляхта й маґнати, що володіють на Україні великими маєтками, не дали своєї згоди на здійснення такого проекту, що міг би врятувати Польщу від довгої війни, крови й спустошення«.

Остання увага Балюза характерна для французької політики на сході Европи в XVII-XVIII стол. Франція свого часу штовхала поляків на Гадяцькі умови (а про це пише якраз Балюз) і не без участи Мазаріні королева Марія-Люїза, зроду французька княжна, переконала шляхту погодитися на ці умови.

18 вересня 1708 року Безенваль, що цілий час перебував у головній шведській кватирі і був у постійних контактах із шведським командуванням сповіщав де-Торсі: »Понятовський дістав авдієнцію у шведського короля, якому розповів, що козацький гетьман Мазепа обіцяв, як тільки шведське військо підійде до кордонів України, повстати з козаками для визволення свого краю. Його величність (Карло XII) дуже задоволений з цього і дійсно це є подія великої ваги[8]. Тільки тому, що Безенваль користався особистим довір'ям Карла XII та його першого міністра графа Піпера, він міг знати про зміст авдієнції Понятовського, що звичайно повинно було бути великою державною таємницею. Шведський уряд, видно, вважав за потрібне ознайомити союзний Версальський кабінет з своїми стосунками з Мазепою, які мали на думку французького дипломата відіграти велику ролю в ході дальших подій кампанії. І він не помилився.

Дата 18 вересня на реляції Безенваля є критичною датою й заслуговує на особливу увагу. Шведські історики запевняють, що якраз цього дня Карло XII остаточно вирішив рушити на Україну й наказав генералу Лагеркронові рушити в напрямку Стародуба. Реляція Безенваля ще раз свідчить, що шведи рушили на Україну в повній згоді з Мазепою. Для питання про хід переговорів Мазепи з Карлом XII ця реляція має також неабияке значення: Понятовський, згідно з усіма матеріялами, якими розпоряджає сьогодні українська історіографія, був за головного посередника між українським гетьманом і шведським королем.

За тиждень Безенваль знову доносив: »король пройшов уже через Стародуб, де цілий полк у 8000 чоловіків приєднався до нього; король платить населенню золотом за фураж. Не знаю, наскільки цілком можна вірити цим новинам (сам Безенваль не вирушив на Україну, а залишився в Польщі), але є солідні підстави гадати, що король дійсно вступив на Україну, тому, що козаки мають природний нахил до переміни і надавали великої уваги універсалам шведського короля, що їх він опублікував, коли наблизився до московських кордонів. Я не буду вам писати, пане, про заходи Мазепи коло польського короля (Станислава Лещинського), що свідчать, що Мазепа зустрінув у козаків багато прихильників свого пляну знищити московське ярмо. Я перекажу вам лише зміст королівських універсалів, а саме, що король не буде так жорстоко поводитись із населенням, як московити... Становище шведського короля в козацькім краю виключно залежить від того, як він по-

Гетьман
Іван Мазепа

водитиметься з козаками. Коли козаки висловляться на користь шведського короля і коли він задовольниться тільки з фуражу, козаки дадуть цей фураж без труднощів і навіть з приємністю. Україна така багата на різного роду провіянт, що не маючи змоги його спожити, ні збутися його цілком через комерцію, населення посідає завжди запаси хлібу на багато років. Селяни носять гарні хутра поверх убрання з шовку й оксамиту, а також володіють величезними скарбами, що залишили їм їхні батьки, коли вони свого часу знищили польську шляхту. Сучасні селяни України давно вже чимало побільшили цей скарб, продаючи свій хліб і худобу в Данському, Бреславлі та инших містах. Коли б ці багатства спокусили шведського короля, що завжди потребує грошей у населення, я не думаю, що воно відмовить королеві в цьому і підніме проти нього зброю, як деякі гадають«. . .

11 листопада 1708 року Бонак, що перебував тоді в Тільзіті, доносив: »мене сповіщають з України, що шведський король дійшов уже до Батурина, що вважається за постійну резиденцію гетьмана. Я увесь час дуже цікавлюсь, як король поставиться до козацької нації«. . . А рівно за тиждень він-таки писав: »відомості про те, що шведський король з'єднався з козаками, ще не ствердилися«. . .

Проте вже 22 листопада Станислав Лещинський писав до Версалю: »останні відомості, що ми мали з армії шведського короля, свідчать, що король перебуває на Україні, де має все в достатку. Мазепа прибув з усією старшиною (avec les principaux officiers du pays) до головної шведської королівської кватири, визнав його зверхність і запропонував 100.000 козаків, готових битися з московитами. Ось найдоладніший вигляд московських справ, якого можна було жадати і над яким працюю я з Мазепою вже від п'яти років (depuis cinq ans). Нині шведський король зможе продиктувати мир свому ворогові. Загальний мир на півночі вже не за горами«.

Два моменти важні в цьому листі. Перший — оцінка з боку Лещинського, що його тоді визнала ціла Европа за короля Польщі, факту шведсько-українського союзу. Другий — і це особливо важно — вказівка, що Станислав працював з Мазепою вже від п'яти років. Нема підстав вважати цю вказівку в листі до дружнього йому Людовика XIV за неточну. А в такому разі виходить, що переговори Мазепи зі Станиславом почалися ще в 1703 році. У шведсько-українському союзі 1708 року питання, коли саме почалися переговори Мазепи зі шведами й Лещинським є одним із найтемніших у нашій історіографії. Лист Лещинського з 22 листопаду 1708 року, коли не розв'язує цього питання, є принаймні важним причинком для його розв'язання.

Нарешті за шість днів уже сам Безенваль писав до де-Торсі: »я мав певні відомості зі Шклова, що шведська армія вже на Україні і що кілька козацьких полків перейшли до шведів. Лист із Вільна потверджує цю новину. Мені саме пишуть, що сам гетьман Мазепа перебуває в головній шведській кватирі. На мій погляд, це ще за хутко, і я поінформуюсь при тутешньому (польському І. Б.) дворі, що повинен бути в курсі цих справ. Коли б це було все правдою, маємо дуже важний факт. Скажу прямо, коли українська нація не підтримає шведського короля, я не бачу жадної для нього можливости закінчити щасливо війну. Україна дуже багата на різного роду запаси; населення майже все озброєне і звикле до війни, до московитів ставиться вороже. Я певен, що всі ці факти, а також поразка генерала Левенгаупта спонукали короля так прихильно поставитися до населення на Україні«.

26 листопада французький агент Марон зі свого боку доносив з Поділля: »Що ж торкається, ваша екселенціє, гетьмана Мазепи, мені відомо, що після знищення Батурина московити повиходили звідтіля, і коли пан Мазепа вступив туди разом зі шведами, він знайшов свій скарб, що раніше заховав у землі. Маю також відомості з України, що козаки йдуть у напрямі нижнього Дніпра (vers le bas Boristhène) і вони на боці Мазепи. Полковник Апостол (це ім'я означає »апостол«) є дуже відданим Мазепі, замкнувся в Чигирині з кількома тисячами козаків. Здається також, що багато запорожців мають намір повстати, бо ненавидять московське панування«[9]. Він таки писав 15 грудня: »Повернушись учора з Любеча на Дніпрі, спішу вас повідомити про все, про що міг довідатися. Зовсім певно, що вже вісім (sic) днів Мазепа з 12 головними своїми дорадниками і 500 козаками з'явився до шведського короля і одночасно наказав своїй армії невеличкими частинами переходити до шведської головної кватири. В Батурині Мазепа залишив залогу з шости козацьких полків, між якими є Ніженський та Стародубівський, що звичайно стоять у Стародубі й Чернигові і мають по 6000 чоловіка (Чернигівський полк московити примусили працювати на зміцнення міста тої ж самої назви). Комендант Батурина повинен був скласти нову присягу цареві. В цій твердині перебуває до 8000 московитів; вони нищать усі хати й садки в околицях, щоб утруднити сюди підхід

ворога й забирають по селах усе, що можуть знайти з пашні й з оброку. Батурин захопили московити й страшенно поруйнували, а всіх козаків там вирізано. Московити надіслали калмиків на Україну, щоб там приборкати повстання (les Moscovites ont envoyé les Calmuques en Ukraine pour y apaiser les troubles). Мазепа відписав східнім Татарам у Крим, прохаючи 40.000 чоловік допомоги, він підмовив також повстати козаків, що живуть у гирлі Дніпра і котрих зовуть запорожцями. Населення України ще стероризоване прибуттям московитів, попереносило свої найдорожчі речі, куди тільки є змога.

Пан Войнаровський, племінник Мазепи, подався до царя, щоб викласти йому деякі вимоги. Ці вимоги не здалися приємними цареві, і він засудив Войнаровського на самовбивство (sic!), але за допомогою одного зі своїх вартових Войнаровський урятувався і знайшов врешті свого дядька. Шведський король перебуває в Шептаці, літньому будинку Мазепи, що добре збудований і зміцнений, як штучно так і рікою Десною, що оточує будинок... Шведи мають усе в достатку. Загалом уважається що московити наблизилися на Україну не так через жах перед шведами, як через те, що злякалися руху поміж козаками на Україні. Козаки скаржаться, що поляки й литвини (!) не спішать їм на допомогу, бо гадають, що нема нічого легшого, як знищити московитів. Козаки переконані, що як їх своєчасно підтримають поляки й татари, вони дуже легко відштовхнуть московитів«...

Для Безенваля Мазепа був »союзником«, що видко з його реляції від 10 грудня 1708 року: »Мазепа приєднався до наших інтересів. Пані Сенявська дуже задоволена з результату акції, в якій вона брала таку визначну участь. Маю надію, що її чоловік, гетьман Сенявський, тепер залишить сторону царя і приєднається до короля Станислава. Між иншим уже від довгих років Мазепа пропонував Сенявському союз проти царя, союз вельми корисний для Польщі і для України та який одночасно забезпечував Сенявському його маєтки на Поділлі: Мазепа обіцяв не руйнувати їх«.

Ця реляція ясно свідчить, що Сенявська брала участь у наверненні Мазепи до шведів і це вона, певно, була одною з тих жінок, про яку згадують історики шведсько-українського союзу 1708 року, особливо чужоземні. Навіть більше, виходить з цієї реляції, що і сам чоловік Сенявської, гетьман Сенявський, такий приятель царя, перебував у якихось стосунках із Мазепою. Що це були за стосунки, не можна довідатися з листа Безенваля, а инших джерел у цьому питанні нема в нашому розпорядженні. У кожному разі з цього видно, що не так уже таємно вів свою лінію Мазепа, коли перетрактовував із Сенявським, найсильнішим прихильником царської політики в Польщі. Правда і те що в Польщі за шведчини маґнати так часто міняли свої орієнтації, що нема нічого дивного, як Сенявський на всякий випадок забезпечував себе одночасно й в Станислава Лещинського та Карла шведського. Це було йому тим легше, бо жінка його була огнищем 'шведських інтриґ' на сході Европи«[10].

11 січня нового, 1709 року французький посол у Стокгольмі Кампредон доносив: »сюди прибув кур'єр із головної шведської кватири, що передав, що король поклав рушити на Москву. Наляканий цар збирає нові війська й пропонує королеві мир. Але гетьман Мазепа, дуже обережна й дуже здібна людина (homme fort prudent et fort capable), порадив шведському королеві відмовитися від переговорів з царем, запевняючи, що незабаром татари вдарять у запілля московитам. Його величність (король Карло XII) взагалі дуже задоволений з козацького гетьмана, якого розум і поради вельмі солідні і є великою допомогою для короля в його пориваннях до щасливого успіху. Скоропадський, що цар поставив його замість Мазепи, є особистий приятель Мазепи, і при першій змозі всі козаки перейдуть на бік шведів«.

За тиждень якийсь аґент Марона »Maniecky« прибув з кордонів України (de la frontiére de l'Ukraine). Він не міг дістатися ні до шведської армії, ні до армії Мазепи, куди й надіслав одного з своїх людей — козака, що народився в місті Батурині.

»Цей козак залишив шведський табор за два дні до Миколи, за старим стилем, цебто 15 грудня. Він привіз мені листа від секретаря Мазепи, з якого видко, що Меншіков оточив козаків у Гадячі, незважаючи на сильний грудневий холод. 10.000 шведів і така ж сама кількість козаків Мазепи вирушили на допомогу Гадячеві, що вже три дні штурмували його московити. Сталася баталія, за якої Меньшіков утратив 20.000 чоловік з 40.000, що складали його армію. Шведи втратили 2000, а козаки — 3000. Армія має все в достатку, так що шведські війська не пам'ятають таких гарних кватир і ні в якім краю не були вони таким легким тягарем для населення, як у краю козаків. Купці, що сьогодні прибули з Києва, потвердили перемогу шведського війська над московитами«.

Тільки 26 лютого 1709 р. Безенваль мав змогу надіслати в Версаль подробиці жовтневих подій минулого року на Україні.

»Вже віддавна цар підозрював, що Мазепа зноситься з його ворогами, але нічого не міг поробити, бо Мазепа мав своїх приятелів при дворі, що завжди попереджували старого гетьмана про все, що робиться при дворі. Декілька днів перед союзом козаків зі шведським королем, чотири боярини обвинувачували Мазепу в зраді цареві, але завдяки Мазепиним приятелям при дворі їх видали гетьманові, як доказчиків. Незабаром підозри царя зміцнилися, коли він зауважив ту байдужість, із якою гетьман ставився до шведів, та те, що він уникає прибути до царя. Цар наказав Шереметєву заарештувати Мазепу і вислав для цього військо. Але гетьмана про це було попереджено і того ж таки дня з 3000 козаків він вирушив до короля. Незабаром до Мазепи почали прибувати нові козацькі частини, бо козацька нація має повагу до свого гетьмана. Тепер навколо Мазепи вже 30.000 козаків. Король високо шанує його поради й ставиться до нього з повагою.

Белзький воєвода (Сенявський, І. Б.) пише те ж саме, що запорозькі козаки, що заселяють гирло Бористена і які є наймогутніші та найповажніші з козацької нації, піднялися проти московитів і з'єдналися зі шведським королем«.

Французька дипломатія реклямувала за кордоном союз Мазепи з Карлом XII.

Так зі споминів ля-Мотрея довідуємось, що наприкінці 1708 року посол у Царгороді Феріоль опублікував такий комунікат »північний лев після того, як зробив чудеса відваги й щастя в Польщі, переслідуючи царя, вступив у його володіння, яким загрожує тепер доля володінь короля Августа. . . Гетьман Мазепа залишив сторону царя, після того, як надіслав до нього свого племінника пана Войнаровського. Останній мав від гетьмана доручення переконати царя, що завдяки його наказові нищити все відступаючи, всій Україні загрожує цілковита руїна, і тому жителям України залишається або вмерти або приєднатися до ворогів царя. Місія Войнаровського обурила царя. Він заарештував Войнаровського і відтяв би йому голову, якби Войнаровський не знайшов змогу врятуватися«.

29 квітня 1709 року зі слів Безенваля »розповсюдилися чутки не зовсім певні, що шведський король наблизився до Києва зі своєю армією, маючи на меті підбити гетьманові Мазепі всіх козаків, а потім уже провадити далі боротьбу проти московського великого князя«[11].

9 травня Марон сповіщав: »Татари, що прибули з головної шведської кватири, зробили мені коротке звідомлення. За їх словами Карло XII та Мазепа нібито поїхали в Січ, але цар зачинив їм вихід, так що тепер вони оточені. Я передаю цю вістку вашій ексцеленції, хоч не вірю їй. Бо коли б це відповідало дійсності, то шведському королеві прийшов кінець, і йому залишається тільки один шлях на Чорне море. Запоріжжя не позначено на мапі, але тут так зовуть острови, що лежать по Дніпру чи Бористену, біля його гирла. На мапах Сансона[12] зазначено, що козаки ховають там свій скарб. Вони являють собою рід незалежної республіки. Не мають жінок і зобов'язуються ніколи їх не мати. Життя там дуже цікаве і своєрідне. Острови ці неприступні й безлюдні. Ось чому важко припустити, щоб шведський король прибув туди. Запорозькі козаки вельми страшні для татар і нападають часто навіть на узбережжя Чорного моря. Польща, Туреччина, московські царі завжди залицялись до цих козаків, що являють собою значну й впливову силу. Існує дуже цікава книжка про цих козаків п. Левасера, видана в минулому столітті«[13].

20 червня Марон запевнював де-Торсі »на підставі чуток із України«, що »допомога козаків є головною умовою можливости перебування шведів у цім краю«.

Цього ж таки місяця шведсько-український союз причинився до полеміки між органами французької та московської пропаґанди в Гаазі. Царський посол у Голляндії відомий Матвеєв вмістив у журналі »Mercure Historique« комунікат, який твердив: »Козацька нація перебуває вірною супроти його царської величности свого законного володаря«. Комунікат лаяв Мазепу зрадником і заперечував чутки, що з'явилися у французькій пресі, нібито цар нав'язав Скоропадського Україні. Його обрано на гетьмана вільними голосами в Глухові згідно з привілеями козацької нації«.

На цей комунікат відповів »Le Clef du Cabinet«[14]. Він дав довгий екскурс в історію України з підкресленням своїх симпатій до Мазепи. Закінчив »Le Clef du Cabinet« свою статтю словами: »Україна взагалі заслуговує знайти належне місце в оповіданні сучасних подій на півночі Европи«. Полемізуючи з »Mercure Historique«, франкофільський орган уважає Скоропадського за »незаконного гетьмана, якого козаки мусили обрати під страхом царських багнетів«. . .

В полтавську катастрофу довго не хотіли вірити у Версалі. Офіціяльна »Газет де-Франс«, коли в Европі вже кружляли чутки про Полтаву, писала ще 12 липня 1709 року: »північна війна нині провадиться в таких далеких від нас краях, що майже нічого не можна дізнатися крім того, що подають про себе самі заінтересовані сторони«. Коли в голляндських газетах уже з'явилися царські комунікати про перемогу, »Газет де-Франс« іще писала: »треба чекати потвердження« (19 липня 1709 р.). А »Le Clef du Cabinet« хоч і видрукував цей комунікат, зазначив: »ми відмовляємось його коментувати, аж поки не дістанемо кращих інформацій«.

Про недовір'я, з яким зустрів Людовик XIV вістку про Полтаву, свідчать надвірні мемуаристи Данжо та Сурш. У Сурш лише від 21 серпня знаходимо запис: »прийшло потвердження про поразку шведського короля. Одночасно знайшли за потрібне і видрукувати реляцію про це, хоч вона й написана кепською французькою мовою«. Це була якраз царська реляція, що з'явилася більше як місяць перед тим у голляндських газетах.

Потвердження прийшло і від Феріоля з Царгорода, а саме: »шведський король втратив баталію на Україні і прибув в Очаків, твердиню на Дніпрі, в товаристві кількох тисяч вояків з різних націй: Татари, молдави, козаки, поляки. Це є велика подія, за якою підуть іще більші«. Феріоль мав рацію в своїй оцінці Полтави. Швеція Ґустава-Адольфа зникла з політичної мапи на полях України, і її король незабаром буде почесним полоненим у Бендерах. Разом з цим зникли й рештки української суверенности, якої останній представник за кілька день помре на чужині. Зникала також на полях Полтави й Польща. А над усіма цими руїнами пануватиме відтепер московська могутність з її гегемонією на півночі Европи. . . Феріоль прохав Марона, що найближче був до подій на Україні, »докладно інформувати його про всі події, що сталися після поразки шведського короля на Україні«. Перша-ж реляція від Марона казала, що »шведський король після поразки під Полтавою прибув разом із гетьманом Мазепою до Бендер, де їх принято дуже урочисто«.

14 серпня через Поділля проїжджав якийсь московський старшина. Марон мав з ним розмову і старшина передав, що »посли султана привезли в Бендери наказ видати цареві Мазепу, його племінника Войнаровського, генерального суддю (sic!), козаків Орлика та 300 козаків. Мазепа, Войнаровський й Орлик сидять у вузькій в'язниці, а всіх козаків скатовано в жахливий спосіб. Зі слів московського старшини нібито виходить, що цар захопив усі папери Мазепи. З них видно, що кілька жінок замішані в переговорах Мазепи з поляками. Я не сумніваюсь, що мова йде про воєводиху Белзьку, що цілий час мала зв'язки з обома партіями«[15]. »Бідного Мазепу, писав зі свого боку Бонак 18 серпня — дійсно видали цареві разом із Войнаровським і Орликом«[16].

Та 22 серпня Марон заспокоював Феріоля, бо »Мазепа перебуває зі шведським королем у Бендерах, а з цього можна припустити, що цей володар незабаром буде в Польщі, хіба що рана затримає його. Мазепа має друзів у Польщі і певно допоможе всім, що залежитиме від нього, королеві, бо вирішив за ним іти«. . .

Зі свого боку Безенваль, що перебував десь на Волині, писав до Людовика XIV, що »користуючись порадами Мазепи, шведський король проводить акцію задля того, щоб викликати збройну інтервенцію Порти«.

А таку інтервенцію найбільше жадала сама Франція, щоб таким чином розірвати царсько-цісарський фронт.

Та поради Мазепи вже нікому не могли бути корисними, бо самого гетьмана вже не було в живих. Тільки аж 22 листопада Балюз писав у Версаль: »гетьман Мазепа перед смертю приобщився св. таїн (s'est reuni a l'église avant de mourir) і його поховали в Ясах«[17].

За вісім день Балюз виправляв свою помилку щодо місця поховання Мазепи, і писав: »небіжчика Мазепу не перевозили до Яс, а поховали його в Бендерах[18]. Я маю відомості з кордонів України, що запорожці сильно грабують місця біля Чигрина«; 6 грудня він таки сповіщав: »козацькі старшини з'їжджаються до Бендер щоб обрати нового гетьмана замість Мазепи«[19].

Цар Петро ніколи не міг забути »зради« Мазепиної, що трохи не зруйнувала всіх його політичних плянів. Негайно по Полтаві царська дипломатія починає вживати енерґійних заходів перед Портою в справі видачі Мазепи. Вже 24 вересня 1709 року Феріоль доносив у Версаль: »Цар, що вважає тепер для себе за можливе осягти тут усього, прохав у Порти видачі гетьмана Мазепи з усіма його козаками, що перебувають у Бендерах. Московський посол мав авдієнцію у великого візира, якому передав власноручного листа від царя. В цьому листі цар протестує проти перебування шведського короля й гетьмана Мазепи на турецькій території. Великий візир відповів, що

мусулманський закон примушує Порту давати захист усім володарям, що шукають його в Туреччині«.

У відповідь на цю реляцію де-Торсі прохав 2 жовтня передати великому візирові, що »його прехристиянська величність бере до серця важкий стан шведського короля й козаків. Це буде негідно для великого монарха (султана), коли він видасть Мазепу цареві«[20].

Ще до одержання цієї інструкції Феріоль на власну руку піддержав заходи шведського посла Неугебавера перед Портою в справі невидачі козаків. 8 жовтня посол Карла XII мав авдієнцію у великого візира, якому склав протест проти московських вимог. Феріоль зі свого боку піддержав перед візиром цей протест і надіслав у Версаль копію шведського протесту«[21].

Покликуючись на норми міжнародного права, шведський посол доводив, що »козаки не є природніми підданцями (Sujets naturels) царя, вони лише піддалися під його протекцію і мали повне право повстати проти його тиранства, коли бачили царські наміри знищити козацькі вільності. Коли Порта видасть козаків, вона тим самим піднесе скрізь у світі авторитет царя«.

Феріоль мав сам побачення з »першим султановим шамбеляном«, якому »вказав на законність справи, що підніс шведський посол«[22]. 12 листопада Феріоль надіслав свому урядові копію з другого царського листа про видачу »козаків, наших бунтарських підданців, що вживають усіх заходів для порушення мира й бажають піддатися під протекцію татарського хана. Хоч міжнародне право дозволяє шукати своїх ворогів скрізь, де б вони не перебували, ми все ж таки не вимагаємо видачі козаків і задовольнимося обіцянкою вашої величности вигнати їх з території вашої держави. На великий наш жаль, ми дізналися, що козаки перебувають у Бендерах, і хан дає їм усякого роду допомогу, щоб грабувати й руйнувати нашу землю. Що викликає у нас ще більші підозри, це те, що дозволили бунтарям обрати ганебного Орлика на гетьмана Запорозького війська. Це зроблено на те, щоб скандалізувати підданців нації, яка залишилась нам вірною«[23]. »Цар тому бажає вигнання козаків з території султана — додавав Феріоль до царської ноти — що напевно знає, що цісар не відмовить видати цих нещасних цареві, як вони з'являться у цісарські володіння«. Між царем і цісарем дійсно проводилися переговори і цісарський уряд обіцяв цареві повну сатисфакцію в справі видачі козаків. Французький посол у Відні писав 15 вересня 1709 року: »московський посол виїхав на кордон, щоб особисто бути присутнім, як накладуть кайдани на козаків«[24]. Та не прийшлося московському послові бачити, як накладуть кайдани на мазепинців, і на початку жовтня Феріоль писав до уряду: »Султан відкинув московські вимоги. Мазепа вже помер, але навіть як був би живий, цар ніколи не дістав би його в свої руки«. . .

Десять років пізніше Бонак, котрий — як ми бачили — так пильно стежив за подіями 1708-1709 рр. на Україні, скінчив свою амбасаду в Туреччині, і повернувши до Франції, за тогочасним звичаєм, склав меморіял про події та особи, з якими був так чи инакше звязаний за своєї дипломатичної діяльности[25].

Згадує Бонак і про Мазепу, а саме: »козацький гетьман (Мазепа) був родом шляхтич Польщі, добре виглядав і в молоді літа бавився, як і належиться в такому вікові. . . Коли став гетьманом, Мазепа блискуче піддержував цю ранґу, зібрав значні багацтва. Народи, що підлягали Мазепі, боялися і поважали його. І був він страшний для поляків і поважаний від турків. . . Ніколи не було на Україні людини, рівної Мазепи в повазі та багацтвах. З цього боку він був вищий за багатьох володарів, а ще більше відрізнявся якостями свого розуму. . . Але Мазепині багацтва потрапили в руки, про які ніколи не мріяв, націю його принижено, і нічого не залишилось від гетьмана, крім мужности й нещастів, що сталися з ним тільки через те, що бажав бачити свою націю вільну«. . .

Така є епітафа Мазепі в архіві французького міністерства закордонних справ.

---

1 Suéde.

2 Пор. С. Томашівський, Листи Петра Великого до Адама Синявського, З. Н. Т. і. Ш., том 92, сс. 194-238.

3 Gazette de France, 1707, 2/VII.

4 Під Лісним.

5 Suède.

6 Pologne.

7 Les habitants de l'Ukraine épouvantés de l'arrivée des moscovites.

8 Безенваль має на увазі, певно, універсали шведського генерала Лагеркрони, про що історик цієї доби пише: »Вступаючи в Стародубщину (»московські кордони« у Безенваля, І. Б.) у середині вересня, він звернувся до місцевої людности з листами, де радив не боятися шведів, зоставатися спокійно в домах і привозити провіянт на продаж у

шведське військо... Налякані московськими погрозами українці переказували, що шведи зовсім не такі страшні, як казали...« Олександер Грушевський, Маніфести і універсали, Записки Н. Т. і Ш, т. 92, ст. 27.

9 Pologne.

10 Безенваль, ясно, плутає тут зі справою Кочубея.

11 Suéde.

12 Розповсюджені в Европі другої половини XVII століття мапи королівського географа Сансона з виображенням України.

13 Pologne. Марон згадує працю Боплана.

14 Виходив у Верденї, Люксембурзі, а потім у Парижі. На ті часи був »органом незалежної думки«, і Вольтер запевняв, що »його з однаковим інтересом читали в Відні й у Мадріді, в Лондоні й в Парижі«.

15 A. de lf Mottrayes, Travels through Europe... London 2 vol. fol.; по фр. La Haye, 1727. 2 vol. fol. по нім. у 1787 р. Відомий на ті часи французький мандрівник. Пор. наше — Арешт Войнаровського, Львів 1925, Ювілейний збірник Н. Т. і. Ш.

16 Op. cit., 1, 408 (фр. видання).

17 Ibidem.

18 Мазепу поховано в Галаці в манастирі св. Юрія.

19 В архіві М. З. С. (Turquie, vol. 47, fol. 129) переховується лист якогось французького місіонера з Валахії, де читаємо: »Auditur etiam quod post mortem Mazepae magna est relicta pecunia, quam preterito anno antequam se vendidit eduxit per Soroviam ad Jas. M. D. Wojnarowski, accepit successionem post ipsum, sed amplius Dux non vult asse supra istos Cosacos, apud illum est adhuc D. Horlik et Wotkowinski colonellus. Ex istis pecuniis Rex Sueciae magnam commoditatem habet.

20 Turquie, Cor. Pol., vol. 47, fol. 144.

21 Мартин Неугебавер, ерудит і вчений у Ґданську, був деякий час учителем царевича Олексія. Меншіков вигнав його з Петербургу; і Неугебавер став на шведську службу. Йому належить антимосковський памфлет: »Schreiben eines vornehmen Deutschen officiers, an einen geheimen Rath eines hohen Potentaten wegen der üblich Handthierung der fremden officiren so die Moscowitter in ihre Dieuste locken. Anno 1704, 40«. Неугебавер прибув у Бендери разом із рештками армії. Ля Мотрей (с. 415) оповідає, що ще 2 липня н. с. він виїхав з Очакова до Царгорода, як посол Карла XII »в товаристві козака, що розумів по турецьки«.

22 Реляція від 12/XI 1709 р.

23 »...Nous nous sommes contentez de la promesse que votre M-té nous donnait de les chasser de tous les Etats de sa dépendance... Ce qui nous cause encore un plus grand soupçon est qu'on permet à ces rebelles d'élire l'infáme Orlic comme général de l'armèe Saporozienne pour scandaliser les sujets de cette nation qué nous restent fidèles«... (повна копія франц. мов. царського листа переховується в теці Moscovie Dep. 1705-1711)

24 Пор. С. Томашівський, Мазепа й австрійська політика, З.Н.Т.і.Ш. том 92. сс. 239-245.

25 Relation des guerres du Nord et de Hongrie au commencement de ce siècle, contenant ce qui s'est passé de plus considerable dans le Nord depuis l'année 1700 jusqu'en 1720. Оригінал рукопису переховується в архіві М. З. С., копії в Нац. бібл. (N. a. f. 21661) і Нац. арх. (K. K. 1404). Вперше частково видруковано в 1756 р. (Hambourg, 2 vol., 12, p. II, 189; 312); є й друге видання Шефера в »Revue d'histoire diplomatique« 1889-1890. Бонак помер 1738 р.

Париж, 1927 рік.

ФРАҐМЕНТИ ВІДКРИТТЯ І ПОСВЯЧЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА ПОЛЕҐЛИМ ВОЇНАМ ДИВІЗІЇ »ГАЛИЧИНА« 26 ТРАВНЯ 1991 РОКУ НА БРІДЩИНІ

Січові стрільці й козаки

Учасники врочистості посвячення пам'ятника

Священики служать Панахиду

Перед пам'ятником кол. воїни Дивізії »Галичина«.

ОКРУЖНА КОНФЕРЕНЦІЯ ОбВУ

В суботу, 24 січня нинішнього року відбулася в Бедфорді чергова конференція ОбВУ Округи Південь. Тут, у домівці місцевого Відділу СУБ зібрались представники Відділів ОбВУ Бедфорду, Лютону, Кембріджу, Нортгамптону, Пітерборо і Веллінґборо-Ращдену.

Відкриваючи конференцію о 2.00 годині пополудні, хор. Василь Гуменюк, голова Округи привітав двох членів Президії Головної Управи: сот. Маріяна Д. Гайву, орг. реф. пор. Петра Кіщука та всіх учасників. З черги він запросив членів Головної Управи ОбВУ до ділової президії, а також побр. В. Крамара — голову Відділу СУБ Бедфорду а побр. мґра Василя Варцабу попрохав секретарювати.

Запропонований порядок нарад головою Округи учасники прийняли без змін. Відтак він зачитав письмовий привіт від май. д-р Святомира М. Фостуна, який не міг прибути на конференцію. Письмовий привіт конференції прислав також голова Округи Лондон, хор. Михайло Ткачук. Сот. Маріян Д. Гайва висловив усний привіт від ГУ ОбВУ та побажав конференції успішних нарад.

Протягом року дев'ять членів Округи ОбВУ Південь відійшли у вічність, і їх пам'ять вшанували учасники однохвилинною мовчанкою.

Про діяльність Відділів ОбВУ в 1990 році звітували побратими: Г. Місан — Нортгамптон, В. Савицький — Пітерборо, І. Курило — Кембрідж, О. Семчишин — Лютон, М. Князевич — Ращден. Хор. Василь Гуменюк, як голова Відділу ОбВУ Бедфорд і Округи — Південь, звітував за Відділ та підбив підсумки з діяльности Округи.

Округа ОбВУ Південь має п'ять Відділів і один Гурток і налічує 106 членів. Він висловив подяку Відділам за співпрацю та участь у різних святкуваннях в Окрузі, як 40 річницю смерти Командира УПА ген. хор. Романа Шухевича в березні та Свято Покрова — Свято УПА в жовтні. Також за участь у Крайових святкуваннях протягом року. Округа ОбВУ включилася в акцію допомоги дітям Чорнобиля та в інші акції допомоги українському народові. В Окрузі Південь була нагода вітати визначних доповідачів і мистецькі колективи з України. Це був рік великих сподівань і національного відродження, що маємо надію, буде продовжуватися.

З заслуханих звітів можна ствердити, що праця Відділів була пророблена задовільно. В Окрузі ОбВУ є добра співпраця і такі ж взаємини між Відділами, що є запорукою дальшої корисної праці в Окрузі.

Про загальну діяльність ОбВУ розповів орг. реф. пор. Петро Кіщук. Він подав напрямні праці в 1991 році, згадуючи про поїздку до Австрії, прощу до Люрду і закріплення там пропам'ятної таблиці, запляновану поїздку до Канади, щоб взяти участь у Комбатантському З'їзді який намічений там у 100 роковини поселення українців у Канаді.

Про сучасне положення в Україні цікаво й широко говорив сот. Маріян Д. Гайва. Він висловив надію, що започатковане національне відродження в нашій Батьківщині продовжуватиметься. Він також розказав про свою поїздку до Канади та про різні комбатантські справи, доповнив питання порушені орг. референтом, що стосувалися до фінансових і видавничих справ. Ця доповідь викликала живу дискусію, а на закінчення голова Округи висловив подяку сот. Гайві за цікаву доповідь і за різні інформації.

В ході дальших ділових справ конференції хор. Гуменюк подав плян праці Округи на 1991 рік, який після обговорення був прийнятий учасниками без змін.

Під кінець конференції сот. М. Д. Гайва підбив підсумки конференції відмітивши, що конференція була належно підготована, корисно проведена, що й є заохотою до дальшої праці в користь нашої Батьківщини — України.

У своєму заключному слові, голова Округи подякував членам ГУ ОбВУ — сот. М. Д. Гайві та пор. П. Кіщукові за цікаві реферування різних справ і подій в Україні. Подякував і всім учасникам конференції, Відділові СУБ, Гурткові ОУЖ за приготування обіду для учасників конференції, Відділові СУБ, Гурткові ОУЖ за приготування обіду для учасників конференції. Ще раз закликав усіх дружньо працювати з братніми організаціями для добра й слави нашого народу.

Окружну конференцію закінчено ввечері проспіванням національного славня.

Мґр В. Варцаба

ОКРУЖНА КОНФЕРЕНЦІЯ ОбВУ В ЙОРКШІР

У суботу, 22 лютого нинішнього року в м. Лідс у залі місцевого Відділу СУБ відбулась чергова окружна конференція ОбВУ з участю голови ОбВУ май. д-ра С. М. Фостуна, пор. Петра Кіщука, голови Округи хор. Павла Татарина та членів Управ Відділів ОбВУ Округи Йоркшір.

Окружну конференцію відкрив о год. 1.00 пополудні голова Округи хор. Павло Татарин, вітаючи голову ОбВУ, пор. Петра Кіщука та всіх учасників конференції. Після прийняття порядку ділових нарад конференції всі її учасники вшанували однохвилонною мовчанкою померлих членів ОбВУ в Окрузі Йоркшір у 1990 році. Привітальне слово сказали — голова ОбВУ май. д-р Святомир М. Фостун і пор. Петро Кіщук, а письмовий привіт п. Ковальчука, голови місцевого Відділу СУБ, який не зміг завітати на конференцію зачитав хор. Павло Татарин.

Про діяльність Відділів ОбВУ — Лідс, Брадфорд, Галіфакс, Гаддерсфілд і Кіхлей звітували їхні голови або секретарі, а про діяльність Округи протягом минулого 1990 року звітував її голова хор. Павло Татарин. З черги згідно порядку ділових нарад голова ОбВУ доповідав про загальну діяльність ОбВУ та подав напрямні праці у Відділах у нинішньому році. Про організаційні та фінансові справи доповідав пор. Петро Кіщук.

У програмі конференційних нарад голова ОбВУ май. д-р Святомир М. Фостун виголосив доповідь про геополітичне сучасне положення у світі, в СССР і в Україні, реферуючи широко про процеси національного відродження в нашій батьківщині та наші завдання в тому широкому спектрі, а також і відповідав на запити в часі дискусії.

Після доповіді голови ОбВУ хор. Павло Татарин подав плян праці Округи в 1991 році й учасники прийняли цей плян без змін і доповнень.

Підсумки окружної конференції ОбВУ підбив у вечірніх годинах голова ОбВУ май. д-р Святомир М. Фостун, вказуючи, що одним із головних завдань і обов'язків нашої комбатантської організації в теперішньому часі є наша всебічна допомога українському народові в його боротьбі за визволення й усамостійнення України. В закінчення ділових нарад конференції він у супроводі пор. Петра Кіщука і хор. Павла Татарина нагородив хрестом 40-річчя ОбВУ побр. Василя Іваніва і побр. Івана Чолача з Відділу ОбВУ в Гаддерсфілді.

Закриваючи конференцію голова Округи хор. П. Татарин сердечно подякував голові ОбВУ, пор. П. Кіщуку та всім учасникам за прибуття на конференцію і їхню активну участь у ділових нарадах, що їх закінчено проспіванням українського національного славня. Опісля всі стали до спільної знімки, а потім пані-члени місцевого Гуртка ОУЖ пригостили всіх смачним обідом.

В. Іванів

Учасники окружної конференції ОбВУ

У ПАМ'ЯТЬ ГОЛОВНОМУ КОМАНДИРОВІ УПА

В пам'яті українського народу день 5 березня 1950 року — це день, у якому в Білогорщі, біля Львова згинув геройською смертю Головний Командир Української Повстанської Армії сл. пам. ген. хор. Роман Шухевич — Тарас Чупринка.

З того часу українці на поселеннях урочисто відзначають цей болючий для нашого народу день та вшановують пам'ять найбільшого борця лицаря і героя у новітній історії України — сл. пам. Гол. Командира УПА.

У Великій Британії відзначення 41 роковин геройської смерти Головного Командира УПА відбулося старанням Головної Управи ОбВУ у вівторок, 5 березня в сумівській оселі Тарасівці, що розташована у дуже гарній місцевості Середньої Англії коло міста Дарбі. Там, у цей робочий, похмурний і холодний березневий день, прибуло численно членство ОбВУ і громадянство з українських громад Середньої Англії і теж з подальших місцевостей. Усі збиралися біля пам'ятника полеглим за волю України — пам'ятника з березового вигляду хрестом уквітчаним вінком, а по обох його боках розгорталися на високих щоглах великого розміру національні прапори.

Прийшов час і під енергійним проводом пор. Петра Кіщука, організатора цього відзначення, на просторій площі, що оточує пам'ятник, станули організовано двома шпалерами прапороносні почти ОбВУ і члени ОбВУ в однострою. Поряд з ними станули прапороносні почти ОУН, ОУЖ, СУМ і Пласту. Дальше, площу заповнило громадянство, в тому числі теж гості з України. Попереду станули члени ГУ ОбВУ, гості з України — видатний політичний діяч п. Петро Дужий з дружиною п-і Марією, інж. Василь Олеськів — голова Проводу ОУН, п. Федір Курляк — ген. секр. Ради СУБ, п. Ярослав Семеген — голова КУ

Панахида біля пам'ятника полеглим за волю України

Зліва направо сидять сот. Маріян Д. Гайва, інж. Василь Олеськів голова Проводу ОУН, промовляє п. Петро Дужий, п-ні Марія Дужа і хор. Володимир Нагайло

СУМ, п. Микола Попович — голова Пласту і п-і Євгенія Мандзій — член ГУ ОУЖ.

О годині 1.00 пополудні священики — о. митрат Микола Матичак, о. прот. Григорій Лазієнко і о. Степан Солтис, пройшли центральним проходом площі й станули попереду біля пам'ятника. Всі присутні проспівали пісню »Страдальна Мати«. Опісля отці відслужили соборну Панахиду в пам'ять Головного Командира УПА. Під спів »Вічна пам'ять« сот. Маріян Д. Гайва заст. голови ОбВУ, інж. Василь Олеськів — голова Проводу ОУН і п. Петро Дужий, поклали до пам'ятника вінок.

З черги сот. М. Д. Гайва попрохав до шанувального слова гостя з України п. Петра Дужого, представляючи його як визначного політичного діяча, в'язня польських тюрем, у 19943 році засудженого німцями до розстрілу (утік під час конвоювання), у 1947 році засудженого большевиками до розстрілу й опісля кару смерти замінено на довголітнє ув'язнення в концтаборах Колими, Сибіру й Мордовії. У своєму слові п. Петро Дужий, як учасник збройної боротьби в рядах УПА яскраво зобразив постать генерала, як великого Сина України, національного героя, талановитого провідника й політика, блискучого знавця підпільної боротьби. На його геройських чинах і на пролитій крові бійців УПА сьогодні в Україні виростають нові подвижники готові до великих діл — сказав шан. гість.

Після того всч. о. митрат Микола Матичак сказав глибоко-патріотичну проповідь, підкреслюючи шляхетні прикмети сл. пам. генерала, його невгнутий патріотизм і безмежну любов до своєї Батьківщини України. Це величаве відзначення і вшанування пам'яті Командира УПА, закінчено проспіванням національного славня »Ще не вмерла Україна«.

Всі присутні, приблизно 400 осіб, перейшли до залі »Хортиця«, де, після короткої перерви, член ГУ ОбВУ — хор. Володимир Нагайло привітав визначних гостей і попросив їх до президіяльного стола. До президії запрошено сот. М. Д. Гайву — заст. голови ОбВУ, інж. В. Олеськова — голову ОУН, п. Петра Дужого,

його дружину Марію, і п. Я. Семегена — голову КУ СУМ. У своїй доповіді п. Петро Дужий представив слухачам дійсний стан Совєтського Союзу, а зокрема України, після понад 70 років володіння російського комунізму. Вказував на жалюгідний стан в Україні під різними аспектами і на драконське визискування України Москвою економічно, подаючи при тому факти. Відтак, пані Марія — дружина прелегента, передала присутнім й усій українській спільноті у Великій Британії привіт від українського жіноцтва, бажаючи усім особистого щастя і якнайкращих успіхів у праці для добра Батьківщини-України.

Вкінці пор. Петро Кіщук, організаційний референт ОбВУ, від імені Головної Управи ОбВУ, від неприсутнього голови ОбВУ май. д-ра Святомира М. Фостуна висловив сердечну подяку отцям за відслуження Панахиди, о. митр. М. Матичаку за проповідне слово під час Панахиди; панові П. Дужому за палке шанувальне слово біля пам'ятника і за інформаційну доповідь; пані Марії за привіт і побажання, представникам усіх установ і організацій та всім присутнім, що прибули до Тарасівки, щоб ушанувати пам'ять Великого Сина України — сл. пам. ген. хор. Романа Шухевича — Тараса Чупринки.

Шанувальне відзначення закінчено проспіванням національного славня »Ще не вмерла Україна«.

П. Ґошко

ШАНУВАЛЬНЕ СЛОВО ПЕТРА ДУЖОГО

Святочна Громадо!

Духовно об'єднані та з народом українським в єдиний нездоланний моноліт ідейно спаяні — ми з почуттям найглибшої пошани схиляємо голови перед світлою пам'яттю непохитного борця за українську державну суверенність Головного Командира Української Повстанської Армії — Романа Шухевича, відомого під іменем генерал-хорунжого Тараса Чупринки.

Дозвольте, Високодостойні Громадяни-Земляки, поділитися з Вами короткою інформацією про цього прославленого Національного Героя безстрашного Воїна, з яким мені припало велике щастя не лише знатись, але й тривалий час у 1944-45 роках працювати під його безпосереднім керівництвом.

Життя Романа Шухевича — це винятково важкий і тернистий, але водночас непогасною славою вкритий, шлях боротьби за честь української нації, за її волю, розквіт і процвітання.

Світанок формування політичної думки молодого, відданого Україні патріота, розпочався дуже рано, ще в його юнацькі роки, в той неповторний, але глибинними переживаннями сповнений час, коли український народ — пробудившись з вікового сну — почав власними силами скріплювати підвалини українського державного будівництва. Всіма фібрами душі юнак збагнув велич розкутого народу і трагічну його долю. Невгаваючий біль за втратою державної самостійности, що сталась у висліді окупації України комуно-большевиками — послідовниками зажерливого російського імперіялізму, а також польськими загарбниками — залишив глибокий відпечаток на серці палкого ентузіяста.

Жаль за втраченою державністю пригнічував, але не вбивав волі до дальшої боротьби. Обдаровані логічним мисленням люди твердять, що навіть поразка, якою важкою вона не була б, це — не крик перестороги, а вірний крок, що прямує до перемоги правди й справедливости.

Нація вічно житиме, допоки не згасає любов до Батьківщини, як довго її сини та дочки готові на жертви й самовіддані вчинки задля неї.

Нація житиме, якщо естафету боротьби за суверенну, від нікого незалежну державу, батьки передаватимуть грядучим поколінням.

Молоді юнаки, свідки визвольної боротьби за Україну ставали дуже скоро зрілими людьми. Бувши 16-літнім юнаком, Роман Шухевич, проявляючи невгнуту стійкість і послідовну рішучість, поповнив ряди членства Української Військової Організації (УВО),покликаної до життя ще в 1920 році заходами командира корпусу »Січових Стрільців« славної пам'яті полковника Євгена Коновальця. Окрилений політичними думками та невсипущою революційною діяльністю цього непересічного державного мужа й полководця Роман Шухевич, рівняючись на нього та його великих послідовників — став на шлях боротьби за вільну Україну та з того шляху не сходив ніколи.

В 1929 році як тільки утворено Організацію Українських Націоналістів (ОУН), що закликала боротись за державність революційним засобами, Роман Шухевич став її членом. Саме він відстоював думку, що з революцій-

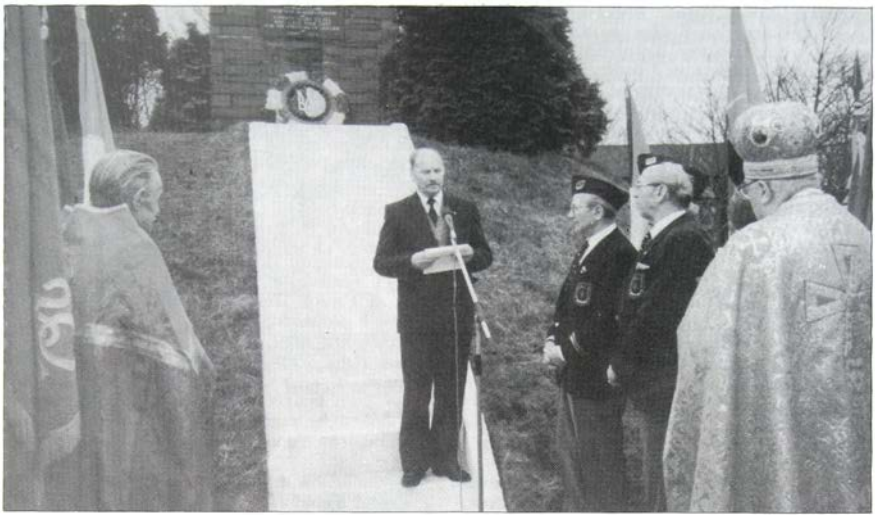

Промовляє п. Петро Дужий з України

ного шляху ніколи не можна сходити, а борючись за волю України, треба брати зброю до рук.

Ще в юнацькі роки майбутній командир пройшов повний військовий вишкіл, а в тридцятих роках далі поглиблював свої військові знання. В 1938 році, коли над Срібною Землею — Українським Закарпаттям — що дев'ятьсот років було відірване від решти України, почало сходити сонце свободи — Роман Шухевич разом із прославленими військовиками, українськими націоналістами Михайлом Колодзінським і Зеноном Коссаком готовить бойові загони військового формуваання »Карпатська Січ« до боротьби за повне утвердження української державности на Закарпатті.

15 березня 1939 року проголошено самостійність Карпатської України але гітлерівські націонал-соціялісти спротивились тому. За згодою Гітлера угорські збройні сили вирушили на Закарпаття, силою подавили новонароджену волю. Вже тоді виявилось, що Третій Райх є противником українських державних аспірацій, що подібно, як совєтська тюрма народів, у прагненнях національних рухів бачить свою смертельну загрозу. Роман Шухевич пильно стежив за намаганнями імперіялістів — найлютіших ворогів українського народу — він катеґорично відкидав будь-яку орієнтацію на чужі сили, він глибоко вірив, що лише всенародніми зусиллями, опертими на власне військо, Україна вирветься з кайдан, завойовуючи своє місце у народів вольних колі.

Роман Шухевич поділяв думку, що наша сила в нашому війську, а до того він докладав усіх зусиль, щоб українські воїни, не зважаючи на те, в якій армії вони не вишколювались, були непохитними патріотами, щоб здобували високу військову майстерність.

Роман Шухевич твердив: український воїн національно свідомий, добре вишколений і лише Україну носить у своєму серці. Власне такими воїнами були учасники Дружин Українських Націоналістів і українські повстанці — зорганізовані у сотнях і куренях Української Повстанської Армії, головне командування якої Роман Шухевич, будучи одночасно Провідником ОУН на рідних землях, очолив у перших місяцях її формування.

Головним Командиром Української Пов-

станської Армії Роман Шухевич-Тарас Чупринка був упродовж семи років, тобто до дня своєї трагічної смерти, що постигла його в нерівнім бою з чекістами 5 березня 1950 року.

Повноцінним громадянином України є лише та людина, що своє власне щастя бачить у щасті української нації. Особисте щастя Головний Командир УПА — Роман Шухевич — генерал-хорунжий Тарас Чупринка бачив лише у щасті й перемозі України, єдиним ґарантом насправді вільного життя якої є відновлення Української Суверенної Соборної Держави.

Найчеснішим українським громадянином є та людина, що — визнаючи найвищими ідеї української нації — активно включається у боротьбу за їх здійснення. Таким громадянином — повновартісною людиною, незламним патріотом України був Роман Шухевич-Тарас Чупринка.

Національним героєм є та людина, що життя своє покладе на жертівник нації. Такою Людиною, Національним Героєм України є Роман Шухевич-Чупринка.

Небуденні риси характеру Романа Шухевича були своєчасно виявлені: після проголошення Акту 30 червня 1941 року, що оповістив відновлення Української Держави й утворення Державного Правління — Романа Шухевича назначено на пост заступника міністра національної оборони, згодом він очолив збройну боротьбу України проти двох найжорстокіших імперіялістичних сил: гітлерівських загарбників і комуністично-російських імперіялістів.

Збройна боротьба Української Повстанської Армії прирівнюється до боротьби армій УНР і УГА, що в 1918-1920 роках вкрили себе незгасною славою. Безсмертне ім'я Національного Героя України — Романа Шухевича генерал-хорунжого Тараса Чупринки знаходиться поруч з іменами таких Національних Велетнів, як Симон Петлюра, Мирон Тарнавський, Євген Коновалець.

Віддаючи шану славній пам'яті Головного Командира Української Повстанської Армії Романа Шухевича-Тараса Чупринки в роковини його трагічної смерти — торжественно заявляємо, що світлу пам'ять про нашого Національного Героя навічно збережемо у серцях.

Вічна слава Героєві України!

Слава Україні!

РІЧНІ ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ВІДДІЛУ ОбВУ В БЕДФОРДІ

В неділю, 24 березня 1991 р. о год. 5 пополудні Відділ ОбВУ в Бедфорді відбув свої річні Загальні Збори, що їх відкрив уступаючий голова Відділу хор. Василь Гуменюк, а ними проводила Президія: бул. Василь Крамар — голова, а побр. Михайло Мадилюс — секретар. До почесної президії головуючий попрохав представників місцевих організацій й представника ГУ ОбВУ. Після цього вшановано пам'ять померлих у часі каденції членів Відділу ОбВУ: Осипа Баля й Івана Барабаша.

Відтак голова місцевого Гуртка ОУЖ — п-і Емілія Слободян привітала Збори, побажала успіхів і висловила надію, що майбутня Управа Відділу ОбВУ тісно співпрацюватиме з Гуртком ОУЖ, як це було дотепер за побр. В. Гуменюка, якому вона щиро подякувала за співпрацю. Побратим Михайло Мадилюс привітав Збори від місцевого Відділу УКПО, побажав успіхів у нарадах з надією на дальшу тісну співпрацю в громадській роботі.

Побратим бул. Василь Крамар привітав збори від місцевого Відділу СУБ, у залі якого відбувалися збори, тепло подякував за співпрацю з Відділом СУБ на протязі минулорічної каденції і висловив сподівання, що вона буде такою і в майбутньому.

Представник ГУ ОбВУ ппор. Михайло В. Поврозник передав теплий побратимський привіт Зборам від голови ОбВУ май. д-ра Святомира М. Фостуна, побажав успіхів у нарадах та дальшої успішної і тісної співпраці з ГУ ОбВУ.

Протокол з минулорічних Зборів зачитав побратим Микола Слободян, до якого поправок не було і його (протокол) прийнято одноголосно.

Обширний і добре опрацьований звіт діяльности Відділу подав уступаючий голова Відділу хор. В. Гуменюк. У діяльності Відділу майже не було такої царини, щоб Відділ ОбВУ не брав участи. Його багатогранна діяльність охоплює всі ділянки українського життя, а у великій мірі є його промотором.

Стан членства на день Зборів — 26 членів. Всі фінансові зобов'язання супроти Централі ОбВУ вирівняно.

На день Зборів прибутки Відділу становили

— ф.1119.60, витрати — ф.970.50, сальдо на день Зборів — ф.149.10.

Голова Контрольної Комісії бул. Василь Крамар подав звіт з проведеного контролю Відділу ОбВУ, в якому дав признання за діяльність голови і Управи та запропонував Зборам уділити абсолюторію уступаючим органам Відділу, що й зроблено одноголосно.

Ген. секретар ГУ ОбВУ ппор. Михайло В. Поврозник у короткому слові вказав на цілі і завдання ОбВУ і дав признання за проведену роботу у Відділі, а зокрема його голови хор. В. Гуменюка. Він також вказав на наші завдання під сучасну пору супроти допомоги Україні в її ставанні до державного життя.

Оскільки не було охочих до дискусії над звітами уступаючої Управи Відділу за яку звітував цілісно голова, приступлено до виборів нових органів Відділу. Зі залі запропоновано (О. Романишин), щоб головою Відділу і надалі залишився хор. Василь Гуменюк і залишилася та сама Управа Відділу, як також переобрано Контрольну Комісію — що й Загальні Збори схвалили одноголосно.

Переобраний голова Відділу хор. В. Гуменюк прочитав Обіжник Головної Управи ОбВУ ч. 150, що його присутні прослухали з великою увагою. Користаючи з побуту ген. секретаря ГУ ОбВУ ппор. Михайла В. Поврозника, тож голова Зборів попросив його, щоб той дещо розказав про політичне становище в Україні. В своєму слові генеральний секретар насвітлив постання і діяльність різних партій в Україні (очевидно не всіх) та їх змагання до незалежности України, не дивлячись на їхню зрізничкованість.

На цьому Збори закінчено о год. 7.10 увечері проспіванням національного славня.

М. В. П.

СПІТЬ, ХЛОПЦІ СПІТЬ. . .

Та про волю тихо сніть. . . Такими словами промовляли нинішнього року на воєнних цвинтарях в Австрії представники українських ветеранських організацій — Об'єднання бувших Вояків Українців у Вел. Британії та Братства кол. Вояків І УД УНА з Німеччини і Канади, прибувши до Австрії, щоб віддати поклін і пошану полеглим воїнам І УД УНА, що загинули в боях в регіоні Фельдбаху 1945 року перед закінченням кривавої другої світової війни. Вже традиційно, щороку приїжджають туди колишні воїни з Великої Британії, Німеччини, США, Канади та інших країн і віддають пошану своїм загинулим побратимам, похороненим на кількох воєнних цвинтарях в околиці м. Фельдбаху та в самому місті на його окраїні.

Нинішнього року з Великої Британії відбула поїздку до Австрії невелика група членів ОбВУ. Керівником групи був пор. Петро Кіщук, а з учасниками їздили також члени Головної Управи ОбВУ — пор. Володимир Янківський і хор. Михайло Ткачук. 7 травня всі вони прибули до Мюнхену та зупинились на нічліг в українському інтернаті »Рідна Школа« де їх зустріла та привітала керівничка інтернату п-нна Марійка Ковалишин. Другого дня група відвідала українські установи в Мюнхені, а у вечірніх годинах відбулась побратимська зустріч із членами Братства кол. Вояків І УД УНА в Мюнхені. На цій зустрічі всіх привітав голова Братства в Німеччині сот. Роман Дебрицький. Від ОбВУ вітав присутніх пор. Петро Кіщук, а побр. Зенон Зброжик привітав усіх від місцевої станиці Братства в Мюнхені.

9 травня рано всі виїхали автобусом в подорож до Австрії. Їхали всі одним автобусом. Провідником і керівником цілої групи, в якій були члени ОбВУ і Братства з Німеччини і Канади був пор. Петро Кіщук, який у часі подорожі привітав усіх від голови ОбВУ май. д-ра Святомира М. Фостуна та побажав усім щасливої подорожі. Прибувши до м. Ґрацу група зустрілась там з місцевими українцями, а теж з різних околиць Австрії та Німеччини, що прибули туди своїми автомобілями. Всіх вітав голова товариства »Січ« у Ґрацу побр. Михайло Машовець. На місцевому цвинтарі о. д-р Олександер Остгайм-Дзерович і о. архипротопресвітер Палладій Дубицький відслужили Панахиду. Шанувальне слово біля могили о. Д. Ковалюка сказав о. д-р О. Дзерович. Він привітав також усіх присутніх, відмітив при тому відданість і пошану, що її зберігають кол. вояки супроти своїх полеглих побратимів, плекаючи культ полеглих та висловив подяку комбатантським організаціям за їхню участь щороку і відвідини воєнних цвинтарів. На цьому цвинтарі поклали вінки — Софінський, Стахів і Остапів, а вінок до пам'ятника загинулих українських дівчат по-

клали пані — Сімків, Ничко і Захарків. Шанувальне слово в пам'ять загинулих дівчат під час налету на Ґрац у часі війни сказала п-ні М. Сімків, фінансовий референт ОУЖ у Мюнхені.

Опісля всі поїхали до недалекої місцевини Талергофу, де отці теж відслужили Панахиду за померлих там у першій світовій війні інтернованих українців. Там були покладені вінки, а шанувальне слово сказав д-р Р. Лебедович із Ґрацу. У надвечірніх годинах того дня наша група з Великої Британії переїхала до Фельдбаху та примістилась у готелі. Після сьомої години ввечері відбулась у міській ратуші офіційна зустріч наших комбатантів із новим посадником м. Фельдбаху п. Люттенберґером, який сердечно привітав українців-комбатантів, наголосив важливість плекання культу полеглих побратимів та побажав усім щасливого перебування у Фельдбасі.

Другого дня, в п'ятницю, 10 травня рано всі ми виїхали відвідати воєнні цвинтарі, розположені в місцевостях Ст. Стефан, Бірбавмі, Ґнасі, Травтмансдорфі, Бад-Ґляйхенберґу і Фельдбаху. На всіх цвинтарях наші отці служили Панахиди. У Ст. Стефані вінки до пам'ятника поклали побратими: Семенюк, Остапів і Утриш, а шанувальне слово сказав побр. Вацик із Німеччини. У Бірбавмі поклали вінок побратими — Ничка, Бурлака, Світлик — промовляла слово там п-ні М. Сімків із Німеччини, в Ґнасі — Більо, Дух, шанувальне слово сказав пор. Володимир Янківський, у Травтмансдорфі — вінок поклали — Гижка, Янківський і Сенів, а шанувальне слово сказав автор цих рядків, у Бад Ґляйхенберґу — Ничка, Гуменний, Коконовський — промовляв знову автор цих рядків у Фельдбаху поклали вінок — Микитка, Бойцун і Карабін — промовляв там пор. Петро Кіщук, який у закінчення відвідин воєнних цвинтарів висловив подяку отцям за відслуження Панахид.

Того дня обідали ми всі в Ґнасі. Були з нами теж представники австрійського Чорного Хреста і о. д-р Олександер Остгайм-Дзерович при тій нагоді розповів та подякував представникам цієї австрійської організації, яка опікується воєнними цвинтарями та могилами за те, що її старанням було проведене перепохоронення тлінних останків о. Мирона Чергункавича, який вийшовши на волю з Талергофського табору поселився в Ґнасі, де й помер. Тепер його могилою опікується австрійський Чорний Хрест. Представник згаданої ор-

Біля пам'ятника на могилі сл. пам. Ярослава Стецька. Стоять зліва направо — хор. Михайло Ткачук, пор. Володимир Янківський, прапороносець Дмитро Світлик і пор. Петро Кіщук

Біля пам'ятника на площі в місті Фельдбаху. Стоять у почесній стійці вояки австрійської армії. Між ними пор. Петро Кіщук і пор. Володимир Янківський

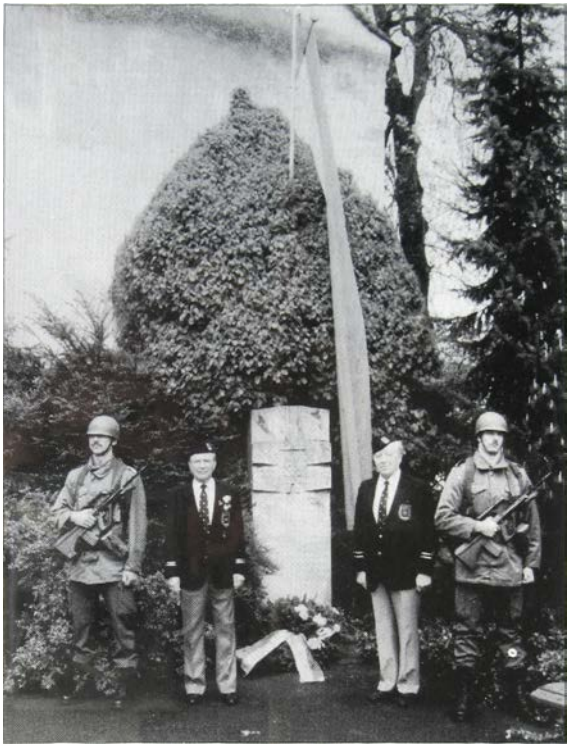

ганізації п. Рат вітав усіх українців сердечно, висловлюючи при тому подяку за те, що вони не забувають своїх полеглих побратимів.

Увечері того дня відбувся в м. Фельдбасі концерт із виступом славнозвісного хлоп'ячого хору з Відня. Цей концерт відбувся в найбільшій спортовій залі міста, яка вміщує кілька тисяч осіб. Відкриваючи концерт посадник міста п. Люттенберґ представив публіці, (а зібралось около 2000 осіб) хлоп'ячий хор »Вінер Зінґеркнабен«, розказав його цікаву історію, а відтак особливо тепло привітав українців, вказуючи, що українці-кол. воїни відвідують щороку воєнні цвинтарі в околицях Фельдбаху, де похоронені їхні побратими, що полягли в боях боронючи західну цивілізацію від заливу большевицькими військами. Він наголосив при тому, що Україна виходить тепер щораз голосніше на міжнародний форум, і побажав усім українцям щоб якнайскоріше Україна стала вільною державою.

Концерт пройшов на високому мистецькому рівні. Хлопчики співали композиції Моцарта, Шуберта, Россмаєра та інших видатних композиторів. Після концерту ми всі були запрошені на прийняття з вином і перекускою таки в тій же залі.

У суботу, о год. 10.00 дня була збірка всіх нас, українців, а також і австрійських комбатантів на міській площі біля пам'ятника, де перший раз стояла військова стійка — двох австрійських вояків. Врочистість почала ор-

Члени ОбВУ і Братства кол. Вояків 1 УД УНА біля пам'ятника

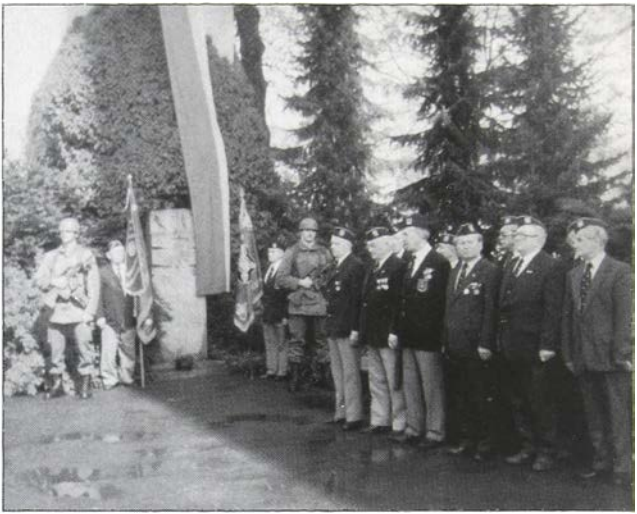

Австрійські офіцери місцевого військового гарнізону у Фельдбаху і пор. Петро Кіщук віддають салют

кестра, що відіграла салют полеглим, а опісля були покладені вінки в крипті. Шанувальне слово сказав о. архипротопресвітер Палладій Дубицький. Полковник Геріберт Наґлер, комендант місцевого військового ґарнізону у своєму виступі висловив нам, українцям, подяку за те що плекаємо традицію зберігання культу полеглих побратимів, а теж що плекаємо культ традицій і мілітаризму як реальної сили і запоруки існування націй та держав. Подяку австрійцям від імені нашої ґрупи висловив пор. Петро Кіщук. Після закінчення тієї врочистості на міській площі всі перейшли на місцеве кладовище де біля могили нашого приятеля май. Сеппа Маврера отці відслужили Панахиду й були покладені квіти на його могилу.

Пополудні того дня о год. 5.00 отці — д-р Олександер Остгайм-Дзеркович і архипротопресвітер Палладій Дубицький відслужили моління в місцевій церкві та сказали патріотичні проповіді. Увечері, вже за традицією відбувся спільний комбатантський вечір з участю українських і австрійських ветеранів. У часі того вечора було проведене також нагородження медалями відзначеннями як українських так і австрійських комбатантів.

Другого дня, в неділю, 12 травня наша ґрупа виїхала з Фельдбаху до Мюнхену. Прощали нас дир. Ерік Наґлер, посадник міста п. Люттенберґер та інші наші австрійські приятелі. Всі вони бажали нам щасливої подорожі а теж, щоб ми всі зустрілись наступного року знову у Фельдбасі.

В понеділок наша ґрупа відбула поїздку на місцевий цвинтар у Мюнхені де поклала квіти на могилах сл. пам. Степана Бандери, Ярослава Стецька та до пам'ятника всім полеглим за волю України.

Повертаючи до Великої Британії керівник нашої ґрупи пор. Петро Кіщук подякував усім за зберігання дисципліни й взірцеву поведінку в часі поїздки та закликав усіх і далі зберігати та плекати наші вояцькі традиції, і ніколи не забувати про наших шолеглих побратимів, що життя своє віддали за волю України.

хор. Мих. Ткачук

ВЕЛИЧАВЕ СВЯТО ГЕРОЇВ У ТАРАСІВЦІ

Кожного року Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії проводить традиційні Зеленосвяточні моління в пам'ять воїнів за волю України. Нинішнього року Свято Героїв відбулось у Зеленосвяточну неділю, 26 травня в сумівській оселі Тарасівці, куди з'їхалися около 5000 українського громадянства, членство ОбВУ, організована сумівська і пластова молодь, жіноцтво та парафіяльні ради зі своїми церковними хрестами, хоругвами, прапорами і представники українських центральних і крайових установ, організацій, товариств, щоб сповнити свій національний обов'язок і спільно помолитися за наших церковних подвижників, національних героїв, воїнів і борців, які віддали своє життя за рідну Церкву й Батьківщину. При тому треба згадати, що на це свято громадянство прибуло 34 автобусами і сотнями приватних автомашин з різних місцевостей Великої Британії.

У цьому нашому вже традиційному Святі Героїв узяли також участь почесні гості — наші довголітні англійські приятелі: представник королівської родини — лорд-лейтенант полк. Петро Гілтон з дружиною з графства Дарбишір, а теж представники Відділів Британського Леґіону зі своїми прапорами з місцевостей Діннінґтону, Ліку, Бірмінґгаму, Тодмордену і Европейської Комбатантської Ліґи.

Цьогорічне святкування відбулось у пам'ять і пошану основникові Організації Українських Націоналістів — полк. Євгену Коновальцеві в 100-річчя з дня його народин, у пам'ять Голови держави і Головного Отамана Симона Петлюри, у пам'ять лицарів Базару, у 50-річчя проголошення акту відновлення української державности Актом 30 червня 1941 року й у пам'ять усіх воїнів і борців, що поклали своє життя за волю нашої Батьківщини протягом усіх історичних часів нашої нації.

Цьогорічне Свято мало у своїй програмі офіційно-релігійну частину й святочно-концертову. Комендантом Свята був ппор. Михайло Гринюк, а його заступником пор. Володимир Лесюк.

Перед початком польової Служби Божої біля пам'ятника сформувалась почесна сотня членів ОбВУ з прапорами своїх Відділів, а також із прапорами станули представники Відділів ОбВУ й громад. Комендант сотні пор. Володимир Янківський зголосив у військовій формі сотню голові ОбВУ май. д-рові Свято-

миру М. Фостунові, а відтак голова провів перегляд почесної сотні та великої групи почтів із вінками. Опісля всі організовано вмаршировали на площу біля каплиці. Попереду ішли головні прапороносці несучи прапори — національний — ст. дес. Роман Дубиняк, революційний — побр. Тома Ґнип і ОбВУ побр. Іван Рак.

Торжественне Свято Героїв почалося в 12.00 дня. Комендант здав звіт голові ОбВУ май. д-рові Святомиру М. Фостунові. Під спів українського національного гимну почет — хор. Михайло Татарчук ГУ ОбВУ в супроводі старшого пластуна Романа Михайлюка і сеньйора СУМ Мирослава Пиляка підтягнув на щоглу національний прапор.

Біля каплиці кількох мирян тримали хрест та церковні хоругви, а за ними стояли члени Головної Управи ОбВУ, почесні гості та церковні хоругви, а за ними — члени Головної Управи ОбВУ, почесні гості та представники різних громадських організацій. На Святі були кільканадцять гостей з України.

Урочисту польову Службу Божу відслужили всч. отці Помісної УКЦеркви — о. митрат Микола Матичак, о. Степан Солтис, о. Христофор Хомин і о. Йосафат Лещишин, яким прислуговував при вівтарі церковний брат п. Іван Лац. У часі торжественної Літургії, кількох дяків з окремих громад співали божественні пісні. Апостола читав піддиякон Павло Малицький, Євангелію читав о. Степан Солтис.

Під час читання св. Євангелія держали запалені свічі голова ОбВУ і ппор. Михайло Гринюк. Євангеліє держав пор. Володимир Лесюк.

Після св. Євангелія о. митрат привітав від імені Преосв. Кир. Михайла ЧНІ, від отців і від себе особисто гостей з України, голів і представників братніх організацій та всіх присутніх і при цій нагоді висловив велике признання ГУ ОбВУ за спорудження величавого пам'ятника у сумівській оселі Тарасівці в пошану й пам'ять усім полеглим за волю України і за щорічне відзначування Свята Героїв у Свято Трійці. Всч. о. митрат сказав змістовну празничну проповідь, наголошуючи культ українських національних героїв при чому згадав про багатьох визначних провідників української визвольної боротьби і водночас відчитав уривок із слова ген-хор. Тара-

Марширує почесна сотня під проводом пор. Володимира Янківського. Попереду прапороносці британських ветеранських організацій

Прапороносні почти ОбВУ на площі біля пам'ятника

са Чупринки про похорон упівців та уривок із послання Блаженнішого Патріярха Йосифа про героїв України. В часі Богослуження багато вірних прийняли Святе Причастя.

Торжественну Службу Божу започатковано Марійською піснею »Там, де в небі Божа Мати«, а закінчено релігійним гимном »Боже Великий, Єдиний« і молитвою за Патріярха.

Після закінчення Святої Літургії сформувався похід до символічної могили-пам'ятника. У цьому поході взяли участь всч. отці, дяки, почесні гості, голови і представники наших центральних установ і товариств, почесна сотня ОбВУ, пластова й сумівська молодь в одностроях, жіноцтво ОУЖ у вишиваних сорочках з прапорами, гуцульська група в своєму кольоритному одязі і тисячі людей, з церковним хрестом, 4 корогвами і 63 прапорами. Під час процесійного походу жіноцтво набожно співало церковно-релігійні пісні. Походом керував комендант Свята.

Перед могилою-пам'ятником по обидвох боках на високих щоглах гордо розгорталися два великі прапори: національний і революційний, а прапороносці з своїми прапорами із громад творили прекрасну панораму. На пам'ятнику біля пропам'ятної вмурованої плити виднів портрет полковника Євген Коновальця.

Біля пам'ятника Панахиду відслужили вже названі отці — чотири католицькі і о. прот. Григорій Лазієнко (УАПЦ). У своєму проповідному слові о. прот. Григорій Лазієнко вказав на великі діла і чини народних героїв та їхні заслуги для українського народу, які поклали своє життя на жертовник боротьби за волю і державність української нації. Шанувальне слово сказав ред. Ілля Дмитрів, нав'язуючи до Зеленосвяточних Днів, коли-то ми віддаємо пошану українським героям, які віддали своє життя за українську землю і народ на протязі історії України — на грані двох світів, а зокрема підкреслив великий український патріотизм наших великих державних діячів, полководців, лицарів і всіх воїнів, героїв нашого віку.

Опісля промовляв почесний гість лорд лейт. полк. Петро Гілтон. Він підкреслив великий творчий вклад українських героїв у боротьбі

за українську майбутність. . . висловив українцям признання за збереження своєї традиції і культури, наголошуючи, що українці дочекаються щасливого часу — української самостійної соборної держави.

Після соборної Панахиди, під тихий спів »Вічна пам'ять«, численні представники політичних середовищ, суспільно-громадських українських центральних установ, організацій, товариств, Відділів ОбВУ й українських громад, підходили по черзі і клали вінки до пам'ятника. Їхнє чергування оголошував комендант Свята.

Вінки з живих квітів, перев'язані синьо-жовтими і червоно-чорними кокардами із відповідними написами поклали представники у такому порядку: д-р Богдан Цяприна — від Проводу Організації Українських Націоналістів і від Організації Українського Визвольного Фронту; голова ОбВУ май. д-р Святомир М. Фостун — від усього членства ОбВУ; полк. лорд-лейтенант Петро Гілтон з дружиною; д-р Любомир Мазур, голова Союзу Українців у Великій Британії — від усього членства СУБ; радн. Антін Тисячний — від ТП ОУН, УЦІС, УВС, УІС; о. І. Шкіренко — від Представництва ВО УНРади й Українського Товариства; пполк. Іван Горобець — від Української Гетьманської Організації; голова КУ СУМ д. Ярослав Семеген — від Спілки Української Молоді; пластун-сеньор Іван Кулик — від Пласту; п-ні Богданна Крушельницька, голова ОУЖ в супроводі гості з Америки д-р Марти Кокольської (ОЖ. ОЧСУ) і мґр Марії Василів, член ГУ ОУЖ — від Організації Українських Жінок; пані Софія Славницька — від Сестриництва ім. княгині Ольги УАПЦ; пані Ніна Марченко — від Спілки Українських Учителів і Виховників; пані Вікторія Мулька — від Товариства Помісної УКЦеркви; пор. Андрій Фурґала — від Европейської станиці Українського Визвольного Війська; п. Роман Гри-

В поході до пам'ятника голова ОбВУ май. д-р Святомир М. Фостун несе вінок у супроводі сот. Маріяна Д. Гайви і ппор. Михайла В. Поврозника

наш — від Товариства »Бойківщина«; п. Василь Потек — від Товариства »Гуцульщина«; п. Мадилюс — від танцювального ансамблю »Орлик«; п. Юрій Чубатий — від Українського Стрілецького Клюбу »Січ«; п. Михайло Данчак з міста Аннан, Шотляндія — жертводавець будівельного матеріялу на побудову каплиці у Тарасівці, а на кінець поклали вінки пп: Ф. Ґріфін і Г. Кляркcон — від Відділів Британського Леґіону.

Промовляє лорд-лейтенант полк. Пітер П. Гілтон

Опісля представники Відділів ОбВУ і українських громад поклали свої вінки в такому порядку: п-ні Христина Кіллям-Кіщук — Лестер; п-ні А. Лобас — Гаддерсфілд; побр. М. Галай — Аштон; побр. В. Крамар — Бедфорд; побр. М. Федак — Блякбурн; побр. О. Слабодух — Галіфакс; побр. М. Червак — Лідс; побр. Г. Місач — Нортгамптон; побр. І. Здолини — Брадфорд; побр. Яворський — Рочдейл, побр. В. Щербатюк — Лій, побр. О. Семчишин — Лютон; побр. Василик — Кіддерминстер; побр. П. Кривий — Ноттінґгам; побр. П. Костюк — Челтенгам; побр. О. Сухляк — Іпсвій; побр. М. Деревицький — Діннінґтон; побр. І. Павкнер — Болтон; побр. В. Филипович — Мансфілд; побр. М. Вільшинський — Раґбі; побр. В. Нагайло — Волвергамптон; побр. Я. Фатерига — Скантoрп; побр. М. Басюк — Донкастер; побр. В. Мартинюк — Ґлостер і побр. П. Герман — Свіндон-Брістол (один вінок).

Під кінець соборної Панахиди, прапороносці віддали почесть прапорами а двоє сурмачів (англійці — батько з донькою) відіграли зворушливий врочистий останній салют.

Проспіванням вояцької пісні »Видиш брате мій« закінчено першу частину Свята героїв.

Друга частина святкувань — святковий концерт — почалась у пополудневих годинах у сумівській залі »Хортиця«, а відкрив його заступник голови ОбВУ сот. М. Д. Гайва і сказав вступне привітальне слово у двох мовах. Програмою концерту проводив хор. Володимир Нагайло, а його заступник був хор. Маркіян Шептицький.

Сцена була по-святковому прибрана національним, революційним, військовим (ОбВУ), жіночим (ОУЖ), сумівським і пластовим прапорами з тризубом та написом »Вічна Слава Героям« і уквітчана зеленню. На передній стіні (у залі) виднів напис великими літерами: У ПРОСЛАВУ ОСНОВНИКА ОУН — ПОЛК. ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ! 1891 — 1991.

Святковий концерт започатковано Молитвою Українського Націоналіста, що її з великим чуттям і емоцією проказав за сценою дружинник Мирослав Щербатюк. Святочне слово по-українському в пошану національним Героям сказав голова ОбВУ — май. д-р Святомир М. Фостун.

Шановний доповідач насвітлив і провів аналіз усіх етапів визвольної боротьби, згадуючи багатоякісних працівників у всіх галузях українського суспільства — великих державних діячів, полководців, народніх провідників, лицарів, борців, всіх відомих і невідомих героїв і героїнь та воїнів, які життя віддали

Святкове слово голови ОбВУ
май. д-ра Святомира М. Фостука

за волю України протягом історичного буття українського народу, наголосивши пошану в пам'ять полк. Євгена Коновальця, Симона Петлюри, лицарів Базару та борців за здійснення Акту 30 червня 1941 р.

Святкове слово по-англійському сказав голова Спілки Української Молоді д. Ярослав Семеген. З черги Олександра Марків-Ґнип відрецитувала з притаманним їй чуттям інтродукцію »Салют Героям« — Романа Завадовича.

З різноманітною і багатою програмою пісень виступали два окремі мистецькі колективи: вокально-бандурний квартет »Кобзарське Братство« з Болтону під керівництвом п. Юрія Бабчука і жіночий хор »Барвінок« Гуртка ОУЖ з Лестеру, під дириґентурою п-ні Христини Кіллям-Кіщук.

»Кобзарське Братство« проспівало в супроводі бандур і ліри вісім пісень: »Гей, нум хлопці до зброї«, »Максим Залізняк« — козацькі пісні, »Ой, літа орел сизий« — слова Т. Шевченка, обробка Юрія Бабчука, »Ліс«,

Виступ хору »Барвінок« Гуртка ОУЖ з Лестеру під дириґуванням
п-ні Христини Кіллям-Кіщук

»Марш партизанів«, »Збудись Україно« — повстанські пісні, »Ой, зійшла зоря« і »Страшний суд« — українські старованні канти (народні пісні).

Хор »Барвінок« проспівав шість пісень: »Я сьогодні від вас від'їжджаю« — муз. Зої Маркович, »Сльози матері« — муз. Д. Литценка, »Карпатські січовики« — муз. З. Бородієвича, »Відлітають журавлі« — муз. П. Процька, »Про рідний Львів« — муз. Є. Козака і »Писаний камінь«. Фортепіяновий супровід подавала п-на Сера Морфей. Належить відмітити, що святковий концерт пройшов дуже успішно, за що багаточисленна авдиторія заслужено нагородила всіх виконавців гучними оплесками.

На закінчення зеленосвяточних врочистостей, керівник святкової програми хор. Володимир Нагайло висловив сердечну подяку від імені Головної Управи ОбВУ і Підготовного Комітету, всч. отцям за їхній душпастирський труд, почесним гостям, всім виконавцям та всім учасникам свята, що прибули на це крайове величаве Свято Героїв.

Співом українського національного гимну закінчено це Свято Героїв.

Організцією цьогорічного Свята Героїв займався Підготовний Комітет, що був покликаний Головною Управою Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії, якого головою був пор. П. Кіщук. Підготовою різних технічно-адміністративних справ Свята займався хор. Михайло Татарчук. Відповідальним за порядок у залі і на площі був хор. Теодор Данкович а впорядниками — побрати з Відділів ОбВУ Ноттінгтам, Дарбі і Лестеру. За декорацію сцени відповідали побратими з Відділу ОбВУ Лестер.

Годиться висловити сердечну подяку та признання організаторам як також і тим усім, що займалися підготовкою і проведенням врочистого цьогорічного Свята Героїв України.

Всю врочистість фільмували члени »Українського Відео-Архівного Товариства« при Відділі СУБ у Брадфорді.

М. В. Гуменний

Виступ Кобзарського Братства в часі святкового концерту — другої частини Свята Героїв

ОКРУЖНА КОНФЕРЕНЦІЯ ОбВУ В СЕРЕДУЩІЙ АНГЛІЇ

У суботу, 15 червня 1991 року відбулась у м. Ноттінґгамі чергова окружна конференція ОбВУ — Середуща Англія. Ця окружна конференція відбулась у приміщенні місцевого Відділу СУБ на 30 Бентік Роуд, з участю голови ОбВУ, членів Головної Управи ОбВУ та голів і членів Відділів ОбВУ з Волвергамптону, Дарбі, Ковентрі, Лестеру, Мансфілду, Ноттінґгаму, Рагбі й Гуртка ОбВУ у Бірмінґгамі.

Окружну конференцію відкрив о год. 1.15 пополудні пор. Петро Кіщук, який і проводив нарадами. Він сердечно привітав усіх присутніх, зокрема голову ОбВУ май. д-ра Святомира М. Фостуна, члена Президії ГУ пор. Володимира Лесюка, члена Головної Управи ОбВУ хор. Теодора Данковича, голову Відділу СУБ у Ноттінґгамі п. Павла Рафалюка та всіх представників Відділів ОбВУ Округи.

Після відкриття і прийняття порядку нарад привітальне слово сказав голова ОбВУ вказуючи на вагомість процесів національного відродження в нашій батьківщині, яке у свою чергу відкриває нам нові перспективи та можливості, а водночас, і накладає на нас нові повинності та зобов'язання. Побажаннями успішних ділових нарад привітав конференцію також п. Павло Рафалюк, голова Відділу СУБ у Ноттінґгамі.

З черги згідно порядку ділових нарад звітували голови або представники Відділів ОбВУ за час 1990 рік і перше півріччя нинішнього року. Про працю Округи ОбВУ в звітному часі доповідав її голова, пор. Петро Кіщук. Протягом згаданого року в Окрузі була проведена доволі широка різнорідна діяльність. Пам'ять померлих побратимів в Окрузі присутні вшанували однохвилинною мовчанкою.

Про загальну діяльність ОбВУ доповідав голова ОбВУ май. д-р Святомир М. Фостун, який також подав напрямні праці нашої комбатантської організації до кінця цього року. Питанням фінансовим, а теж і організаційним присвятив увагу пор. Петро Кіщук, подаючи при тому вказівки та поради практичної дії на місцях у Відділах.

Відтак хор. Теодор Данкович інформував учасників окружної конференції про положення і діяльність СК »Січ« та закликав, щоб Управи заохочували в громадах молодь ставати членами цього клюбу.

В дальшій програмі нарад окружної конференції була доповідь голови ОбВУ май. д-ра Святомира М. Фостуна на тему: »Геополітичний уклад сил у світі, СССР і Україна«. У своїй доповіді голова ОбВУ провів аналіз сучасного геополітичного положення у світі, розглянув широко положення в СССР, а також в Україні, аналізуючи процеси національного відродження української нації.

Цікава й рідкісна своєю тематикою доповідь голови ОбВУ викликала живу дискусію та велике зацікавлення присутніх.

З черги пор. Петро Кіщук подав плян праці Округи до кінця 1991 року, і цей плян після короткої дискусії був прийнятий без змін.

Підсумки успішної окружної конференції підбив голова ОбВУ. В закінчення ділових нарад пор. Петро Кіщук висловив подяку голові ОбВУ який незважаючи на своє нездужання прибув на конференцію, подякував членам Головної Управи, голові місцевого Відділу ОбВУ побр. Т. Ґнипові, членам Управи Відділу за дбайливу підготову всіх технічно-адміністративних справ, висловив подяку паням за пригощення всіх присутніх багатою перекускою, а також подякував всім учасникам конференції, що її закінчено проспіванням українського національного славня о год. 6.30 увечері.

П. Ґошко

(Важливіша діяльність ОбВУ відмічена в цьому розділі до кінця м. червня 1991 року).

ВІДІЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ

БЕЗКЛУБИЙ ДМИТРО, дес., народжений 21.3.1919 року в с. Петрилові, Тлумацький рай. Івано-Франківська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 4.3.1991 року в Іпсвічі й там похоронений 18.3.1991 року.

ВОРОНОВИЧ ІВАН, нар. 14.2.1926 року в с. Вербів, Бережанського району, Тернопільська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 14.10.1990 року в Лестері й там похоронений 19.10.1990 року.

ГРИНЯШКО ДМИТРО, нар. 7.11.1907 року в с. Лапшин Бережанського району, Тернопільська область. Вояк польської армії у 1928-1930 роках. Член ОбВУ. Помер 20 січня 1991 року в Пітерборо й там похоронений 31 січня 1991 року.

ДАНИЛЬЧИК ПРОКІП, ст. дес. народжений 17.7.1917 року в Білоберезці, Івано-Франківська область. Вояк польської армії у 1937-1939 роках. Член ОбВУ. Помер 1.3.1991 року у Волвергамптоні й там похоронений 11 березня 1991 року.

ДАНЬЧАК ПЕТРО, нар. 16.5.1910 р. в с. Костіва, Перемищина. Десятник польської армії у роках 1931-1935. Помер 18.4.1991 року в Брадфорді й там похоронений 30 квітня того ж року.

ДРАПАН СТЕПАН, ст. дес. народжений у с. Порохова, Бучацький район, Тернопільська область. Вояк І УД УНА. Провідний місцевий громадський діяч у Гаддерсфілді. Член ОбВУ. Помер 19.2.1991 року і похоронений у Гаддерсфілді 22 лютого того року.

ДЯКІВСЬКИЙ ЮРІЙ, народжений 10.9.1926 року в Херсоні. Вояк І УД УНА. Активний діяч СУМ. Помер 26.12.1990 року в Лестері. Похорон відбувся 31 грудня 1990 року. Тлінні останки Покійного спалено в крематоріюмі.

ЗОБКІВ МИХАЙЛО, народжений 10.12.1926 року в с. Коколин, Рогатинський район, Івано-Франківська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер у Лестері 27.8.1990 року й там похоронений 3 вересня того року.

ІВАХІВ МИКОЛА, народжений 27.11.1920 року в с. Волоща, Дрогобиччина. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 2 квітня 1991 року в Брадфорді і там похоронений 11 квітня того року.

КАРПЕНЯК СТЕПАН, народжений 28.2.1919 року в Олеші, Бучацького ройону, Тернопільської области. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 11.2.1991 року в Лестері й там похоронений 20.2.1991 року.

КЛЕБАН МИКОЛА, нар. 8.2.1924 року в Сяноку. Вояк польського другого корпусу. Помер 4.2.1991 року в Сталибріджу. Похоронений 11.2.1991 року в Дукінфілді на місцевому кладовищі.

КОСТИШИН ГРИГОРІЙ, нар. 1.1.1912 року в Загвіздю, Тисьменицький район, Івано-Франківська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 8.5.1991 року в Лестері. Тлінні останки Покійного спалено в крематоріюмі 15.5.1991 р.

КРИВІНСЬКИЙ МИХАЙЛО, народжений 13.9.1913 року в с. Бариш, Бучацького району, Тернопільська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 16.4.1991 року в Лестері й похоронений на місцевому кладовищі Джіллес 24.4.1991 року.

КУЛИНИЧ ВОЛОДИМИР, нар. 23.6.1923 року в с. Підгороддя, Рогатинщина. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 23.3.1991 року в Карлайлі й там похоронений 17 квітня 1991 року.

МИХАЙЛІВ ВАСИЛЬ, нар. 28.2.1926 року в с. Стінка, Бучацького району, Тернопільська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 10.11.1990 року в Лютоні і похоронений на кладовищі в місцевості Данстебел 26.11.1990 року.

ПАВЛІВ ДМИТРО, дес., нар. 23.6.1919 року в Довга Калуська, Івано-Франківщина. Член ОбВУ, провідний місцевий громадський діяч. Помер 25.3.1991 року у Волвергамптоні й там похоронений на кладовищі Бушбері 4 квітня 1990 року.

СКІП ГРИГОРІЙ, народжений 15.4.1923 року в Бережанах. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер у Лестері 26.10.1990 року й там похоронений на кладовищі Джіллес 1.11.1990 року.

СТАРЧАК ТЕОДОР, ст. дес., народжений 12.10.1922 року в с. Потилич, Нестерівський район, Львівська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 10.5.1991 року в Болтоні й там похоронений на кладовищі Гітон 17 травня 1991 року.

СТЕФАНЮК ВАСИЛЬ, бул., народжений 4.12.1924 року в Стінці, Бучацький район, Тернопільська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 6 травня 1991 року в Лестері й там похоронений 17 травня того ж року.

ТВЕРДОХЛІБ ВІКТОР, пор., народжений 26.8.1926 року в Запоріжжю. Вояк УВВ і І УД УНА. Член ОбВУ. Помер у Лютоні 5.1.1991 року і похоронений на кладовищі Валей Стопслей 14.1.1991 року.

ХОЛЯВА ВОЛОДИМИР, нар. 10.11.1924 року в Путятинцях, Рогатинщина. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 8.2.1991 року в Кіддермінстері й там похоронений 15 лютого того ж року на місцевому кладовищі.

ЦІСАРУК МИРОН, дес., нар. 28.8.1916 року в с. Шумбарі, Шумський район, Тернопільська область. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ. Помер 5 квітня 1991 року в Рочдейлі й там похоронений 12 квітня того ж року.

ЧІЧА ВАСИЛЬ, ст. дес., нар. 27.9.1923 року в с. Вирівки, Холмщина. Вояк І УД УНА. Член ОбВУ, провідний місцевий громадський діяч. Помер у Пітерборо 30 січня 1991 року й там похоронений 6.2.1991 року.

ФЕРЕНЦ МИХАЙЛО, нар. 22.6.1922 року в с. Вовче, Львівська область. Член ОбВУ. Помер 27.11.1990 року в Манчестері й там похоронений на кладовищі Мостон 5 грудня того ж року.

ВІЧНА ЇМ ПАМ'ЯТЬ!

(Облік померлих проведений до 31.5.1991 року)

Оса

Вилітає і жалить коли й кого хоче

РІК 29 Ч. 29

ДУМКИ НЕНАРОКОМ

- Мудрості набираються з книжок, а дурості — з пляшок.
- Всі помітили його присутність, коли він сказав: »До побачення«.
- Не єдиним хлібом живе людина, — виправдувався на суді власник самогонного апарату.
- Найбільше йому хотілося спочити на лаврах, та не знав, як їх дістати.
- Деяких авторів засмучує, що їх забули, тоді, як їх просто не знали.
- Нема такого собаки, який не розумів би, що таке палиця.
- Вовка ноги годують, а мисливця — рятують, — говорив практичний.
- Озвався голос совісті, але. . . в свинячий голос.
- Випередив мрію? . . Тепер чекай на неї.
- Не дмуть вітри, як хочуть кораблі.
- Криницю росою не наповниш.
- І бездарність буває оригінальною.
- Став ковалем свого міщанського щастя.
- Коли танцюють під чужу дудку, про партнера не думають.
- Найважче сперечатися з вітром, якщо він у голові.
- Дурень завжди видає себе з головою. . .
- Дволикість — найкоротший шлях до самотності.
- Сім разів обміряв. На восьмий взяли. . .
- Істини бувають: конкретні, абстрактні та азбучні.
- Впадав з однієї крайності в іншу, щоб не думали, що тупцює на місці.
- Лютий — найкоротший медовий місяць.
- Одні друзів не залишають у біді, інші — без біди.
- За чисту монету приймав лише паперові гроші.
- Скільки треба мати засобів для співіснування!
- Найважче лікувати ті хвороби, на які хворіють самі лікарі.
- Чи слушно називати професіоналом того, хто за погану гру одержує добрі гроші?
- Одних не відірвати від письмового столу, інших — від обіднього.
- Вважався добрим чоловіком, доки не вийшов у »люди«. . .
- Перекладач зберігав у недоторканості тільки авторські розділові знаки.
- Знав собі ціну, але завжди завищував її.
- Найбільші чарівники — будівельники. Окремі з них можуть заморозити об'єкт і в спеку.
- Інколи дефіцит ложки дьогтю може зберігти бочку меду.
- Все життя хапався за голову замість того, щоб хоч раз узятися за розум.
- Останнє бажання карася — поплавати в сметані.
- Вороги не прощають помилок. Друзі не прощають нічого.
- З погляду географії, море сліз — озеро, бо не має сполучення з океаном.
- Інколи й оплески — хуліганство.
- Культура, навіть мертва, залишається культурою.
- Серед тих, хто псує апетит, кухарі не конче на першому місці.

- Коли йтимете всім на зустріч — неминуче зіткнення.
- Хворі борються за життя лікарів у науковому світі.
- Жаліючись на хворобу, не залишай копій скарг: до перевірки може змінитися діягноза.
- Під блакитною тінню листка непрацездатності інколи ховається ледар.
- Зміряний тиск — ще не ліки від гіпертонії.
- Зверхність — не вада зору, а його точка.
- Поливав печінку горілкою, а лікує крапельками.
- Фантастика: не встиг скривитися — прибула швидка допомога.
- Лицеміри всі лукаві, злобою надуті, на словах вони святі, а на ділах люті.
- Удосконалився — приймає хворих з надзвуковою швидкістю.
- Кажуть »будьмо здорові«, а роблять навпаки.
- Краще подобатись одному мудрому, ніж десятьом дурним.
- На чужій луці кінь не напасеться.
- Добре хмелеві, як тичка тримається.
- Живи так, щоб завжди міг зійти на п'єдестал людської гідності.
- Неперевершений пляґіятор — у нього навіть псевдонім крадений.
- Якби справді згоряли від сорому, то всі були б чесними.

А. ПАЛАМАР

ВІДТЕПЕР ТІЛЬКИ ТАК. . .

(Гумореска)

Після вчорашнього телевізійного детективу мені снилась якась нісенітниця. Свистіли кулі, тріскотіли автомати. Тікаючи від невідомих переслідувачів, я впав і. . . прокинувся. Автомати тріскотіли далі. . .

— Вставай! — владно сказала дружина і теплою рожевою долонею накрила будильник. Стрілянина одразу вщухла. — Сьома година.

— Але ж сьогодні. . .

— Субота — вся робота.

Не протестую. Тим паче, після такого сну.

— Для початку затопи обидві грубки, принеси десять, ні, п'ятнадцять відер води. Будемо прати.

П'ятнадцять відер до хати, п'ятнадцять з хати — так і верблюда можна доконати, майнула в голові думка.

Десь запропастилася сокира. А ранок — хоч напийся: сонячний, чистий, запашний, як половіючі жита після благодатної зливи. Зеленим вогнем палахкотить павіття молодої яблуньки. Якась сіренька цвікавка випорхує поміж ним і видзвонює на повні груди своє розуміння щастя-радості життя.

Вулицею йдуть туристи, вгинаються під рюкзаками. І чим вони тільки напихають оті мішки? Сусіда з-за тину пильно обсервує, як я орудую сокирою, і запрошує піти на рибалку. Мовляв, у ставу голодна щучва коромислом ходить, береги підриває, а риб-інспектор Мірошник до Києва на курси поїхав.

— Добре тобі живеться, Василю, про щуки думаючи. Позич-но краще шланга. Задумала ось жінка невеличкий потоп у домі. . .

Шланг виявився закороткий: сягав ледве від колонки до воріт. Нема ради, треба двигати воду відрами. За годину ледве впорався. Мариня тим часом вивершила посеред кухні цілу Джомолунгму ошмаття. Просто жах, скільки у людини може бути того добра. Здається маєш кілька сорочок і ніби нічого особливого за ними не помічаєш, а прийде до прання — кінця їм не видно. Коли Мариня змішала ту гору з водою, мені стало зрозуміло, чому вона сказала »для початку принеси«. . .

— Знатимеш тепер, яка то легка жіноча робота. . .

До обіду гора зменшилась хіба що наполовину. Два ящики добірного антрациту догоряли в порепаних від жароти грубах. Весь дім затопила нестерпна задуха, настояна на випарах мокрої білизни і пральних хемікалій. Кухня плавала в шумовинні, по стінах цюрком текли струмки, на стелі розповзалися синюваті мокрі плями.

Обід був коротким. Власне, воно й заголосно називати той імпровізований міні-полуденок обідом. Накруто зварені яйця, півбанки ніжинського салату, чашка кави з молоком — усе відразливо тхнуло милом.

І знову робота. Передусім, упорядкування взуття. Де тільки його не знаходив, не надибував! Під шафою, за ліжком, у запічку. Пару давно нечищених старих шкарбунів я витягнув з-під етажерки, куди їх »надійно« заховав наш коханий синок Ромцьо. Наглянцьованого до синього блиску взуття виявилось сімнадцять з половиною пар. Їх ущільнена шеренга не помістилася вздовж триметрової стіни в сінях. Мариня пройшлася по ній уважним поглядом, як вправний музика по клявішах фортепіяно, зітхнула скрушно:

— Не маю я у що взутися.

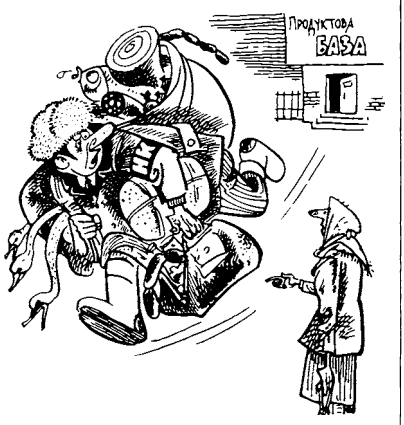

— Сидоре, як тобі вдалося так файно отоваритися?

— Ну й наївна ти, Христя; я ж »народний контролер«.

Після цих сакраментальних слів я хутко вхопив тріпачку і щосили став вибивати пилюжню з килимів, що зранку вигрівалися на сонці, зганяючи на них усю злість за змарнований вихідний.

Уже заказувалося на вечір, а я ще мив підлогу. Мариня жбурляла до великої миски викручене ошмаття, а потім його розвішувала.

Перед сном Мариня катеґорично заламувала пальці:

— Вдосвіта — треба: на ринок, обійти крамниці, пошукати хлощеві шапку, тобі — рукавиці, закупити продуктів. Маю надію — підеш зі мною. Бо навіть наші далекі нецивілізовані предки не посилали своїх дружин полювати мамонта. Нині мамонтів нема, зате є крамниці.

Добру половину дня ми швендляли по ринку і крамницях, торгували шапку, рукавиці, сало, крупу, цибулю, нав'ючувалися торбами, як туристи рюкзаками, і чвалали далі. Додому повернулися розбиті, зморені, злі. Ломило спину, руки-ноги аж гули від утоми. Я впав на диван і подумав: порядні люди в цю пору гуляють собі по Карпатах, відвідують музеї, цілими сім'ями обідають у ресторанах, збираються до театру, читають цікаві книги. А ми? . .

— Тепер ти переконався, що в нас ніколи нема ні свята, ні вихідного, — іронічна посмішка блимала по губах Марині.

Мене трясло від обурення, голова йшла обертом, ядуча бомба злості вибухнула в серці:

— Бо прати, білити, по ринках ходити треба в понеділок, вівторок, середу, четвер, п'ятницю!

— О-о! . .

— У розумних людей субота завжди вільна!

— О, так, так! — радісно засміялася Мариня. — Відтепер тільки так будемо жити. І ти мені допоможеш. . .

ДВІ ҐЕНЕРАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ КРАЇНАХ

Батьки: — Спікен інґліш? . .

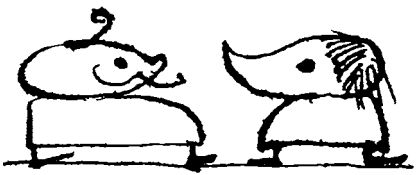

Діти: — Ду ю спік юкреніан? . .

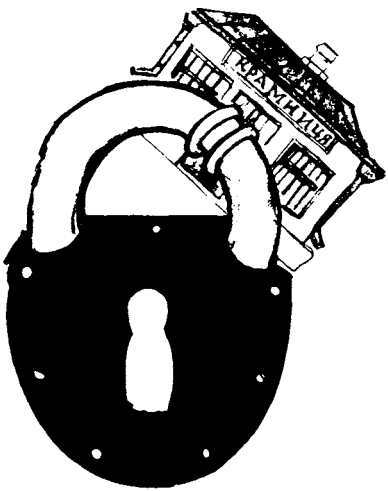

Наша крамниця завжди на замку

З РИСУНКІВ МАЛОГО РОМКА

(»Лис Микита«)

НЕ ТІЛЬКИ РЕГОТАЛИСЯ КОЗАКИ. . .

За картиною нащадка запорозького козака Ріпи-Іллі Рєпіна світ пересвідчився, якими майстрами писати листи були січовики-побратими Івана Сірка. Складаючи відповідь турецькому султанові, Запорозький кіш мало не надривав животи від громоподібного реготу. Це ж, пригадайте, не якесь там послання, а — дипломатична нота! . .

На жаль, ми не знаємо приватного листування козаків. Та свого часу Борис Грінченко знайшов і видав »Книгу, глаголемую Листовня« (Чернігів, 1901 року). Це — збірка творів епістолярії козацької давнини (подибуються дати: 1680 — 1712); їх злагодив ієрей Данило на прізвисько Гірман, із слобідки Богуської, який »року 1769 посвятився на попи зимою«. Він зазначає, коли ним було створено цей »Письмовник«: »А сія списася вся в Мертвоводі, на перевозі, в зимівнику Богомертводського року 1712, місяця декамерія, дній тих, рукою його«. Згодом цей рукопис належав, мабуть, братові чи синові переписувача — Мосію Гірманенку.

Крім міст і сіл, згаданих у листах, — Київ, Переяслав, Біла Церква, Черкаси, Ірклїів, Говтва, Бар тощо, зустрічаються й назви інших населених пунктів, залишені у власницьких приписах на берегах і вільних місцях збірки; містечко Тростянець, полтавське село Заїченці (1723 рік) та село на Смілянщині Залевки (того ж року). За сучасними довідниками не вдалося знайти ні Богуської слобідки, ні Мертвоводу. . .

Оскільки підібрано не форми листів, а тогочасні зразки, то ми, читаючи їх, знайомимося із звичаями давніми, людськими долями й трагедіями. Надзвичайно цікаві подорожні продавці меду й риби. Скарга кравців-кожухарів, одчайдушні супліки убогих вдів та мандрівниче свідоцтво ченця-законника з Молдавії. Мовби голоси з далеких століть, відлунюються в наших душах слова болю й розпачу, бентеги і незахищеності давньої української історії. Складно, з великим пієтетом до »їх вельможності«, писали колись люди — щирі, вдячливі, розважливі, набожні. Нам ще треба повчитися у них мудрості, стислості й мужності. Адже перед нами нарозпаш — лицарі духу, зваги й краси; прості трудові люди, ті, кого ми називаємо своїми попередниками: пасічники, рибалки, кравці, купці, ченці, шинкарі, словом, козаки. Може, серед них і нащадки із Сіркового коша, з тих, що приперченим дотепом і безсоромною влучністю надіслали зарозумілому султанові свого вікопомного листа.

Микола ШУДРЯ

ПОДОРОЖНІЙ ЛИСТ ПРОДАВЦЯМ МЕДУ

ВИСОКОВЛАДНОЇ держави його царської пресвітлійшої величності.

Їх милостям, мосце панам полковникам і панам полковим осавулам, панам сотникам, отаманам, войтам, їх милостям мосце панам благородним особам, що завжди перебувають у владі, як на сьому боці Дніпра, так і на тому, скрізь, у містах і селах, нашим ласкавим добродіям — ми, покірно виконуючи перед вами свої найменші послуги, повідомляємо вам, що власники сего листа (ім'я рек), говтв'янські мешканці, з нашої згоди вирушають на той бік Дніпра, саме до Переяслава, разом із челядником із тим, щоб відшукати залишену діжку меду, та водночас, ніби собі за працю, щоб придбати за купецьким звичаєм і прикупити якогось товару та й вернутися до своїх панів; вони з нашого відома й за вашої ласки мають їхати без перешкод; за це ми у виданому їм листі дуже ваших панських милостей просимо; подбайте, ваша милість, щоб одним довіряли і пропускали їх без перешкод як туди, так і назад; а ми за вашу ласку знайдемо нагоду віддячити й прислужитися вам у різних оказіях. До того ж, зичимо від Господа Бога доброго здоров'я і щасливого та багатолітнього життя.

І залишаємося назавше. . .

ЯКЩО СОТНИК ПОСИЛАЄ КОЗАКІВ ЗА ЧИМОСЬ, ТО ЇМ ДАЄ ТАКОГО ПОДОРОЖНЬОГО ЛИСТА

ЙОГО царського пресвітлого височества війська обох боків Дніпра (іацітера), їх милостям, мосце панам полковникам, панам полковим осавулам, сотникам і отаманам, войтам, людям усілякої кондиції (чину), що завше перебувають у містах і селах на уряді й у резиденції, нашим ласкавим добродіям — ми,

покірно виконуючи перед вами свої найменші послуги, цим листом звідомляємо, що за наказом його милості, нашого пана білоцерківського сотника, сії наші білоцерківські городові козаки (ім'я рек) вирушають до Києва. Дуже просимо ваших панських милостей: подбайте, милість ваша, щоб їм скрізь довіряли й без турбації пропускали як туди, так і назад; щоб з вашої ласки вони мали ночліги й попаси, хліб і сіль. А ми за таку вашу ласку вашим панським милостям знайдемо змогу віддячити й прислужитися в різних оказіях.

Про що ми десятикрат просимо вашу милість і зичимо від Господа Бога доброго здоров'я й щасливого багатолітнього життя.

Залишаємося. . .

УСІЛЯКІ ГІДНОСТІ Й ДОСТОЙНОСТІ ВЛАДІ Й ПОСПОЛИТСТВУ, ЩО В ПОЛЬСЬКІЙ ДИСПОЗИЦІЇ, ТА ВСІМ, КОМУ ПРО СЕ ЗНАТИ НАЛЕЖИТЬ

ВЕЛЬМИ щиро бажаючи здоров'я й щастя нашим мосце панам і вселаскавим добродійникам од Господа Бога, звідомляємо відкритим листом Богогардового полку нашого війська, що його власники (на ім'я рци) з нашого полковничого дозволу вирушають єдиним легким повозом до польської держави для купівлі (тут пиши, що треба нам придбати, аби тим поліпшити своє скрутне становище).

За них же Ваших панських милостей дуже просимо: в усьому довіряйте й сприяйте їм і ні в чому не чиніть перешкод, жодними здирствами їх не обтяжуйте, оскільки то певні й свідомі наші військові товариші (або менші); дозволяйте їм скрізь вільно пересуватися, а також туди й назад проїжджати. Дуже про це Вашмостей просимо і вдячними залишаємося назавжди.

З Гарду, травня 3, року 1733

Вашим милостям всього найкращого зиче ваш приятель на ім'я П. або С.

ВЕЛЬМОЖНИЙ МИЛОСТИВИЙ ПАНЕ ПОЛКОВНИКУ, МІЙ МОСЦЕ ПАНЕ Й МИЛОСТИВИЙ ДОБРОДІЮ!

ПОДАЮЧИ цю мою хартію, припадаю до ніг вашої вельможності й надсилаю Вам свою суплікацію. Як убога жінка, що перебуває довгий час вдовою, нічого не маю й на схилі віку; коли б мала що від своїх дітей — то була б добра мені підпора в старості; та лише Богом дано це, як сказано в проповіді, зверненій до кожного з нас: маєш землю — то в землю й підеш. . . А мені ще, доки його воля свята, наказано у вдовиному сирітстві пожити. Навіщо? Доки не заберуть душу мою, нема чим харчуватися, бо трудилася, скільки стачило сил, а тепер зовсім заслабла; а з роками й зістарилася.

Також прошу Вашої вельможності, покірно припадаючи до ваших ніг, чи не могли б ви якось допомогти в моєму сирітстві, бо мене ще гноблять і часті міські податки. Я сподіваюся, що ви, як побажає ваша вельможність, вчините добро, а коли це даремно, то, вбога й зневажена, відступлюсь. Та я і вдруге проситиму ваших милостей, все одно їх віддам Господу Богові.

Року 170. . .

Вельможності вашій на тому панстві. . . довголіття бажаю я.

ЛИСТ ДО УРЯДУ, КОЛИ З ПОЗОВОМ НА ВДОВУ ЗВЕРТАЮТЬСЯ ДО СУДУ РОДИЧІ З БОКУ ЧОЛОВІКА ЗА СПАДЩИНУ, ЯКА ЗАЛИШИЛАСЯ ПІСЛЯ ЙОГО СМЕРТІ

Я, УБОГА, безталанна вдова, залишилась по смерті свого мужа цілковитою сиротою; згідно оголошеного заповіту, в якому з доброї волі, а не з примусу, мені з моїми дітьми мій чоловік, що помер, заповів певну, належну частину грунту з лісом; але тепер пасерби намагаються позбавити мене прав щодо тестаменту їхнього батька, а мого чоловіка. Я ні на кого не покладаюся в цій справі, крім на Бога та на вашу панську ласку, гадаючи, що ви зглянетесь ласкавими й милосердними очима на вдовині гіркі сльози і розсудите своїм високим панським розумом по справедливості все те, що написано в заповіті.

За це я, мізерна вдова з моїми дітками, до скону свого благатиму Господа Бога за ваше щасливе панування.

ПРОТОПОПИ, ЗВЕРТАЮЧИСЬ ДО СВОГО ВИЩОГО НАЧАЛЬСТВА, ЗА ЗВИЧАЄМ ТАК МАЮТЬ ПИСАТИ:

СПОДІВАЮЧИСЬ на панську ласку й пастирське благословення, надсилаю Вашій святительській милості повідомлення про те, що в нашому місті Н. жона славетного пана Н. на людях, переді мною, як протопопом, що не вдається до казань з приводу незгоди в родині, скаржилася на свого чоловіка. У цій справі відбулося засідання нашого духовного суду із залученням кількох осіб із миру з тим, щоб примирити пойменовану невісту з її мужем; ми запросили їх до суду й там питали, яка ж причина незгод між ними. Тоді та невіста, як і передбачалося, наплела всіляких дурниць і нісенітниць, аби розірвати подру-

жній стан, і всіх намагалася переконати на прикладах. Заперечити її »претендацію« чоловік не міг ні слушними доказами, ні спростуваннями; тільки-но жона скаже неправду, то муж одмовляється й слухати. За сумлінням своєї душі вона сто разів у спільнім житті з ним просила його надати їй право на розлучення. Ми ж не можемо ні своєю владою, ні нашим судом дозволити їм розлучитися, тому звертаємося у цій справі до консисторського суду; водночас і запитуємо на це архиєрейського благословення. Присягаємося перед вашою превелебністю невтомно вам служити, лишаючись завше вашій святительській милості, нашому панові пастирю й добродію найнижчими слугами.

Протопоп Н. міста Н.

ЛИСТ ПОДОРОЖНІЙ ДЛЯ ТИХ ЧЕНЦІВ, ЯКІ КУДИСЬ МАНДРУЮТЬ

ЇХ МИЛОСТЯМ обох станів, духовного й мирського, яснепреосвященним і в Бозі превелебним батькам протопопам і намісникам, ясновельможним панам державцям на резиденції, панам полковникам, рементарям, панам полковим осавулам, сотникам, отаманам і людей всілякої кондиції (чину), повідомляємо і свідчимо, що власник цього листа (ім'я рек), сподобившись ангельського й дияконського звання, із монастиря нашої Драгомирської землі в Молдові, в державі Сочавській, з відома й нашого повеління, простує, щоб відвідати своїх родичів, до міста Бару; тож просимо всюди довіру до нього мати й давати вільний прохід, ні в чому йому не перешкоджати, а також, виходячи з християнських милостей і ласки, дозволяти брати його в дім та обдаровувати його святим подаянням, як людину, що весь час у мандрах.

За виказану ласку й ученість вашими милостями, ми обіцяємо таким же чином віддячити вашим милостям і прислуговуватися вам у різних оказіях.

Залишаємося в боргу перед вами. . .

СУПЛІКА ДО ПОЛКОВНИКА З ПРОХАННЯМ ОД ЦЕХУ

МИЛОСТИВИЙ пане полковнику Переяславський, наш премилостивий мосце пане й добродію! Ми, убогі люди кравецького ремесла, а особливо підлеглі вашої панської милості, всі вклоняємося до ніг вашого благородія; через сей наш лист передаємо найпокірніше прохання щодо нагальної потреби й справедливості, які зараз існують адже ж нам дозволено у нашому ремеслі заснувати братство, але водночас наказано пошити два кожухи; особливо ж гнітить нас нинішній пан староста, якому ми зі своєї бідності оні кожухи передали до його рук (і ще пиши тут, що треба). Про яке там наше ремісниче братство може бути мова, коли з нас податки стягають із кожного зокрема, а ми не можемо з ними впоратися: не тільки з ремесла, а й із посполитих. Тому до ніг вашого благородія припадаємо, випрошуючи милості й милосердя. За ваше панське помилування наше убоге братство уставниче благатиме Господа Бога за ваше щасливе панування.

Зичимо вашій панській милості всілякого добра й залишаємося до ваших послуг — убогі кравці, а милості вашої найнижчі підніжки.

(»Сільські вісті« 1991 р.)

ГУМОР

На відзначення 25-ліття свого шлюбу вибралася одна пара до того міста де вони познайомились і признались в любові. Дійшовши до перехрестя жінка взяла чоловіка під руку і спитала із зітханням:

— Пам'ятаєш мій дорогий, на цьому місці ми зустрілися і ти запропонував мені одруження?

— Пам'ятаю, але тоді не було ще того напису. І чоловік показав на таблицю де було написано: »Небезпечне перехрестя! Будьте обережні!«

Пастор навертає ескимосів на Христову віру. . .

— Дорогі брати і сестри, будьте добрі й милосердні, бо як ні, то по смерті підете до пекла, де лютують страшні морози!

Після відправи дружина питає пастора:

— Чому ти сказав їм неправду — що в пеклі страшні морози?

— Як же ж інакше? . . Якби я був сказав їм, що в пеклі панує горяч, всі захотіли б туди дістатись!

ВИДАННЯ ОбВУ

О. Т. Визвольна боротьба українського народу. Лондон, 1950.

Князь М. І. Токаржевський-Карашевич, Свято Покрову Богородиці. Лондон, 1953 (вичерпане).

Проф. д-р Володимир Кубійович, Етнічні групи південно-західної України (Галичина). Записки НТШ. Праці історично-філософської секції. Том 160. Лондон-Мюнхен-Париж, 1953 (вичерпане).

Список полеглих воїнів І УД УНА. Головна Управа ОбВУ. Лондон, 1958 (вичерпане).

Д. Кетрос, Так творилося українське військо. Лондон, 1958 (вичерпане).

Альманах ОбВУ (1949-1964) Головна Управа ОбВУ. Лондон, 1967 (вичерпане).

Микола Верес, В чужинних приплавах. Поезії. Лондон, 1967.

Святомир М. Фостун, Плем'я непокірних. Історична повість. Лондон, 1971 (вичерпане).

Другий Альманах ОбВУ (1964-1980) Головна Управа ОбВУ. Лондон, 1980.

Вояки — воякам — пропам'ятне видання. Головна Управа ОбВУ. Лондон, 1981 (вичерпане).

Богдан Бора, Буремні дні. Збірка поезій. Спільне видання ОбВУ з Головною Управою Братства кол. вояків І УД УНА. Торонто-Лондон, 1982 (вичерпане).

Полк. Євген Побігущий-Рен, Мозаїка моїх споминів. Том І. Лондон, 1982 (вичерпане).

Полк. Євген Побігущий-Рен, Мозаїка моїх споминів. Том ІІ. Лондон, 1985 (вичерпане).

Вояки — воякам — пропам'ятне видання. Книга друга. Головна Управа ОбВУ. Лондон, 1986 (вичерпане).

Володимир Ґоцький, На другому етапі. Спогади. Том І. Лондон, 1990 (вичерпане).

З друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні
Printed in G.B. by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF